

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра права та публічного адміністрування

**КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»**

для неюридичних спеціальностей

Автори:
к.ю.н., доцент кафедри права та
публічного адміністрування Барегамян С. Х.,
к.і.н., доцент кафедри права та
публічного адміністрування Шебаніц Д. М.

Затверджено на засіданні кафедри протокол від 17 вересня 2019 року, № 2

ЗМІСТ

Навчальна програма дисципліни.....	3
Робоча програма навчальної дисципліни	20
Навчальний контент.....	58
Методичні рекомендації до проведення семінарських занять	224
Дидактичне забезпечення самостійної роботи.....	264
Засоби діагностики навчальних досягнень студентів.....	334
Перелік навчально-методичних посібників, технічних засобів забезпечення тощо.....	340
Інформаційні матеріали бібліотеки по забезпеченню навчальними підручниками (посібниками) з дисципліни.....	350

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

«ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»

ПРОГРАМА

навчальної дисципліни

підготовки студентів ОС «Бакалавр»

неюридичних спеціальностей

2019 рік

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО:

Маріупольський державний університет

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Барегамян С.Х., кандидат юридичних наук, кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету

Шебаніц Д.М., кандидат історичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри права та публічного адміністрування МДУ

Протокол від 17 вересня 2019 року, № 2.

© Барегамян С.Х., 2019 рік

© Шебаніц Д.М., 2019 рік

© МДУ, 2019 рік

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Основи правознавство» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» неюридичних спеціальностей.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: теоретичні засади держави і права, основних публічно-правових та приватно-правових галузей права України. Предмет вивчення розкривається в структурі курсу, що вміщує два змістовні модулі.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

ЗМ 1. Теоретичні засади держави та права.

ЗМ 2. Галузі права України.

Міждисциплінарні зв'язки: вивчення дисципліни «Основи правознавства» ґрунтується на базових знаннях, отриманих студентами у школі та їхньому життєвому досвіді. Курс тісно пов'язаний з низкою навчальних дисциплін, знання змісту яких є корисним, а інколи й необхідним для розуміння та глибокого засвоєння принципів і норм національної системи права.

В свою чергу курс «Основи правознавства» закладає ґрунт для вивчення студентами інших дисциплін (історія України, політологія, соціологія, основи підприємства, основи екології).

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Основи правознавства» є набуття студентами ґрунтовних знань з теорії правознавства, оволодіння системою основних понять правознавства, засвоєння найважливіших положень окремих правових галузей та вироблення навичок їх застосування на практиці.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Основи правознавства» є:

- 1) вивчення теорії правознавства;
- 2) закономірностей та специфіки розвитку держави та права;
- 3) основних положень Конституції України, які стосуються регламентування діяльності держави та організації суспільного життя, прав і обов'язків громадянина;
- 4) ознайомлення з базовими положеннями основних галузей права України та їх застосуванням у практичних завданнях;
- 5) ознайомлення студентів із перспективами розвитку правової системи України у зв'язку із євроінтеграційними процесами.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні

знати:

- основні джерела та літературу з питань курсу;
- поняття, сутність, передумови виникнення держави і права, форми держави;
- елементи системи права і системи законодавства, систематизацію законодавства;
- основні ознаки, види та структуру правових відносин;
- поняття та ознаки правопорушення та юридичної відповідальності;
- основи конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, сімейного, житлового, трудового та кримінального права;
- сформулювати чітке уявлення про структуру національної системи права;
- з'ясувати особливості предмету і методу регулювання провідних галузей права України та засвоїти їх фундаментальні положення.

вміти:

- розв'язувати практичні завдання з основних галузей права України;
- володіти навичками роботи з Конституцією України, Цивільним

- кодексом України, Сімейним кодексом України, Кодексом законів України про працю, Кримінальним кодексом України з метою правильного аналізу юридичних правопорушень;
- самостійно здійснювати пошук необхідних нормативно-правових актів та правильно їх використовувати;
 - орієнтуватися в основах права, застосовувати на практиці його основні норми, розуміти терміни, орієнтувати у джерелах та літературі з питання та використовувати їх у повсякденному житті;
 - обґрунтовувати вибір певної норми, якої потребує певна ситуація.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Тема 1. Основи теорії держави

Поняття та ознаки держави. Теорії походження держави. Поняття функцій держави та їх види. Поняття та структурні елементи форми держави. Форми правління: поняття та види. Республіка. Монархія. Форми державного устрою: поняття та види. Унітарна держава. Федерація. Конфедерація. Імперія. Форми державного режиму: поняття ті види. Демократичний режим. Недемократичні режими. Форма правління та форма державного устрою України згідно українського законодавства. Адміністративно-територіальний устрій України.

Тема 2. Основи теорії права

Поняття та ознаки права. Походження права. Джерела права. Правова система. Поняття законодавства. Види нормативних актів. Поняття та ознаки закону. Види законів. Конституція як основний закон держави. Підзаконні нормативно-правові акти: поняття та види. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, значення та види. Система права. Норма права як первинний елемент системи права.

Загальна характеристика галузей права України

Поняття і структура правовідносин. Поняття, ознаки і види правопорушень.

Юридична відповідальність: поняття, ознаки, види. Принципи та мета юридичної відповідальності. Підстави для притягнення до юридичної відповідальності. Підстави звільнення від юридичної відповідальності.

Тема 3. Правоохоронні та правозахисні органи

Правоохоронні органи в Україні: поняття, система та завдання. Правовий статус міліції. Прокуратура України. Адвокатура України: завдання та функції. Правовий статус Служби безпеки України. Митні органи України. Прикордонні війська. Державна податкова служба. Органи захисту прав споживачів.

Поняття правозахисної діяльності. Нотаріат в Україні. Адвокатура. Юстиція в Україні. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Правове регулювання судової влади в Україні. Поняття та принципи правосуддя. Поняття та види судів в Україні. Правовий статус суддів. Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юстиції. Функції та повноваження Конституційного Суду України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ГАЛУЗІ ПРАВА УКРАЇНИ

Тема 4. Конституційне право України

Конституційне право: предмет та метод правового регулювання. Конституція – основний закон держави. Конституційний лад держави. Конституційний статус особи. Громадянство. Система конституційних прав і свобод людини і громадянина. Конституційні обов'язки людини і громадянина. Конституційне регулювання народовладдя в Україні. Форми здійснення народовладдя в Україні. Референдум: поняття та види. Вибори: поняття та види. Виборчі системи.

Органи державної влади в Україні. Правовий статус Верховної Ради України. Правовий статус народного депутата України. Правовий статус Президента України. Система органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України. Центральні органи виконавчої влади. Місцеві органи виконавчої влади в Україні. Органи місцевого самоврядування.

Тема 5. Адміністративне право України

Поняття та джерела адміністративного права України. Поняття державного управління. Державна служба в Україні. Правовий статус державних службовців. Адміністративна відповідальність. Поняття та система адміністративних стягнень. Державне управління освітою та наукою в Україні. Військова служба в Україні.

Тема 6. Кримінальне право України.

Кримінальне право України: поняття та система. Кримінальний кодекс України. Кримінальна відповідальність, як вид юридичної відповідальності. Підстави кримінальної відповідальності. Поняття злочину, його ознаки. Склад злочину. Стадії злочину. Види кримінальних покарань. Амністія та помилування.

Тема 7. Цивільне право України

Цивільне право України: поняття, предмет, джерела. Цивільно-правові відносини. Суб'єкти цивільно-правових відносин: поняття та види. Фізичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин. Поняття правоздатності та дієздатності фізичних осіб. Види дієздатності фізичних осіб. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Оголошення фізичної особи померлою. Юридичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин. Правосуб'єктність юридичних осіб. Держава як суб'єкт цивільно-правових відносин.

Право власності: поняття та елементи. Форми та види права власності. Цивільно-правові договори: поняття і види. Цивільно-правова відповідальність: поняття та особливості. Поняття і види спадкування в Україні.

Поняття житлового права. Характеристика житлового законодавства. Житловий фонд України та його види. Договір житлового найму. Право громадян на житло і форми його реалізації.

Тема 8. Сімейне право України

Сімейне право України: поняття та джерела. Сім'я та шлюб за сімейним законодавством. Порядок укладення шлюбу. Порядок розірвання шлюбу. Права та обов'язки подружжя. Права та обов'язки матері, батька і дитини. Позбавлення батьківських прав. Шлюбний договір. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Опіка та піклування. Патронат.

Тема 9. Трудове право України

Поняття трудового права і предмет його регулювання. Джерела трудового права. Колективний договір. Трудовий договір: поняття, сторони і зміст. Види трудових договорів. Порядок прийняття на роботу.

Робочий час: поняття та види. Поняття та види часу відпочинку. Трудова дисципліна. Правила внутрішнього трудового розпорядку. Оплата праці. Праця молоді. Пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням.

Відповідальність у трудовому праві України. Види, порядок накладання та зняття дисциплінарних стягнень. Індивідуальні та колективні трудові спори. Підстави розірвання трудового договору. Звільнення за ініціативою працівника. Розірвання трудового договору за ініціативою власника чи уповноваженого ним органу.

Тема 10. Основи підприємницького права України

Підприємницьке право України: поняття і предмет правового регулювання. Господарський кодекс України. Господарські відносини. Господарське товариство. Суб'єкти підприємницької діяльності. Підприємницька діяльність. Інвестиції та інвестиційна діяльність. Поняття «податок». Види податків.

3. Рекомендовані джерела

Базові нормативно-правові акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996.– № 30.– Ст. 141.
2. Господарський кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: www.rada.gov.ua
3. Житловий Кодекс Української РСР: Кодекс від 30 червня 1983 р. № 5464-X. URL: www.rada.gov.ua
4. Загальна декларація прав людини: декларація ООН від 10.12.1948 р. URL: www.rada.gov.ua
5. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: www.rada.gov.ua
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: www.rada.gov.ua
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: www.rada.gov.ua
8. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: www.rada.gov.ua
9. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. URL: www.rada.gov.ua
10. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: www.rada.gov.ua
11. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: www.rada.gov.ua
12. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: www.rada.gov.ua
13. Про державну службу в Україні: Закон України від 10 грудня 2015 р.. URL: www.rada.gov.ua
14. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. URL: www.rada.gov.ua
15. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: www.rada.gov.ua
16. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: www.rada.gov.ua
17. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: www.rada.gov.ua

18. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: www.rada.gov.ua
19. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII URL: www.rada.gov.ua
20. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 р. URL: www.rada.gov.ua
21. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
22. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: www.rada.gov.ua
23. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI. URL: www.rada.gov.ua
24. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: www.rada.gov.ua
25. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: www.rada.gov.ua
26. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: www.rada.gov.ua

Додаткові нормативно-правові акти

27. Акт проголошення незалежності України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38.
28. Бюджетний кодекс України: Кодекс від 08 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: www.rada.gov.ua
29. Виборчий кодекс України: Кодекс від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: www.rada.gov.ua
30. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII. URL: www.rada.gov.ua
31. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: www.rada.gov.ua
32. Декларація соціальної справедливості: гідна праця та соціальний захист: Декларація від 10.02.2013 р. URL: www.rada.gov.ua
33. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 3 травня 1996 р. № ETS 163. URL: www.rada.gov.ua
34. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: www.rada.gov.ua

35. Земельний кодекс України: Кодекс від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III.
URL: www.rada.gov.ua
36. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: www.rada.gov.ua
37. Кодекс цивільного захисту України: Кодекс від 02.10.2012 № 5403-VI.
URL: www.rada.gov.ua
38. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: www.rada.gov.ua
39. Лісовий кодекс України: Кодекс від 21.01.1994 р. № 3852-XII URL: www.rada.gov.ua
40. Митний кодекс України: Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI URL: www.rada.gov.ua
41. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: www.rada.gov.ua
42. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: www.rada.gov.ua
43. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: www.rada.gov.ua
44. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: www.rada.gov.ua
45. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: www.rada.gov.ua
46. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: www.rada.gov.ua
47. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: www.rada.gov.ua
48. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL: www.rada.gov.ua
49. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL: www.rada.gov.ua
50. Про державну реєстрацію актів громадянського стану: Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. URL: www.rada.gov.ua
51. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-XII. URL: www.rada.gov.ua
52. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: www.rada.gov.ua
53. Про Загальнодержавну цільову програму захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на

- 2013-2017 роки Верховна Рада України; Закон, Програма, Паспорт, Заходи від 07.06.2012 р. № 4909-VI. URL: www.rada.gov.ua
54. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. URL: www.rada.gov.ua
55. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL: www.rada.gov.ua
56. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: www.rada.gov.ua
57. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: www.rada.gov.ua
58. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.1997 р. № 400/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
59. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: www.rada.gov.ua
60. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII URL: www.rada.gov.ua
61. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: www.rada.gov.ua
62. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: www.rada.gov.ua
63. Про місцеве самоврядування в Україні: Закони України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
64. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: www.rada.gov.ua
65. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: www.rada.gov.ua
66. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. URL: www.rada.gov.ua
67. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI. URL: www.rada.gov.ua
68. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 22. – Ст. 216.
69. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: www.rada.gov.ua
70. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від

- 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: www.rada.gov.ua
71. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: www.rada.gov.ua
72. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII. URL: www.rada.gov.ua
73. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 р. №698-XII. URL: www.rada.gov.ua
74. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: www.rada.gov.ua
75. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-XI. URL: www.rada.gov.ua
76. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України 19.06.1992 р. № 2482-XII URL: www.rada.gov.ua
77. Про приватизацію державного майна: Закон України 04.03.1992 р. № 2163-XII URL: www.rada.gov.ua
78. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: www.rada.gov.ua
79. Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: www.rada.gov.ua
80. Про соціальний діалог в Україні Верховна Рада України: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – Ст. 255.
81. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV. URL: www.rada.gov.ua
82. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII. URL: www.rada.gov.ua
83. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: www.rada.gov.ua
84. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: www.rada.gov.ua
85. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. URL: www.rada.gov.ua
86. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
87. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: www.rada.gov.ua
88. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН: міжнародний документ від 26.06.1945 р. URL: www.rada.gov.ua

89. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: www.rada.gov.ua

Допоміжна наукова література

1. . Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття): монографія / [В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук, Ю. В. Гридасов, М. М. Новіков, У. О. Палієнко, І. А. Дьомін, О. М. Єщук,] ; за заг. ред. В. В. Галуцька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 376 с.
2. . Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К.: Юридична думка, 2004. – 584 с.
3. . Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 2: Особлива частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К.: Юридична думка, 2005. – 624 с.
4. . Адміністративне право України: навч. посіб. / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 368 с.
5. . Адміністративне право України: підручник/ За заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: Юридична література, 2003. – 896 с.
6. Баймуратов М. А. Курс конституционного права Украины. Том 2. Конституционный строй Украины: учебник / под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. – 800 с.
7. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
8. . Бесчастний В. М. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / В. М. Безчасний. – К.: Знання, 2007. – 286 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
9. Бойко М. Д. Трудове право України : навч. посібник. / М. Д. Бойко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. - 392 с
10. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2008. – 375с.
11. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / За ред. Н. Б. Болотіної, Г.І.Чанишевої. - К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 564 с.
12. Борисова В. І. Сімейне право України: підручник / За заг.ред В. І. Борисової та І. В. Жилінкової – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 264 с.

13. Гайворонський В.М. Господарське право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти./ В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.; За ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. – Х.: Право, 2005. – 384 с.
14. Галянтич М. К. Житлове право: навчальний посібник / М. К. Галянтич. – К: Юрінком Інтер, 2008. – 528 с.
15. Дмитренко Ю. П. Трудове право України: підручник / Ю. П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 621с.
16. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С. В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
17. Колпаков В. К. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков [и др.]. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 872 с.
18. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
19. Кримінальне право України. (Загальна частина) : підручник [А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Гришук та ін] ; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
20. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Александров Ю. В., Антипов В. І., Дудоров О. О. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [4-те вид.]. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.
21. Кримінальне право України: Загальна частина : Підручник / [Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
22. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
23. Кримінальне право. Загальна частина: навчальний посібник (альбом схем) / А. С. Беніцький, В. О. Гацелюк, В. А. Звіряка та ін. / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ; [Відп. ред. Ю.О. Кучер]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 148 с.
24. Лазарев В. В. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В. В. Лазарева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 1996. – 472 с.
25. Лисенков С. Л. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова – К.:Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
26. Мамутов В.К. Хозяйственное право: учебник / Мамутов В.К., Знаменский Г.Л., Хахулин К.С. и др.; Под ред. В.К.Мамутова. – К., 2002. – 912 с.

27. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник / А. Д. Машков. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 492 с.
28. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов / В. С. Нерсисянц. – М.: Издательство НОРМА, 2012. – 560 с.
29. Панченко М. І. Цивільне право України: навч. посіб. / М. І. Панченко. – К.: Знання, 2005. – 583 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
30. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – 3-є вид. – К.: Наукова думка, 2006. – 516 с.
31. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: учебник / Н. А. Саниахметова. – Х.: Одиссей, 2005. – 800 с.
32. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків:Консум, 2004. – 656 с.
33. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.
34. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Фріс П. Л. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.
35. Фурса С.Я. Спадкове право. Теорія та практика / С. Я. Фурса. – К.: Атіка, 2002. – 496 с.
36. Харитонов Є. О. Цивільне та сімейне право України / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва. – К. : Правова єдність, 2009. – 968 с.
37. Харитонов Є.О. Цивільний кодекс України: коментар./ Під ред. Є.О. Харитонова та О.М. Калітенко. – Х., 2003. – 640 с.
38. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.
39. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / Н. С. Юзікова. – Вид. Четверте, перероб. і допов. – К.: Істина, 2006. – 320 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Урядовий портал. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
3. Центр політико-правових реформ. URL: <http://www.pravo.org.ua>
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України.
URL: <http://www.president.gov.ua>
5. Професійна юридична система «Нормативні акти України».
URL: <http://zakon.nau.ua/>

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен

5. Засоби діагностики успішності навчання:

Лекції, семінари, підготовка доповідей, самостійна робота студентів.

Консультація викладача з питань підготовки до семінарських занять, виконання ІНДЗ, за змістом тем.

Індивідуально співбесіда за програмовим змістом дисципліни, та перевірка завдань для самостійної роботи студента визначених у семінарських заняттях з метою підвищення рейтингу успішності студента.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»

для неюридичних спеціальностей

Економіко-правовий факультет Історичний факультет

Факультет філології та масових комунікацій Факультет грецької філології та
перекладу Факультет іноземних мов

2019-2020 рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Основи правознавства» для студентів неюридичних спеціальностей (денної та заочної форм навчання).

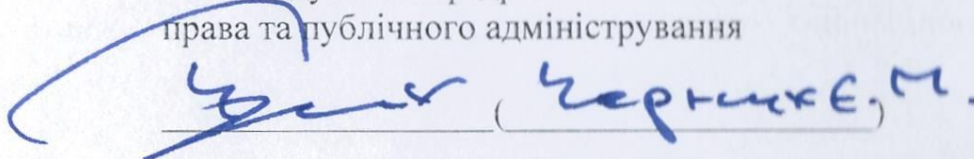
Розробники:

Шебаніц Д. М., кандидат історичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету

Барегамян С. Х., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри права та публічного адміністрування МДУ

Протокол від «17 » вересня 2019 року, № 2

В.о. завідувача кафедри
права та публічного адміністрування
 (Чернищенко, М.)

МДУ, 2019 рік

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна / заочна	
Кількість кредитів – 3	неюридичні спеціальності	Нормативна	
Модулів – 2		Рік підготовки:	
Змістових модулів - 2		2-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання: реферат		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		3,4	
		Лекції	
	20 год. / 10 год.		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 1,5 самостійної роботи студента – 20	Освітній рівень бакалавр	Практичні, семінарські	
		10 год. / 4 год.	
		Самостійна робота	
		59 год. / 77 год.	
		Індивідуальні завдання	
		1 год. / 1 год.	
		Вид контролю	Екзамен

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Основи правознавства є дуже важливою дисципліною для становлення висококваліфікованих спеціалістів в будь-якій сфері життєдіяльності держави та суспільства. Знання принципів та загальних понять правознавства має важливе значення для майбутньої діяльності спеціалістів, для багатоаспектного формування та розвитку особистості, для стимулювання творчої активності студента, адже людина постійно є учасником правовідносин, хоча навіть інколи і не здогадується про це. Оволодіння знаннями з дисципліни «Основи правознавства» допоможе студентам кращим чином зрозуміти предмет, освоїти теорії виникнення держави та права, отримати уявлення про основні галузі національного права, ознайомитися з порядком вирішення правових задач.

МЕТА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ: набуття студентами ґрунтовних знань з теорії правознавства, оволодіння системою основних понять правознавства, засвоєння найважливіших положень окремих правових галузей та вироблення навичок їх застосування на практиці.

ЗАВДАННЯ КУРСУ:

- 1) вивчення теорії правознавства;
- 2) закономірностей та специфіки розвитку держави та права;
- 3) основних положень Конституції України, які стосуються регламентування діяльності держави та організації суспільного життя, прав і обов'язків громадянина;
- 4) ознайомлення з базовими положеннями основних галузей права України та їх застосуванням у практичних завданнях;
- 5) ознайомлення студентів із перспективами розвитку правової системи України у зв'язку із євроінтеграційними процесами.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ:

Після успішного закінчення цього курсу студенти зможуть:

ПРОДЕМОНСТРУВАТИ ЗНАННЯ: теорії походження держави,

основних інститутів і термінів галузей права України, основних нормативно-правових актів, основ правовідносин, з якими стикаються громадяни у повсякденному житті, основ відповідальності за адміністративні проступки та злочини, основи регулювання господарських правовідносин.

ПРОДЕМОНСТРУВАТИ НАВИЧКИ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ:

- Розв'язувати практичні завдання з основних галузей права України;
- Володіти навичками роботи з Конституцією України, Цивільним кодексом України, Сімейним кодексом України, Кодексом законів України про працю, Кримінальним кодексом України з метою правильного аналізу юридичних правопорушень;
- Самостійно здійснювати пошук необхідних нормативно-правових актів та правильно їх використовувати;
- Орієнтуватися в основах права, застосовувати на практиці його основні норми, розуміти терміни, орієнтувати у джерелах та літературі з питання та використовувати їх у повсякденному житті;
- Обґрунтовувати вибір певної норми, якої потребує певна ситуація.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ: лекції, семінари, реферування фахової літератури за темами, рішення юридичних задач, складання процесуальних документів.

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ: оцінювання усних та тестових відповідей на семінарських заняттях; модульні контрольні роботи; перевірка та оцінювання самостійної роботи студента.

Навчальна програма розрахована на студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки бакалавра.

Програма побудована за вимогами кредитно-трансферної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах та узгоджена з примірною структурою змісту навчального курсу, рекомендованою Європейською Кредитно-Трансферною Системою (ECTS).

Програма складається з двох змістових модулів: Змістовий модуль 1. Теоретичні засади держави та права. Змістовий модуль 2. Галузі права України.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Тема 1. Основи теорії держави

Поняття та ознаки держави. Теорії походження держави. Поняття функцій держави та їх види. Поняття та структурні елементи форми держави. Форми правління: поняття та види. Республіка. Монархія. Форми державного устрою: поняття та види. Унітарна держава. Федерація. Конфедерація. Імперія. Форми державного режиму: поняття та види. Демократичний режим. Недемократичні режими. Форма правління та форма державного устрою України згідно українського законодавства. Адміністративно-територіальний устрій України.

Тема 2. Основи теорії права

Поняття та ознаки права. Походження права. Джерела права. Правова система. Поняття законодавства. Види нормативних актів. Поняття та ознаки закону. Види законів. Конституція як основний закон держави. Підзаконні нормативно-правові акти: поняття та види. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, значення та види. Система права. Норма права як первинний елемент системи права.

Загальна характеристика галузей права України.

Поняття і структура правовідносин. Поняття, ознаки і види правопорушень.

Юридична відповідальність: поняття, ознаки, види. Принципи та мета юридичної відповідальності. Підстави для притягнення до юридичної відповідальності. Підстави звільнення від юридичної відповідальності.

Тема 3. Правоохоронні та правозахисні органи

Правоохоронні органи в Україні: поняття, система та завдання. Правовий статус національної поліції. Прокуратура України. Адвокатура України: завдання та функції.

Правовий статус Служби безпеки України. Митні органи України. Прикордонні війська. Державна податкова служба. Органи захисту прав споживачів.

Поняття правозахисної діяльності. Нотаріат в Україні. Адвокатура. Юстиція в Україні. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Правове регулювання судової влади в Україні. Поняття та принципи правосуддя. Поняття та види судів в Україні. Правовий статус суддів. Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юстиції. Функції та повноваження Конституційного Суду України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ГАЛУЗІ ПРАВА УКРАЇНИ

Тема 4. Конституційне право України

Конституційне право: предмет та метод правового регулювання. Конституція - основний закон держави. Конституційний лад держави. Конституційний статус особи. Громадянство. Система конституційних прав і свобод людини і громадянина. Конституційні обов'язки людини і громадянина. Конституційне регулювання народовладдя в Україні. Форми здійснення народовладдя в Україні. Референдум: поняття та види. Вибори: поняття та види. Виборчі системи.

Органи державної влади в Україні. Правовий статус Верховної Ради України. Правовий статус народного депутата України. Правовий статус

Президента України. Система органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України. Центральні органи виконавчої влади. Місцеві органи виконавчої влади в Україні. Органи місцевого самоврядування.

Тема 5. Адміністративне право України

Поняття та джерела адміністративного права України. Поняття державного управління. Державна служба в Україні. Правовий статус державних службовців. Адміністративна відповідальність. Поняття та система адміністративних стягнень. Державне управління освітою та наукою в Україні. Військова служба в Україні.

Тема 6. Кримінальне право України

Кримінальне право України: поняття та система. Кримінальний кодекс України. Кримінальна відповідальність, як вид юридичної відповідальності. Підстави кримінальної відповідальності. Поняття злочину, його ознаки. Склад злочину. Стадії злочину. Види кримінальних покарань. Амністія та помилування.

Тема 7. Цивільне право України

Цивільне право України: поняття, предмет, джерела. Цивільно-правові відносини. Суб'єкти цивільно-правових відносин: поняття та види. Фізичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин. Поняття правоздатності та дієздатності фізичних осіб. Види дієздатності фізичних осіб. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Оголошення фізичної особи померлою. Юридичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин. Правосуб'єктність юридичних осіб. Держава як суб'єкт цивільно-правових відносин.

Право власності: поняття та елементи. Форми та види права власності. Цивільно-правові договори: поняття і види. Цивільно-правова

відповідальність: поняття та особливості. Поняття і види спадкування в Україні.

Поняття житлового права. Характеристика житлового законодавства. Житловий фонд України та його види. Договір житлового найму. Право громадян на житло і форми його реалізації.

Тема 8. Сімейне право України

Сімейне право України: поняття та джерела. Сім'я та шлюб за сімейним законодавством. Порядок укладення шлюбу. Порядок розірвання шлюбу. Права та обов'язки подружжя. Права та обов'язки матері, батька і дитини. Позбавлення батьківських прав. Шлюбний договір. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Опіка та піклування. Патронат.

Тема 9. Трудове право України

Поняття трудового права і предмет його регулювання. Джерела трудового права. Колективний договір. Трудовий договір: поняття, сторони і зміст. Види трудових договорів. Порядок прийняття на роботу.

Робочий час: поняття та види. Поняття та види часу відпочинку. Трудова дисципліна. Правила внутрішнього трудового розпорядку. Оплата праці. Праця молоді. Пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням.

Відповідальність у трудовому праві України. Види, порядок накладання та зняття дисциплінарних стягнень. Індивідуальні та колективні трудові спори. Підстави розірвання трудового договору. Звільнення за ініціативою працівника. Розірвання трудового договору за ініціативою власника чи уповноваженого ним органу.

Тема 10. Основи підприємницького права України

Підприємницьке право України: поняття і предмет правового регулювання. Господарський кодекс України. Господарські відносини. Господарське товариство. Суб'єкти підприємницької діяльності. Підприємницька діяльність. Інвестиції та інвестиційна діяльність. Поняття «податок». Види податків.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади держави та права												
Тема 1. Основи теорії держави	11	4	1			6	4	2	-			2
Тема 2. Основи теорії права	11	4	1			6	9	2	2			5
Тема 3. Правоохоронні та правозахисні органи	6	-	1			6	5	-	-			5
Разом за змістовим модулем 1	28	8	3			18	18	4	2			12
Змістовий модуль 2. Галузі права України												
Тема 4. Конституційне право України	12	4	1			6	16	4	2			10
Тема 5. Основи адміністративного права України	9	1	1			7	10	-	-			10
Тема 6. Основи кримінального права України	10	1	1			8	10	-	-			10
Тема 7. Основи трудового права України	9	2	1			5	5	-	-			5
Тема 8. Основи цивільного права України	8	2	1			5	10	-	-			10
Тема 9. Сімейне Законодавство України	8	2	1			5	10	-	-			10

Тема 10. Основи підприємниць кого права України	5	-	1			5	10	-	-			10	
Разом за змістовим модулем 2	61	12	7			41	71	4	2			65	
Усього годин	89	20	10			59	89	8	4			77	
Модуль 2													
ІНДЗ	1					1	1					1	
Усього годин	90	20	10			1	59	8	4			1	77

5. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин денна / заочна
1	Основи теорії держави і права	2 / 2
2	Основи конституційного права України	2 / 2
3	Основи кримінального та адміністративного права	2 / -
4	Трудове право України	2 / -
5	Цивільне та сімейне право України	2 / -
Разом		10 4

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота передбачає необхідність самостійного опанування студентами основними теоретичними положеннями, категоріями, термінами, що використовуються даною навчальною дисципліною, а також самостійне оволодіння основними методами наукового дослідження та розвиток самостійного теоретичного правового мислення.

Опрацьовуючи самостійно матеріал студентам бажано використовувати джерела, що запропоновані в загальному списку рекомендованих джерел.

Формами контролю виконання студентами самостійної роботи є усне або письмове опитування та перевірка правильності виконання навчальних завдань під час індивідуально-консультативної роботи викладача.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин денна / заочна
1	Основи теорії держави	6 / 2
2	Основи теорії права	6 / 5
3	Правоохоронні та правозахисні органи	6 / 5
4	Конституційне право України	6 / 10
5	Адміністративне право України	7 / 10
6	Кримінальне право України	8 / 10
7	Трудове право України	5 / 5
8	Цивільне право України	5 / 10
9	Сімейне право України	5 / 10
10	Основи підприємницького права України	5 / 10
Разом		59 77

7. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Мета наукової роботи з аналітичним оглядом наукових публікацій: напрацювання самостійних творчих навичок з підготовки письмової роботи, яка представляє собою загальний огляд (аналіз) наукових публікацій та розгорнуте і аргументоване викладення власного погляду студента, з можливістю критичного підходу до деяких наукових теоретичних підходів за визначеною темою наукового дослідження.

Вимоги до змісту самостійної (індивідуальної) наукової роботи:

- 1) Структура роботи складається з плану, вступу, основної частини, загальних висновків, списку використаних наукових та нормативних джерел. Посилання на використані джерела є обов'язковим.
- 2) Вступ має містити:
 - актуальність теми (висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним, досить кількома реченнями висловити сутність проблеми наукового завдання);
 - мету і завдання;
 - об'єкт дослідження (це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення);
 - предмет дослідження (міститься в межах об'єкта);
- 3) Основний зміст роботи повинен містити детальний аналіз проблематики визначеної теми наукової роботи з оглядом наукових підходів та власних аргументованих ідей до вирішення проблеми, можливий аналіз нормативного матеріалу та матеріалів юридичної практики.
- 4) Загальні висновки по роботі – коротке викладення чітко сформульованих ідей і належно обґрунтованих пропозицій

основної частини, які мають науково-практичне значення і є самостійним здобутком студента.

- 5) Список використаних джерел з посиланням в тексті (10-15 найменувань). **Обов'язковим є посилання на діюче законодавство.** Рекомендовано здійснювати пошук Законів України та інших нормативно-правових актів на офіційному порталі Верховної Ради України:

Оформлення роботи:

- загальний об'єм всієї роботи не має перевищувати 15 друкованих сторінок;
- поля: верхнє, нижнє – 2 см, зліва – 2,5 см, справа – 1,5 см;
- шрифт – 14 Times New Roman, інтервал – 1,5;
- нумерація сторінок.

Першою сторінкою є титульний аркуш (див. додаток 1), який включають до загальної нумерації сторінок. На першій та другій сторінках номер не ставлять. Номер проставляють з третьої сторінки (вступ) у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці. Зміст індивідуальної роботи повинен мати просту структуру (див. додаток 2). В дослідженні необхідно розкрити проблематику та запропонувати власні пропозиції щодо вдосконалення вказаних проблем, використовуючи нормативно-правову базу і наукові публікації з юридичних дисциплін останніх років.

Оцінювання: рівень аналізу чинного законодавства та наукових джерел, повнота розкриття теми, послідовність і правильність аргументації власних думок, якість оформлення та презентації, тощо.

Тематика самостійної (індивідуальної) наукової роботи затверджується викладачем.

Індивідуальна робота студента передбачає складання індивідуального науково-дослідного проекту.

Не припустимою є підготовка проекту в зошитах, або на листах формату А-4, що заповнені з обох сторінок. Індивідуальний науково-дослідний проект складається з наступних частин:

1. Індивідуальної наукової роботи (реферату) з актуальної проблематики в сучасних умовах.
2. Рішення юридичних задач (з глибокою та різносторонньою аргументацією).
3. Письмові відповіді на запитання за результатами опрацювання законів.

8. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Лекції, семінари, підготовка доповідей, самостійна робота студентів. Консультація викладача з питань підготовки до семінарських занять, виконання ІНДЗ за змістом тем.

Індивідуально співбесіда за програмовим змістом дисципліни, та перевірка завдань для самостійної роботи студента визначених у семінарських заняттях з метою підвищення рейтингу успішності студента.

9. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання рівня опанування здобувачами вищої освіти матеріалу навчальної дисципліни проводиться шляхом поточного та підсумкового (семестрового) контролю.

Поточний контроль здійснюється у процесі вивчення дисципліни з метою виявлення ступеню розуміння студентом засвоєного навчального матеріалу та вміння застосовувати його у практичній роботі. Поточний контроль здійснюється під час проведення навчальних занять (40 балів), а також за результатами виконання студентом індивідуальних завдань, а саме: підготовки реферату (10 балів).

Загальні критерії оцінювання результатів поточного контролю з дисципліни:

45-50 балів	ЗВО виявив цілковите володіння навчальним матеріалом, вміє аргументовано його викладати під час усних опитувань та письмових відповідей. Усі виконані індивідуальні завдання
-------------	--

	продемонстрували здатність студента не тільки оперувати теоретичним матеріалом, але й застосовувати його на практиці, знаходити раціональні рішення проблемних ситуацій, його здатність до аналітичного та критичного мислення.
39-44 бали	ЗВО в цілому достатньо повно володіє навчальним матеріалом, здатний демонструвати знання теоретичних питань інвестиційної діяльності. Водночас, під час усного та письмового викладення деяких питань студент допускає окремі неточності та незначні помилки. Виконані індивідуальні завдання показують, що студенту дещо не вистачає аргументованості при розв'язанні деяких проблемних ситуацій.
35-38 балів	ЗВО володіє навчальним матеріалом частково, демонструючи базові теоретичні знання. Усні та письмові питання розкрито частково, поверхово, недостатньо аргументовано. Реферат виконаний на достатньо низькому рівні; індивідуальне практичне завдання обґрунтовано.
0-34 бали	ЗВО не володіє або недостатньо володіє навчальним матеріалом, не розуміє змісту більшості теоретичних питань. Індивідуальні завдання не виконані.

Семестровий контроль проводиться у формі семестрового екзамену. Кожен екзаменаційний білет з дисципліни містить три теоретичні питання.

Питання екзаменаційного білету	Бали
1. Перший рівень складності	10
2. Другий рівень складності	15
3. Третій рівень складності	25
Підсумок	50

Оцінювання відповіді на теоретичне питання відбувається за наступними критеріями:

<p>понад 90% правильних відповідей</p> <p>9-10 балів (перший рівень складності)</p> <p>13-15 балів (другий рівень складності)</p> <p>22-25 балів (третій рівень складності)</p>	<p>теоретичне питання розкрито в повному обсязі, відповідь на питання викладено в логічній послідовності, зроблено правильні висновки</p>
<p>76 – 90% правильних відповідей</p> <p>7-9 балів (перший рівень складності)</p> <p>11-13 балів (другий рівень складності)</p> <p>19-22 балів (третій рівень складності)</p>	<p>теоретичне питання розкрито майже в повному обсязі, але матеріал викладено в недостатній логічній послідовності або зроблені неправильні висновки</p>
<p>60 – 75 % правильних відповідей</p> <p>6-7 балів (перший рівень складності)</p> <p>9-13 балів (другий рівень складності)</p> <p>15-22 балів (третій рівень складності)</p>	<p>значна частина теоретичного питання не була висвітлена</p>
<p>менш 60 % правильних відповідей</p> <p>0-6 балів (перший рівень складності)</p> <p>0-9 балів (другий рівень</p>	<p>більша частина питання не була висвітлена або питання повністю не розкрито</p>

складності)	
0-15 балів (третій рівень складності)	

10. ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ

Опитування та доповіді на семінарських заняттях, оцінка за реферат, екзамен.

Питання до екзамену.

1. Блок питань з теорії держави та права

1. Поняття та ознаки держави.
2. Теорії походження держави.
3. Функції держави.
4. Форма правління: поняття та види.
5. Форми державного устрою: поняття та види.
6. Форми державного режиму.
7. Форма правління та форма державного режиму в Україні.
8. Система адміністративно-територіального устрою України.
9. Поняття органу держави. Апарат держави.
10. Походження права. Поняття та ознаки права.
11. Система права. Норма права як первинний елемент системи права.
12. Джерела права. Правова система.
13. Поняття та ознаки нормативно-правових актів. Види нормативно-правових актів.
14. Систематизація нормативно-правових актів: поняття та види.
15. Галузі права.
16. Правовідносини: поняття та склад.
17. Правопорушення.
18. Поняття, види та ознаки юридичної відповідальності.

2. Блок питань з конституційного права

19. Конституційне право: поняття та предмет правового регулювання.
20. Характеристика Конституції як Основного Закону держави.
21. Громадянство України.
22. Система конституційних прав і свобод людини та

громадянина. Конституційні обов'язки громадян в Україні.

23. Референдум: поняття та види.
24. Принципи виборчого права в Україні.
25. Виборчий процес та його стадії.
26. Правовий статус, склад і повноваження Верховної Ради України.
27. Правовий статус народного депутата України.
28. Правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
29. Правовий статус Президента України.
30. Правовий статус Кабінету Міністрів України.
31. Центральні органи виконавчої влади в Україні.
32. Місцеві органи виконавчої влади.
33. Органи місцевого самоврядування.
34. Прокуратура України.
35. Національна поліція в Україні.
36. Служба безпеки України.
37. Нотаріат в Україні.
38. Адвокатура в Україні.
39. Юстиція в Україні.

3. Блок питань з кримінального права

40. Основні поняття і система кримінального права України.
41. Характеристика Кримінального кодексу України.
42. Кримінальна відповідальність та її підстави.
43. Поняття злочину, його ознаки, склад та стадії.
44. Співучасть у злочині.
45. Кримінальне покарання: поняття, ознаки та види.
46. Амністія та помилування.

4. Блок питань з адміністративного права

47. Поняття та джерела адміністративного права України.
48. Державна служба в Україні. Правовий статус державних службовців.
49. Адміністративна відповідальність.
50. Поняття та система адміністративних стягнень.
51. Поняття, система та завдання правоохоронних органів в Україні.

5. Блок питань з трудового права

52. Поняття трудового права і предмет його регулювання.
53. Джерела трудового права. Місце Кодексу законів про працю в системі трудового права України.
54. Колективний договір.

55. Трудовий договір: поняття, сторони і зміст.
56. Види трудових договорів.
57. Порядок прийняття на роботу.
58. Робочий час: поняття та види.
59. Поняття та види часу відпочинку.
60. Трудова дисципліна. Правила внутрішнього трудового розпорядку.
61. Оплата праці.
62. Праця молоді. Пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням.
63. Відповідальність у трудовому праві України.
64. Індивідуальні та колективні трудові спори.
65. Підстави розірвання трудового договору:

6. Блок питань з цивільного та сімейного права

66. Цивільне право України: поняття і система.
67. Загальна характеристика цивільного законодавства України. Цивільний кодекс України
68. Поняття та види суб'єктів цивільно-правових відносин.
69. Фізичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин. Поняття правоздатності фізичної особи.
70. Дієздатність фізичних осіб: поняття та види. Недієздатність.
71. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Оголошення фізичної особи померлою.
72. Юридичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин. Правосуб'єктність юридичних осіб.
73. Поняття та елементи права власності. Форми власності в Україні.
74. Цивільно-правові договори: поняття і види.
75. Цивільно-правова відповідальність: поняття та особливості.
76. Спадкування в Україні.
77. Сімейне право України: поняття та джерела.
78. Сім'я та шлюб за сімейним законодавством.
79. Порядок укладення шлюбу.
80. Порядок розірвання шлюбу.
81. Права та обов'язки подружжя. Шлюбний договір.
82. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

7. Блок питань з житлового права

83. Житловий фонд України та його види.
84. Договір житлового найму.

8. Блок питань з господарського права

85. Господарське право України. Господарський кодекс України
86. Господарські відносини. Суб'єкти господарського права та їхні види.
87. Господарське товариство.
88. Підприємницька діяльність.
89. Інвестиції та інвестиційна діяльність.
90. Поняття «податок». Види податків.

11. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Максимальна кількість балів за вивчення дисципліни складає 100 балів.

Рейтинг успішності студента за вивчення – це сума балів за змістовий практичний модуль (семінарські заняття), модуль самостійної роботи, тестовий модульний контроль.

Поточне тестування та самостійна робота										Підсумковий тест (екзамен)	Сума	
Модуль 1					Модуль 2							
ЗМ 1			ЗМ 2							Реферат	50	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	10		
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4			

По завершенні визначається рейтинг знань в межах 100 бальної шкали.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	F X	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Базові нормативно-правові акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996.– № 30.– Ст. 141.
2. Господарський кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: www.rada.gov.ua
3. Житловий Кодекс Української РСР: Кодекс від 30 червня 1983 р. № 5464-X. URL: www.rada.gov.ua
4. Загальна декларація прав людини: декларація ООН від 10.12.1948 р. URL: www.rada.gov.ua
5. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: www.rada.gov.ua
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: www.rada.gov.ua
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: www.rada.gov.ua
8. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: www.rada.gov.ua
9. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. URL: www.rada.gov.ua
10. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: www.rada.gov.ua
11. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: www.rada.gov.ua
12. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: www.rada.gov.ua
13. Про державну службу в Україні: Закон України від 10 грудня 2015 р.. URL: www.rada.gov.ua
14. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. URL: www.rada.gov.ua
15. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: www.rada.gov.ua
16. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: www.rada.gov.ua
17. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: www.rada.gov.ua
18. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: www.rada.gov.ua

19. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII URL: www.rada.gov.ua
20. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 р. URL: www.rada.gov.ua
21. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
22. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: www.rada.gov.ua
23. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI. URL: www.rada.gov.ua
24. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: www.rada.gov.ua
25. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: www.rada.gov.ua
26. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: www.rada.gov.ua

Додаткові нормативно-правові акти

1. Акт проголошення незалежності України. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38.
2. Бюджетний кодекс України: Кодекс від 08 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: www.rada.gov.ua
3. Виборчий кодекс України: Кодекс від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: www.rada.gov.ua
4. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII. URL: www.rada.gov.ua
5. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: www.rada.gov.ua
6. Декларація соціальної справедливості: гідна праця та соціальний захист: Декларація від 10.02.2013 р. URL: www.rada.gov.ua
7. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 3 травня 1996 р. № ETS 163. URL: www.rada.gov.ua
8. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: www.rada.gov.ua
9. Земельний кодекс України: Кодекс від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: www.rada.gov.ua
10. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: www.rada.gov.ua
11. Кодекс цивільного захисту України: Кодекс від 02.10.2012 №

- 5403-VI. URL: www.rada.gov.ua
- 12.Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: www.rada.gov.ua
 - 13.Лісовий кодекс України: Кодекс від 21.01.1994 р. № 3852-XII URL: www.rada.gov.ua
 - 14.Митний кодекс України: Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI URL: www.rada.gov.ua
 15. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: www.rada.gov.ua
 - 16.Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: www.rada.gov.ua
 - 17.Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: www.rada.gov.ua
 - 18.Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: www.rada.gov.ua
 - 19.Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: www.rada.gov.ua
 - 20.Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: www.rada.gov.ua
 - 21.Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: www.rada.gov.ua
 - 22.Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL: www.rada.gov.ua
 - 23.Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL: www.rada.gov.ua
 - 24.Про державну реєстрацію актів громадянського стану: Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. URL: www.rada.gov.ua
 - 25.Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-XII. URL: www.rada.gov.ua
 - 26.Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: www.rada.gov.ua
 - 27.Про Загальнодержавну цільову програму захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013-2017 роки Верховна Рада України; Закон, Програма, Паспорт, Заходи від 07.06.2012 р. № 4909-VI. URL: www.rada.gov.ua
 - 28.Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. URL: www.rada.gov.ua
 - 29.Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL: www.rada.gov.ua
 30. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон

- України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: www.rada.gov.ua
31. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: www.rada.gov.ua
32. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.1997 р. № 400/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
33. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: www.rada.gov.ua
34. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136- VIII URL: www.rada.gov.ua
35. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: www.rada.gov.ua
36. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: www.rada.gov.ua
37. Про місцеве самоврядування в Україні: Закони України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
38. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII. URL: www.rada.gov.ua
39. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: www.rada.gov.ua
40. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: www.rada.gov.ua
41. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. URL: www.rada.gov.ua
42. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI. URL: www.rada.gov.ua
43. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 22. – Ст. 216.
44. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: www.rada.gov.ua
45. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: www.rada.gov.ua
46. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: www.rada.gov.ua
47. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII. URL: www.rada.gov.ua
48. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: www.rada.gov.ua
49. Про правила етичної поведінки: Закон України від 17.05.2012 р. № 4722-VI. URL: www.rada.gov.ua
50. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-XI. URL: www.rada.gov.ua

51. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України 19.06.1992 р.
№ 2482-XII URL: www.rada.gov.ua
52. Про приватизацію державного майна: Закон України 04.03.1992 р.
№ 2163-XII URL: www.rada.gov.ua
53. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р.
№ 3038-VI. URL: www.rada.gov.ua
54. Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р.
№ 987-XII. URL: www.rada.gov.ua
55. Про соціальний діалог в Україні Верховна Рада України: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 28. Ст. 255.
56. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р.
№ 93-IV. URL: www.rada.gov.ua
57. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р.
№ 2790-XII. URL: www.rada.gov.ua
58. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР.
URL: www.rada.gov.ua
59. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: www.rada.gov.ua
60. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
61. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: www.rada.gov.ua
62. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН: міжнародний документ від 26.06.1945 р. URL: www.rada.gov.ua
63. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: www.rada.gov.ua

Допоміжна наукова література

1. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття): монографія. [В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук, Ю. В. Гридасов, М. М. Новіков, У. О. Палієнко, І. А. Дьомін, О. М. Єщук,] ; за заг. ред. В. В. Галуцька. Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. 376 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 1. Загальна частина. Ред. колегія: В. Б. Авер'янов

- (голова). Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 2: Особлива частина. Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ: Юридична думка, 2005. 624 с.
 4. Адміністративне право України: навч. посіб. [Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа]. Київ: Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2005. 368 с.
 5. Адміністративне право України: підручник. За заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2003. 896 с.
 6. Баймуратов М. А. Курс конституционного права Украины. Том 2. Конституционный строй Украины: учебник. Под ред. М. А. Баймуратова, А.В. Батанова. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. 800 с.
 7. Берлач А. И. Правоведение: учебник. Киев: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. 864 с.
 8. Бесчастний В. М. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 286 с.
 9. Бойко М. Д. Трудове право України : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 392 с
 10. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник. Київ : Знання, 2008. 375с.
 11. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник. За ред. Н. Б. Болотіної, Г.І.Чанишевої. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. 564 с.
 12. Борисова В. І. Сімейне право України: підручник. За заг.ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 264 с.
 13. Гайворонський В.М., В.П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін. Господарське право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти. За ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. Харків: Право, 2005. 384с.
 14. Галянтич М. К. Житлове право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 528 с.
 15. Дмитренко Ю. П. Трудове право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 621с.
 16. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. Посібник. За ред. Дрожжиної С. В. Київ: Знання. 2006. 350 с.
 17. Колпаков В. К. Курс адміністративного права України : підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 872 с.
 18. Кравченко В. В, О.П. Савчук. Правознавство: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.
 19. Кримінальне право України. (Загальна частина) : підручник [А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Грищук та ін] ; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків. : Вид-во ХНУВС, 2011. 378 с.

20. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. [Александров Ю.В., Антипов В. І., Дудоров О. О. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 4-те вид. Київ. : Атіка, 2008. 376 с.
21. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. [Бажанов М.І.,Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
22. Кримінальне право. Загальна частина : підручник. За ред. А. С. Беніцького, В.С.Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. Київ. : Істина, 2011. 1112с.
23. Кримінальне право. Загальна частина: навчальний посібник (альбом схем).
За ред. А. С. Беніцького, В. О. Гацелюка, В. А. Звіряка та ін. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ; [Відп. ред. Ю.О. Кучер]. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 148 с.
24. Лазарев В. В. Общая теория права и государства: учебник. Под ред. В. В. Лазарева. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 1996. 472 с.
25. Лисенков С. Л. Теорія держави і права: навч. посіб. За заг. ред. С.Л.Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
26. Мамутов В.К. Хозяйственное право: учебник. Под ред. В.К.Мамутова. Київ, 2002. 912 с.
27. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник. Київ: ВД «Дакор», 2015. 492с.
28. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов . М.: Издательство НОРМА, 2012. 560 с.
29. Панченко М. І. Цивільне право України: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 583с.
30. Погорілко В.Ф. Конституційне право України. За ред. В. Ф. Погорілка. 3-є вид. Київ: Наукова думка, 2006. 516 с.
31. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: учебник. Харьков: Одиссей, 2005. 800 с.
32. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2004. 656 с.
33. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 536 с.
34. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Київ : Атіка, 2009. 512 с.
35. Фурса С.Я. Спадкове право. Теорія та практика. Київ: Атіка, 2002. 496 с.
36. Харитонов Є. О. Цивільне та сімейне право України. Київ : Правова єдність, 2009. 968 с.
37. Харитонов Є.О. Цивільний кодекс України: коментар.

- Під ред. Є.О. Харитонova та О.М. Калітенко. Харків, 2003. 640 с.
38. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т.1: А-Г. 672 с.
39. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник. Вид. Четверте, перероб. і допов. Київ: Істина, 2006. 320 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua>
2. Урядовий портал. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
3. Центр політико-правових реформ. URL: <http://www.pravo.org.ua>
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>
5. Професійна юридична система «Нормативні акти України». URL: <http://zakon.nau.ua/>

Інформаційні матеріали бібліотеки по забезпеченню навчальними підручниками (посібниками) з дисципліни

з/п	Найменування навчальної дисципліни	Автор підручника (навчального посібника тощо)	Найменування підручника (навчального посібника тощо)	Найменування видавництва, рік видання	Кількість примірників
1.	Основи правознавства	Пилипенко П.Д., Хома Н.М., Кельман М.С. та ін	Основи правознавства: навчальний посібник. 2-ге видання, виправлене і доповнене	Львів: «Магнолія 2006», 2008. 467 с.	1
2.		Каркач П.М., Головка В.О., Барановський Д.І., Кузьмін Б.М., Іванов С.М.	Основи правознавства України: Навчальний посібник	Харків: Еспада, 2008. 344 с.	1
3.		Годованик Є.В. Барегамян С.Х.	Правознавство: навчальний посібник	Маріуполь: МДУ, 2017. 320 с.	3
4.		Лисенков С.Л.	Правознавство: підручник	Київ: ФОРУМ. 2004. 480 с.	67
5.		Бобир В.І., Демський С.Е., Колодій А.М.	Правознавство: навч. посібник / За ред. Копейчикова В.В.	Київ: Юрінком Інтер, 1999. 704 с.	30
6.		Ортинський В.Л.	Основи права України	Львів: Світ, 2003. 368 с.	28
7.		Кивалов С.В., Музыченко П.П., Крестовская Н.Н., Крыжановский А.Ф.	Основы правоведения Украины: Учебное пособие	Харьков: «Одиссей», 2005. 384 с.	1
8.		Пахомов И.Н., Погребной О.О. и др.	Основы государства и права Украины	Харьков: ООО «Одиссей», 2003. 352 с.	1
9.		Пузанова Г.И.	Основы права: Учебное пособие	Одесса: Феникс, 2004. 672 с.	1

10.	Атамась Г.О.	Правознавство: навчальний посібник	Львів, 2004. 252 с.	1
11.	Понікаров В.Д., Ялдин І.В., Єрофеєнко Л.В. та ін.	Правознавство: навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни	Харків: ІНЖЕК, 2004. 272 с.	1
12.	Сухоноса В.В.	Правознавство: навчальний посібник	Суми: Університетська книга, 2005. 909 с.	2
13.	Кириченко В.М.	Правознавство. Модульний курс: навчальний посібник	Київ: Центр учбової літератури, 2007. 328 с.	1
14.	Копейчиков В.В.	Правоведение: учебник	Київ: Юринком Интер, 2002. 752 с.	1
15.	Быкова Л.В.	Основы правоведения: учебное пособие	Одесса: ФЕНИКС, 2011. 204 с.	1

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

**Конспект лекцій з дисципліни
«ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»**

Розробники:

Барегамян С.Х., кандидат
юридичних наук, доцент кафедри
права та публічного
адміністрування Маріупольського
державного університету

Шебаніц Д.М., кандидат
історичних наук, доцент кафедри
права та публічного
адміністрування Маріупольського
державного університету

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

ТЕМА 1 «ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ»

1. Поняття та ознаки держави.
2. Теорії походження держави.
3. Поняття функцій держави та їх види.
4. Поняття та структурні елементи форми держави.
5. Форми правління: поняття та види. Республіка. Монархія.
6. Форми державного устрою: поняття та види. Унітарна держава. Федерація. Конфедерація. Імперія.
7. Державний режим: поняття та види.
8. Форма правління та форма державного устрою України згідно українського законодавства.
9. Правова держава: поняття та основні ознаки.

1. Поняття та ознаки держави

У світовій юридичній науці немає загальноприйнятого визначення держави, що пояснюється складністю цього соціального і юридичного явища. Держава – це одне з найскладніших політико-правових явищ, під яким, на відміну від терміну «країна», розуміється особлива організація політичної влади. Дане явище було об'єктом досліджень провідних мислителів. У різні історичні періоди розуміння держави, його суть, зміст істотно змінювались. Політико-правовій теорії відома множина визначень держави, які інколи полярно відрізняються, що свідчить про багатогранність, складність даного явища.

Згідно до одного із сталих визначень *держава – це особлива політико-територіальна організація суспільства, що має в своєму розпорядженні апарат примусу і управління, додає своїм велінням обов'язкову силу для населення всієї країни і володіє суверенітетом.*

2. Теорії походження держави

Держава і право є складними явищами. Відсутність документальних відомостей привела до породження безлічі теорій, що пояснюють причини виникнення держави і права, серед яких основними є: теологічна теорія, патріархальна теорія, договірна (природничо-правова) теорія, теорія насильства, органічна теорія, історико-матеріалістична (класова або економічна), психологічна теорія, кризова теорія, іригаційна (водна, гідравлічна), расова, інцестная, спортивна, дифузна.

3. Поняття функцій держави та їх види

У юридичній науці поняття «функція» уживається для характеристики ролі держави і права в житті суспільства. Через поняття функцій держави розкривається сутність держави і зміст його діяльності, його соціальне призначення.

Функції держави – це основні напрямки діяльності держави, в яких виражається її завдання, сутність та соціальне призначення у суспільстві.

Функції держави класифікують за різними підставами:

- залежно від тривалості дії розрізняють **тимчасові і постійні**. Наприклад, функція охорони правопорядку здійснюється на всіх етапах існування держави. А функція ліквідації наслідків конкретного стихійного лиха носить тимчасовий характер;

- розрізняють функції **внутрішні і зовнішні**.

4. Поняття та структурні елементи форми держави

Форма держави – спосіб організації і здійснення державної влади. Основними елементами, що визначають порядок організації та здійснення державної влади (тобто форму держави) є: *форма правління, форма державного устрою та форма політичного режиму*.

5. **Форми правління: поняття та види. Монархія. Республіка**

Форма державного правління є структурою, порядком створення і взаємодії найвищих органів державної влади. Форми державного правління підрозділяються на монархічні і республіканські.

Види форм правління:

Монархія (греч. – єдиновладність) – це така форма державного правління, при якій вища влада в державі належить (повністю або частково), як правило, одній особі – монархові, і передається по спадку.

1. *Абсолютна монархія.*

2. *Обмежена монархія: конституційна монархія, парламентарна (парламентська) монархія, дуалістична (подвійна) монархія.*

Республіка (лат. «суспільна справа») – форма державного правління, при якій верховна влада в країні належить вибраним на певний термін представницьким органам державної влади – парламенту, президентові; разом з ними існує незалежне правосуддя і самоврядування.

1. *Президентська.*

2. *Парламентарна республіка.*

3. *Змішана (напівпрезидентська) республіка.*

4. *Соціалістична республіка.*

6. **Форми державного устрою: поняття та види. Унітарна держава. Федерація. Конфедерація. Імперія.**

Форма державного устрою – це спосіб територіально-політичного устрою держави, який відображає характер взаємин між його складовими частинами, між центральними і місцевими органами державної влади. За формою державного пристрою всі держави діляться на *прості (унітарні) і складні (федеральні і конфедеративні)*.

7. **Державний режим: поняття та види**

Державний (політичний) режим – сукупність засобів і методів здійснення державної влади. Виражає міру політичної свободи особи і характер її взаємин з владою.

Види політичних режимів:

1. Демократичний режим:

а) **Ліберальний демократичний режим** – для даного режиму характерна зайва поблажливість до народу і влади у всіх її проявах.

б) **Радикальний демократичний режим** – даний режим характеризується рішучими змінами у всіх аспектах життя суспільства і держави.

в) **Консервативний демократичний режим** – специфіка режиму полягає в неухильному дотриманні правил, які склалися історично.

2. Антидемократичний режим:

а) **Тоталітарний (диктаторський) режим.**

б) **Авторитарний: деспотія: тиранія** – одноосібне правління особи, що насильницький захопила владу (Лівія).

5) **Фашизм** – відкрита диктатура найбільш радикальних сил:

а) расистсько-націоналістична диктатура. (ЮАР до 1990 р.)

б) воєнно-диктаторський режим (Гітлерівська Німеччина).

8. Форма правління та форма державного устрою України згідно українського законодавства

Форма Української держави має важливе значення для розуміння механізмів її функціонування.

Конституція України як Основний Закон займає центральне місце у системі законодавства і є основним джерелом права держави.

1. У Конституції Україна визнається суверенною, незалежною і демократичною, соціальною, правовою державою.

Україна визнається суверенною державою. Це означає, що наша держава самостійна у вирішенні своїх внутрішніх справ, а також виступає в зовнішніх відносинах як рівна серед рівних.

Конституція характеризує Україну як демократичну державу. Це означає, що народ бере участь у керівництві державними справами (ст.5).

2. За державним устроєм Україна є унітарною державою (ст.2).

3. Конституція України визначає, що наша держава має республіканську форму правління. Україна є республікою, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

9. Правова держава: поняття та основні ознаки

Правова держава – це така держава, в якій досягнуто пріоритет прав людини, найбільш повно забезпечені права і свободи особи, а державна влада заснована на праві, пов'язана правом і здійснюється у правових нормах. Законодавча, виконавча і судова гілки влади закріплюють, гарантують і забезпечують права громадян у повсякденній своїй діяльності.

Ознаки правової держави:

1. ***Широкий спектр прав і свобод особи.***
2. ***Верховенство правового закону.***
3. ***Демократичний спосіб формування влади.***
4. ***Поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову.***
5. ***Зв'язаність влади правом.***
6. ***Підвищений правосвідомість особи.***
7. ***Взаємна відповідальність держави і особи.***
8. ***Наявність громадянського суспільства.***
9. ***Високе становище суду в суспільстві та державі.*** Суд повинен бути арбітром у відносинах між громадянами і державою.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Назвіть теорії походження держави.
2. Дайте визначення поняття «держава», назвіть її ознаки.
3. Які елементи входять до поняття «форма держави»?
4. Що таке монархія?
5. Назвіть види монархій.
6. Назвіть види республіканської форми правління.
7. Які головні риси демократичного політичного режиму?
8. Назвіть основні ознаки тоталітаризму.
9. Назвіть основні ознаки авторитарного політичного режиму.
10. Що таке «правова держава»?
11. Основні ознаки правової держави.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. . Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
3. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
4. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
5. Лазарев В. В. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В. В. Лазарева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 1996. – 472 с.
6. Лисенков С.Л. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова – К.:Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
7. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник / А. Д. Машков. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 492 с.

8. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов / В. С. Нерсисянц. – М.: Издательство НОРМА, 2012. – 560 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2004. – 656 с.
10. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: Укр. енцикл., 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.

ТЕМА 2 «ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПРАВА»

1. Поняття та ознаки права.
2. Система права. Норма права як первинний елемент системи права.
3. Загальна характеристика галузей права України.
4. Основні джерела права.
5. Поняття законодавства.
6. Види нормативних актів.
7. Поняття та ознаки закону. Види законів.
8. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, значення та види.
9. Правовідносини: поняття, види, структура.
10. Правопорушення: поняття, ознаки, види.
11. Юридична відповідальність.

1. Поняття та ознаки права

Право – система норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечуються всіма заходами легального державного впливу аж до примусу.

Специфічні ознаки права.

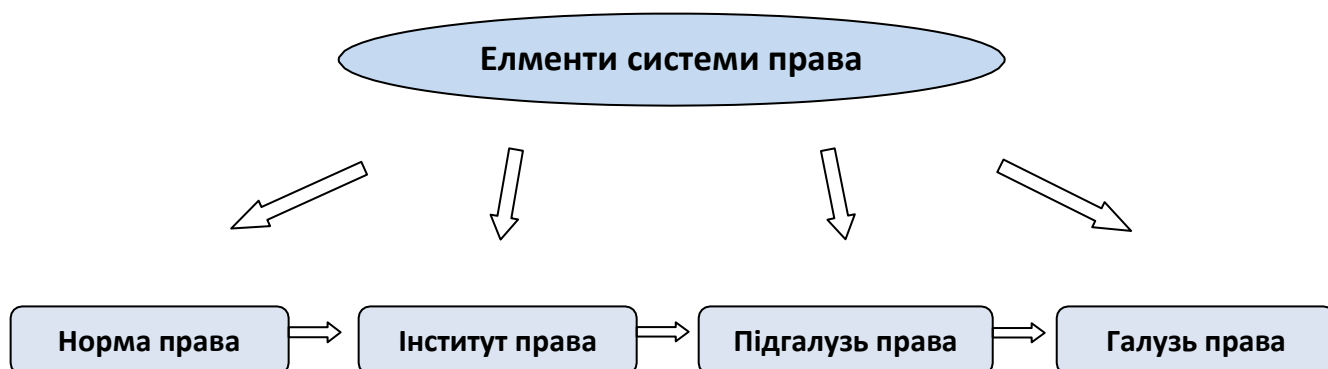
1. *Вираження міри свободи, рівності та справедливості.*
2. *Нормативність.*
3. *Формальна визначеність.*
4. *Системність* права.
5. *Вольовий характер.*
6. *Загальнообов'язковість.*
7. *Державна забезпеченість.*

2. Система права. Норма права як первинний елемент системи права.

Система права – це об'єктивно обумовлена структура (будова) права, що виражає внутрішню узгодженість і єдність юридичних норм і одночасно їх поділ на відповідні галузі та інститути.

Розглянемо структуру системи права. Структурними елементами системи права є:

1. норма права (правова норма);
2. галузь права;
3. підгалузь права;
4. інститут права (правовий інститут).

Норма права – первинний елемент системи права. Вона являє собою встановлене чи санкціоноване державою загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки, що надає учасникам регульованого правом відношення суб'єктивні права і юридичні обов'язки.

Галузь права – це сукупність правових норм, що відокремилася всередині системи права, які регулюють певну сферу однорідних суспільних відносин.

Поділ системи права на галузі ґрунтується на певних критеріях. Такими критеріями є предмет (матеріальний критерій) і метод (юридичний критерій) правового регулювання.

Предмет правового регулювання – сукупність якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих правовими нормами (відповідає на запитання «що?»).

Метод правового регулювання – сукупність прийомів і засобів правового впливу на суспільні відносини (відповідає на запитання «Як?»).

Правова система – це комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають унаслідок такого регулювання (правові норми, правові принципи, правосвідомість, законодавство, правові відносини, юридичні установи, юридична техніка, правова культура, стан законності та її деформації, правопорядок та ін.).

Таким чином, поняття «правова система» має узагальнюючий характер. Воно містить у собі, по суті, усі правові явища: правотворчість, правосвідомість, діяльність, що реалізує право, правову ідеологію. Право – ядро і нормативна основа правової системи, її цементуючий стрижень. Праворозуміння – концептуальний фундамент правової системи. Законність і правопорядок – обов'язкові результативні елементи правової системи, без яких вона не в змозі ефективно функціонувати.

3. Загальна характеристика галузей права України

Основними галузями сучасного права є: конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, трудове, господарське, сімейне, фінансове, земельне, екологічне, житлове, цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне, господарсько-процесуальне, адміністративно-процесуальне право.

Конституційне право – система норм, що регулюють основи суспільного і державного ладу, закріплюють основні права і свободи людини

та громадянина, визначають форму держави, повноваження вищих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Адміністративне право – система норм, що регулюють відносини у сфері державного управління, а саме: систему і повноваження виконавчих органів влади і посадових осіб, закріплюють права і обов'язки громадян у їх взаємовідносинах з цими органами, визначають поняття й види адміністративних правопорушень тощо.

Цивільне право – система норм права, що регулюють майнові та пов'язані з ними особисті немайнові відносини, засновані на рівності та майновій самостійності їх учасників.

Кримінальне право – система норм, що закріплюють підстави і принципи кримінальної відповідальності, встановлюють види покарань за скоєння злочинів з метою охорони прав і свобод людини, громадянина, громадського порядку, власності, забезпечення миру та запобігання злочинів.

Трудове право – система норм, що регулюють трудові відносини між роботодавцем і працівником, визначають основні трудові права і обов'язки працівників, порядок укладання й розірвання трудового договору, робочий час і час відпочинку тощо.

Господарське право – це галузь права, норми якої регулюють відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності, пов'язаної із виготовленням та реалізацією продукції, виконанням робіт та наданням послуг для задоволення суспільних потреб та потреб окремих споживачів.

Сімейне право – система норм, що регулюють відносини у галузі шлюбу і сім'ї, а саме: умови і порядок укладання шлюбу, його розірвання, регулювання особистих немайнових і майнових відносин між членами сім'ї тощо.

Фінансове право – система норм, що регулюють відносини, які визначають порядок формування і розподілу бюджетних коштів,

затвердження бюджету, порядок грошового обігу, оподаткування, діяльності банків тощо.

Земельне право – сукупність норм, що регулюють питання, пов'язані з встановленням власності на землю, умови і порядок землекористування, правовий режим земель тощо.

Екологічне право – сукупність норм права, що визначають засоби, форми і порядок охорони навколишнього природного середовища. Норми цієї галузі права забезпечують право кожного на сприятливе оточуюче середовище.

Житлове право – сукупність правових норм в Україні, що регулюють житлові правовідносини між громадянами, та громадян із державними та громадськими організаціями у процесі реалізації конституційного права людини і громадянина на житло.

Цивільно-процесуальне право – сукупність норм права, що визначають порядок цивільного судочинства, а саме порядок розгляду справ, які виникають із цивільних, сімейних, трудових, земельних, природоохоронних і адміністративних правовідносин.

Кримінально-процесуальне право – сукупність норм права, що визначають порядок провадження у кримінальних справах під час дізнання, досудового слідства і розгляду справи судом.

Господарське процесуальне право – сукупність правових норм, що регулюють порядок розгляду і вирішення судом господарських справ, тобто правосуддя в господарських справах.

Адміністративно-процесуальне право – система норм права, яка регулює порядок здійснення і розгляду адміністративних справ, що виникають у сфері державного управління.

4. Основні джерела права

Право, як система норм, потребує зовнішнього виразу, аби його можна було сприйняти. Таку зовнішню форму воно отримує в джерелах права, під якими розуміють способи вираження та закріплення правових норм.

До джерел права відносять:

- *правовий звичай*
- *юридичний (правовий, судовий чи адміністративний) прецедент*
- *нормативний договір*
- *нормативно-правовий акт*

Правовий звичай – це правило поведінки, що склалося внаслідок фактичного його застосування протягом тривалого часу, ніде в офіційних документах не записане, але визнане державою.

Юридичний прецедент – це рішення по конкретній справі, що є обов’язковим для судів тієї ж чи нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ або виступає зразком тлумачення закону (прецедент тлумачення).

Адміністративний прецедент подібний до судового. Під ним розуміють рішення органів державної влади чи посадових осіб, що мало місце хоча б один раз і може служити зразком при аналогічних обставинах.

Нормативний договір – це угода двох чи більше сторін, в результаті якої встановлюються, змінюються чи скасовуються норми права

Нормативно-правовий акт – це акт правотворчої діяльності компетентних державних органів, що встановлює, змінює чи скасовує норми права.

Іншими словами, **нормативно-правовий акт** – це документ, прийнятий у визначеному порядку компетентним державним органом, у якому містяться норми права. У нашій правовій системі нормативно правовий акт є основним джерелом права. Нормативно-правові акти поділяють на **закони та підзаконні нормативно-правові акти**.

5. Поняття законодавства

Можливі два трактування законодавства: широке і вузьке.

Широке трактування включає в поняття законодавства: акти законодавчих органів і підзаконні акти (акти органів управління та ін.), вузьке – акти законодавчих органів: закони і постанови парламенту про введення цих законів у дію.

Нині перевага віддана вузькому трактуванню законодавства.

Законодавство держави – це система всіх упорядкованих певним чином законів даної країни, а також міжнародних договорів, ратифікованих парламентом.

6. Види нормативних актів

Він оформляється у встановлених законом випадках у вигляді письмового документа (акта-документа).

Види правових актів за формою вираження:

- письмовий (акт-документ);
- усний (заяви, розпорядження, накази, вказівки);
- конклюдентний (акт-дія).

Види нормативно-правових актів

Види нормативно-правових актів за юридичною чинністю:

1. закони;
2. підзаконні нормативні акти.

Види правових актів за суб'єктами нормотворчості в Україні:

- Верховна Рада України – закони і постанови;
- Верховна Рада Автономної Республіки Крим – постанови (з питань, що носять нормативно-правовий характер) і рішення (з питань організаційно-розпорядчого характеру);
- Президент України – укази (нормативні та ненормативні); розпорядження;
- Кабінет Міністрів України – постанови і розпорядження;

- керівники міністерств і відомств – нормативні накази, інструкції, розпорядження, положення, вказівки міністра;
- Рада Міністрів Автономної Республіки Крим – постанови, рішення і розпорядження,
- голови місцевих (обласних і районних) державних адміністрацій – розпорядження;
- місцеві ради народних депутатів, їх виконавчі комітети – рішення і нормативні постанови; керівники їхніх управлінь і відділень – нормативні накази;
- адміністрація державних підприємств, установ, організацій – нормативні накази, статuti, положення та інструкції.

Дія нормативно-правових актів у часі, просторі й за колом осіб

Закон, як і будь-який нормативно-правовий акт, має межі своєї дії в трьох «вимірах»:

- у часі, тобто обмежений періодом дії, коли закон має юридичну чинність;
- у просторі, на який поширюється дія закону;
- за колом осіб, які підпадають під вплив закону: на основі закону у них виникають юридичні права і обов'язки.

Закони починають діяти:

- З моменту ухвалення (наприклад, Конституція України);
- З моменту опублікування;
- З часу, який позначено в самому законі;
- З часу, який зазначено в постанові про порядок введення закону в дію.

Вступ закону в дію відбувається відповідно до трьох принципів:

- негайна дія – коли закон із дня вступу в дію поширюється на усі випадки лише «уперед»; усе, що передувало дню вступу закону в дію, під нього не підпадає;

• зворотна дія (зворотна сила) закону – коли закон поширюється на всі випадки і «уперед» і «назад», тобто і на випадки, що відбувалися раніш, у минулому, до введення закону в дію.

Загальним є правило: закон зворотної сили не має. Це правило надає визначеності і стабільності суспільним відносинам. Громадяни у своїх вчинках орієнтуються на чинні закони. Вони можуть розраховувати на майбутні закони в конкретних вчинках сьогоденного дня. Тому нові закони не повинні поширюватися на старі життєві ситуації: це викликало б хаос у суспільстві.

Винятки з цього правила рідкісні і допускаються:

- за наявності вказівки в законі про надання йому (або окремим статтям) зворотної сили;
- у загальному правилі про неодмінне надання зворотної сили кримінальному закону, який скасовує або пом'якшує кримінальну відповідальність.

Закони втрачають дію:

- після закінчення строку, на який вони були ухвалені;
- у разі зміни обставин, на які вони були розраховані;
- у разі прямого скасування (призупинення дії) даного закону іншим законом або спеціально призначеним актом (в Україні закон може бути скасований рішенням Конституційного Суду у разі визнання його невідповідності Конституції України);
- у разі фактичного скасування, коли ухвалений новий закон з того самого питання, а старий формально не скасований.

Дія нормативно-правового акта у просторі може бути територіальною і екстериторіальною.

Види законів у дії за колом осіб:

Загальні – розраховані на все населення. Низка законів, насамперед кримінальних, поширюються на громадян держави незалежно від місця їх перебування (за кордоном);

Спеціальні – розраховані на певне коло осіб. Одні закони поширюються на всіх індивідуальних і колективних суб'єктів, інші – лише на конкретну категорію осіб (пенсіонерів, військовослужбовців, лікарів, вчителів тощо). Їх дія в просторі та за колом осіб не збігається.

Виняткові – роблять винятки з загальних і спеціальних. Глави держав і урядів, співробітники дипломатичних і консульських представництв, деякі інші іноземні громадяни (члени екіпажів військових кораблів, військовослужбовці військових частин та ін.), що знаходяться на території невластної держави, наділені імунітетом – дипломатичним, консульським та ін. Ці особи користуються особистою недоторканністю. Вони звільняються від юрисдикції держави перебування у питаннях, пов'язаних із їх службовою діяльністю.

7. Поняття та ознаки закону. Види законів.

Серед нормативно-правових актів провідне місце посідають закони.

Закон – нормативно-правовий акт представницького вищого органу державної влади або громадянського суспільства (безпосередньо народу), який регулює найважливіші питання суспільного життя, установлює права і обов'язки громадян, має вищу юридичну чинність і приймається з дотриманням особливої законодавчої процедури.

Ознаки закону:

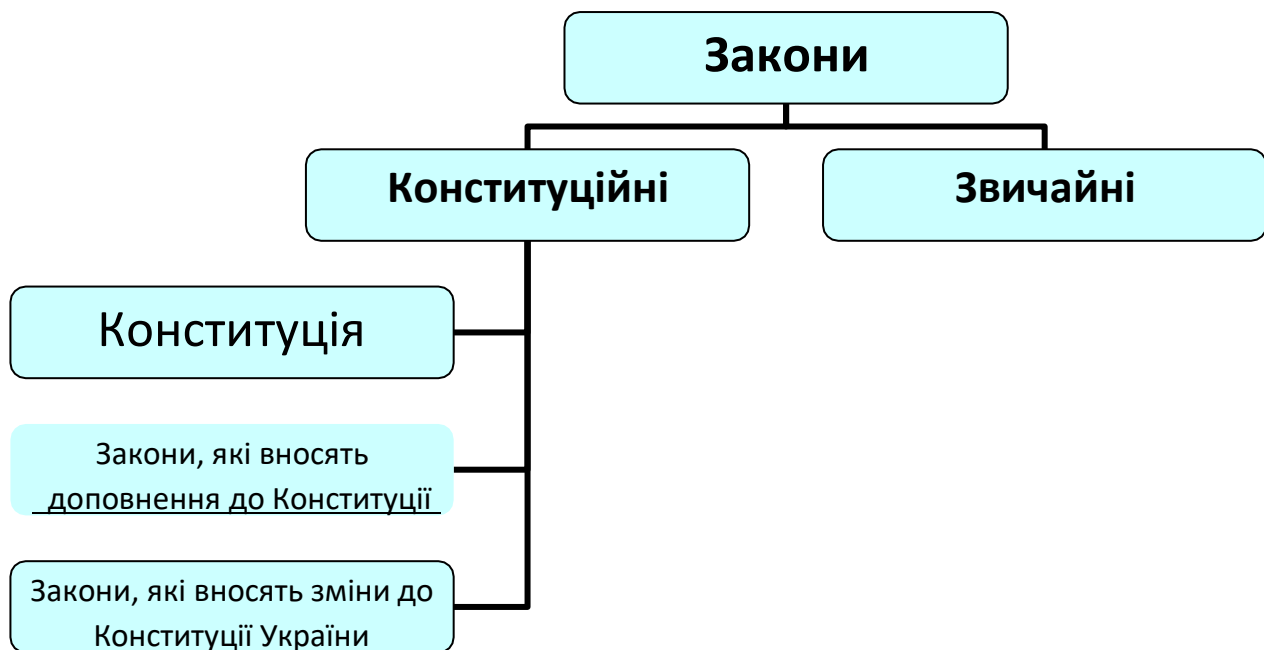
1. Акт точно визначених, вищих за статусом суб'єктів влади в державі, як правило, вищого представницького органу країни (в Україні – Верховна Рада) або громадянського суспільства (безпосередньо народу) (референдум);
2. Акт, що може бути лише нормативним за змістом (на відміну від акта застосування норм права і акта тлумачення норм права);
3. Завжди письмовий акт-документ, який закріплює норми права, що вводяться, або їх зміни, містить первинні, засадничі норми права, яких раніше в правовій системі не було, до того ж – норми з ключових, основних питань життя, встановлює права і обов'язки громадян;

4. Акт, що ухвалений у суворій відповідності з конституцією і раніше ухваленими законами і не потребує додаткового затвердження;

5. Акт, що може бути замінений, як правило, лише законом і перевірений на відповідність конституції лише Конституційним Судом;

6. Акт, що має вищу юридичну чинність, тобто акт найвищого юридичного «рангу»; всі інші акти повинні відповідати закону, ні в чому йому не суперечити;

7. Акт, ухвалений із дотриманням особливої законодавчої процедури, яка зветься законодавчим процесом.

8. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, значення та види

Систематизація нормативно-правових актів – це діяльність, пов'язана з упорядкуванням і удосконаленням законодавчих та інших нормативно-правових актів, зведення їх у єдину внутрішньо узгоджену систему.

Розрізняють три способи (форми) систематизації нормативно-правових актів:

- *кодифікацію;*
- *інкорпорацію;*
- *консолідацію.*

9. Правовідносини: поняття, види, структура

Правові відносини – це суспільні відносини, урегульовані нормою права, учасники яких мають суб'єктивні юридичні права та обов'язки.

Ознаки правовідносин:

1. Правові відносини виникають виключно *на основі норм права*. Немає відповідної норми – немає і правових відносин.

2. Правові відносини є *різновидом суспільних відносин*, тобто можуть виникнути тільки в людському суспільстві, між конкретними суб'єктами – власниками певних юридичних якостей (правоздатність і дієздатність).

3. Між учасниками правових відносин виникає *специфічний юридичний зв'язок* у вигляді суб'єктивного права однієї особи та юридичного обов'язку іншої особи. Тобто у правовідносинах завжди є сторона правоупноважена і правозобов'язана (контрагенти правовідносин).

4. Правові відносини мають *вольовий характер*, тобто для його виникнення необхідна воля (бажання) як мінімум одного з учасників. Люди вступають у правові відносини з певною метою – наприклад, отримати спадок, взяти участь у виборах, придбати товар.

5. Правові відносини виникають з приводу реального блага.

6. Правові відносини охороняються та забезпечуються силою державного примусу.

Розрізняють такі види правовідносин:

1) за галузевою ознакою – *конституційні, адміністративні, громадянські, трудові, сімейні* тощо.

2) в залежності від функцій права – *регулятивні та охоронні*. *Регулятивні* виникають з правомірних дій, а *охоронні* – з неправомірних дій суб'єктів.

3) за кількісним складом суб'єктів: *прості* – виникають між двома суб'єктами; *складні* – між 3 і більше суб'єктами.

4) за характером обов'язків: *активні та пасивні* правовідносини. В *активних* обов'язок суб'єкта полягає в необхідності здійснити певні дії (передати річ, виконати роботу), в *пасивних* – обов'язок полягає в тому, щоб не здійснювати дій.

Структура правовідносин

Правовідносини мають складну структуру і включають в себе такі елементи:

1. суб'єкти;
2. об'єкти;
3. зміст правовідносин.

Суб'єкти правовідносин – це правоздатна і дієздатна особи, що є носіями юридичних прав і обов'язків. їх має бути як мінімум два: носій права та носій обов'язків.

Об'єкти правовідносин – це реальне (матеріальне або нематеріальне) благо, з приводу якого суб'єкти вступають у правовідносини.

Зміст правовідносин – це суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників правових відносин.

Юридичні факти – конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин.

Види юридичних фактів:

1. **Події** – факти, походження яких не залежить від волі людини (дії сил природи, народження та природна смерть людини).

2. **Дії** – факти, зв'язані з волею учасників правовідносин. Поділяються на правомірні (укладення договору) і неправомірні (протиправні) – правопорушення: замах на життя.

Правомірні поділяються на:

- **юридичні акти** (правомірні дії, що мають на меті досягнення певного правового результату: договір, заповіт, судові рішення);

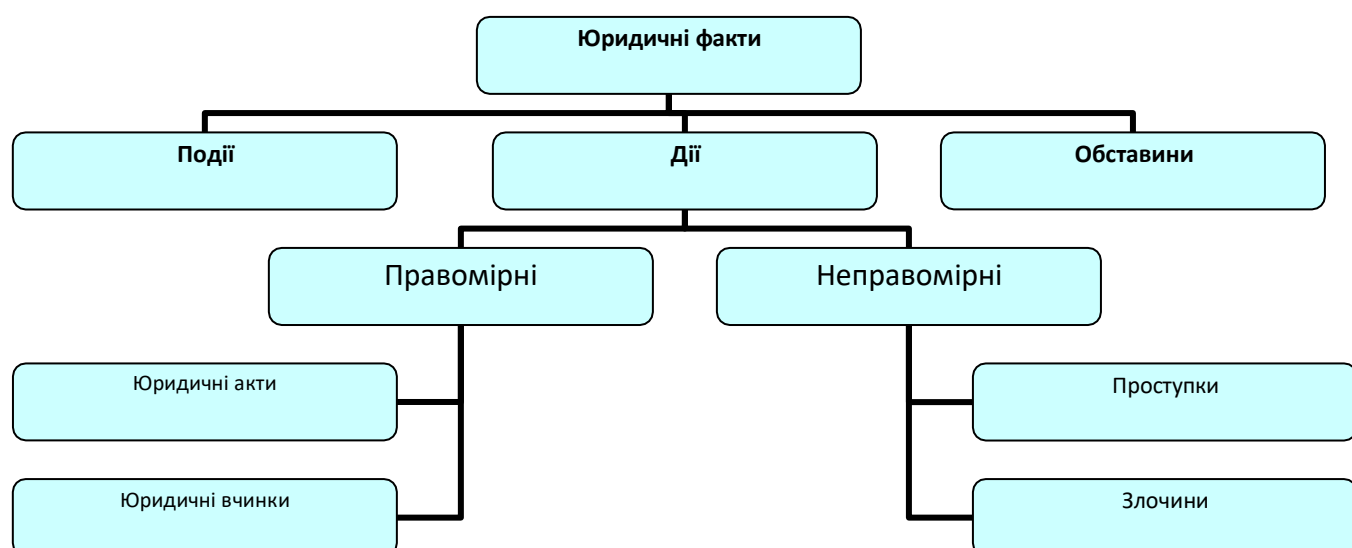
- **юридичні вчинки** (дії, що призвели до юридичних наслідків незалежно від волі вчинила їх людини: знахідка скарбу, створення літературного твору; наукове відкриття).

Неправомірні поділяються на:

- **проступки** (адміністративні, цивільно-правові, дисциплінарні, конституційні);

- **злочини** (кримінальні правопорушення).

3. **Обставини** – це факти, які впливають на дії, вчинки людей.

10. Правопорушення: поняття, ознаки, види

Правомірна поведінка – це поведінка суб'єктів, що відповідає приписам правових норм.

Правопорушення – це неправомірне (протиправне), винне, що завдає шкоди особі, суспільству або державі, діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, яке тягне юридичну відповідальність.

Ознаки правопорушень:

1. *Виражається в дії або бездіяльності.*

2. *Суспільна небезпечність або шкідливість протиправного діяння.*

3. *Протиправність діяння* – порушення норм права. Правопорушення суперечить конкретним правовим приписам.

4. *Винність поведінки суб'єктів права.*

5. *Караність протиправного діяння.*

Склад правопорушення – взаємопов'язаний комплекс елементів, що дозволяють класифікувати діяння як правопорушення.

Елементи складу:

1) *суб'єкт;*

2) *суб'єктивна сторона;*

3) *об'єкт;*

4) *об'єктивна сторона.*

Злочин – передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Злочинами є найбільш небезпечні для суспільства правопорушення (тільки кримінальні), що посягають на найбільш значущі соціальні цінності (життя, здоров'я, власність, безпека держави).

Проступки – різновид правопорушень, які характеризуються меншим ступенем суспільної небезпечності порівняно із злочином.

Залежно від сфери суспільних відносин, яким заподіюється шкода, *проступки поділяються на:*

- **цивільні проступки** – правопорушення, що здійснюються у сфері майнових і певних немайнових відносин. Шкоду, заподіяну цивільно-правовим порушенням, найчастіше виражається в заподіянні майнової шкоди (наприклад, невиконання зобов'язань за договором);
- **адміністративні проступки** – правопорушення, що посягають на суспільні відносини у сфері державного управління (наприклад, порушення правил безпеки дорожнього руху, торгівля у невстановлених місцях тощо). **Адміністративне правопорушення (проступок)** – протиправне, винне (навмисне чи необережне) діяння (дія або

бездіяльність), яке посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачена адміністративна відповідальність.

- *дисциплінарні проступки* – правопорушення, які вчиняються в сфері службових відносин, порушуючи встановлені дисциплінарні норми (прогули, запізнення і т. д.).

11. Юридична відповідальність

Юридична відповідальність – це передбачені законом вид і міра державно-владного (примусового) зазнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення.

Ознаки юридичної відповідальності такі.

1. *Спирається на державний примус у формі каральних і правовідновлюючих (компенсаційних) способів.*

2. *Виражається в обов'язку особи зазнавати певних втрат – позбавлення конкретних благ особистого (позбавлення волі, посади та ін.), організаційного і майнового характеру (конфіскація майна, штраф) за свою вину, тобто нести кару, яка є новим, додатковим, юридичним обов'язком, що не існував до правопорушення.*

3. *Настає лише за вчинені або вчинювані правопорушення у разі встановлення складу правопорушення. Ця вимога є обов'язковою при покладанні кримінальної або адміністративної відповідальності. Суб'єктом юридичної відповідальності може бути лише особа (фізична або юридична), винна в порушенні правових розпоряджень.*

4. *Здійснюється компетентним органом у суворій відповідності з законом, а саме – з санкціями норм права, якими встановлюються вид і міра втрат. Юридична відповідальність є реалізацією санкції правової норми в конкретному випадку стосовно конкретної особи.*

5. *Здійснюється в ході правозастосовної діяльності за дотримання певного процедурно-процесуального порядку і форм, встановлених законом*

(цивільним процесуальним і кримінально-процесуальним законом про адміністративні правопорушення). Поза процесуальною формою юридична відповідальність є неможливою.

Порядок притягнення до юридичної відповідальності визначається нормами процесуального права: породжувані ними процесуальні правовідносини служать формою відносин юридичної відповідальності.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Назвіть основні джерела права.
2. Дайте визначення поняття законодавства.
3. Які ознаки нормативно-правового акту?
4. Які є види законів?
5. Назвіть особливості Конституції як основного закону.
6. Які підзаконні нормативно-правові акти приймає Президент України? Кабінет Міністрів України? Верховна Рада України?
7. Які Ви знаєте види систематизації?
8. Яке практичне значення систематизації?
9. Дайте визначення поняттям: імплементація, уніфікація, гармонізація, промульгація та пролонгація.
10. Дайте визначення поняття юридичної відповідальності.
11. Які функції виконує юридична відповідальність?
12. Назвіть види юридичної відповідальності.
13. Що таке казус?
14. Які підстави притягнення до юридичної відповідальності?
15. Які підстави звільняють від юридичної відповідальності?

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова,

- Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраїнська асоціація издотелей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
3. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
 4. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
 5. Лазарев В. В. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В. В. Лазарева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1996. – 472 с.
 6. Лисенков С.Л. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова – К.:Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
 7. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник / А. Д. Машков. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 492 с.
 8. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов / В. С. Нерсисянц. – М.: Издательство НОРМА, 2012. – 560 с.
 9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2004. – 656 с.
 10. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: Укр. енцикл., 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.

ТЕМА 3 «ПРАВООХОРОННІ ТА ПРАВОЗАХИСНІ ОРГАНИ»

1. Поняття правоохоронних органів
2. Судова система України
3. Система органів фіскальної служби України
4. Органи юстиції
5. Нотаріат
6. Органи прокуратури в Україні
7. Національна поліція України
8. Служба Безпеки України
9. Національне антикорупційне бюро
10. Адвокатура

1. Поняття правоохоронних органів

Правоохоронні органи – це державні та недержавні органи, головним завданням і функцією яких є охорона правопорядку, захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб, держави.

До *державних правоохоронних органів* належать:

- 1) прокуратура;
- 2) органи й установи юстиції (Міністерство юстиції України, Вища рада юстиції, нотаріат, відділи реєстрації актів громадянського стану);
- 3) органи внутрішніх справ, у тому числі – Національна поліція;
- 4) Служба безпеки України;
- 5) органи державної фіскальної служби;
- б) митні органи.

До *недержавних правоохоронних органів* належать адвокатура, приватний нотаріат, приватні охоронні організації.

2. Судова система України

Правосуддя – особлива функція державної влади, що здійснюється через розгляд і вирішення в судових засіданнях цивільних справ зі спорів, що стосуються прав та інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань і кримінальних справ, і застосування встановлених законом карних заходів щодо осіб, винних у вчиненні злочину, або виправдання невинних.

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, які відповідно до ст. 6 Конституції України є самостійною гілкою влади і діють незалежно від законодавчої та виконавчої влади.

Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Конституційний Суд України складається з 18 суддів. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Систему судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» складають:

1. місцеві суди;
2. апеляційні суди;
3. Верховний Суд України.

Згідно з Конституцією України в системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані суди окремих судових юрисдикцій. Суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

3. Система органів фіскальної служби України

Державна фіскальна служба України (ДФС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (єдиний внесок), державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

4. Органи юстиції

Органи юстиції – це органи виконавчої влади, які забезпечують здійснення правової політики в державі, захист прав та законних інтересів громадян, підприємств, установ та організацій.

Система органів юстиції в Україні включає:

- Міністерство юстиції України;
- Державну архівну службу;
- Державну виконавчу службу;
- Державну пенітенціарну службу;
- Державну реєстраційну службу;
- Державну службу захисту персональних даних;
- територіальні органи: Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі;
- районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції;
- управління та відділи Державної виконавчої служби;
- відділи державної реєстрації актів цивільного стану.

Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

5. Нотаріат

Нотаріат України являє собою систему органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші передбачені законодавством нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності.

Правове регулювання нотаріату в Україні, видів і порядку вчинення нотаріальних дій здійснюється Законом України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р.

Нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори - не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Помічником нотаріуса може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як три роки. Не може бути помічником нотаріуса особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

6. Органи прокуратури в Україні

Прокуратура – єдина централізована система державних органів, які від імені України здійснюють нагляд за точним виконанням та єдиним застосуванням законів через своєчасне виявлення правопорушень, вжиття заходів щодо їх усунення і притягнення винних до відповідальності.

Організація та діяльність прокуратури України, статус прокурорів визначаються Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р., чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана

Верховною Радою України. Законом України «Про прокуратуру» визначаються загальні положення щодо прокуратури; система, структура та організація діяльності органів прокуратури; прокурорський нагляд як особлива форма правоохоронної діяльності; порядок здійснення загального нагляду, нагляду за додержанням законів органами, що ведуть боротьбу із злочинністю, участі прокурора в розгляді справ у судах, нагляду за додержанням законів у місцях ужиття заходів примусового характеру; статус кадрів органів прокуратури та інші питання організації та діяльності органів прокуратури.

Систему органів прокуратури становлять:

- Генеральна прокуратура України;
- регіональні прокуратури;
- місцеві прокуратури;
- військові прокуратури, до яких належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах регіональних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури (на правах місцевих);
- Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

7. Національна поліція України

Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України.

У своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції

та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами.

Центральне місце в системі правових актів, що регулюють діяльність поліції, посідає Закон України «Про Національну поліцію». Закон складається з 11 розділів: Розділ 1. Загальні положення. Розділ 2. Принципи діяльності поліції. Розділ 3. Система поліції та статус поліцейських. Розділ 4. Повноваження поліції. Розділ 5. Поліцейські заходи. Розділ 6. Добір на посаду поліцейського. Розділ 7. Загальні засади проходження служби в поліції. Розділ 8. Громадський контроль поліції. Розділ 9. Соціальний захист поліцейських. Розділ 10. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення поліції. Розділ 11. Прикінцеві та перехідні положення.

8. Служба Безпеки України

Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України.

Правову основу діяльності Служби безпеки України становлять Конституція України, Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ та інші акти законодавства України, відповідні міжнародні правові акти, визнані Україною. Законом України «Про Службу безпеки України» регулюються: загальні положення статусу цього органу; система та організація діяльності Служби безпеки України; вимоги щодо кадрів, порядок їх зарахування та звільнення; повноваження Служби безпеки України; гарантії соціального і правового захисту військовослужбовців і працівників Служби безпеки України; порядок здійснення контролю і нагляду за діяльністю Служби безпеки України; відповідальність за правопорушення у сфері її діяльності.

Систему Служби безпеки України складають Центральне управління Служби безпеки України, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-

дослідні та інші заклади Служби безпеки України. Організаційна структура Служби безпеки України визначається Президентом України. Центральне управління Служби безпеки України, інші органи та установи, що входять у систему Служби безпеки України, є юридичними особами, мають печатку із зображенням державного герба України та своїм найменуванням, інші печатки і штампи, рахунки в банках, у тому числі валютні.

Служба безпеки України підпорядкована Президенту України.

9. Національне антикорупційне бюро

Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Національне бюро є юридичною особою публічного права. Національне бюро складається з центрального і територіальних управлінь. Для забезпечення виконання завдань Національного бюро його Директор утворює своїм рішенням не більше семи територіальних управлінь Національного бюро, юрисдикція яких охоплює визначені в рішенні області України, Автономну Республіку Крим, міста Київ та Севастополь. Директор Національного бюро, у випадку обґрунтованої необхідності, може утворювати своїм рішенням додаткові територіальні управління Національного бюро у межах області чи Автономної Республіки Крим. Гранична чисельність центрального та територіальних управлінь Національного бюро становить 700 осіб, у тому числі не більше 200 осіб начальницького складу.

Керівництво діяльністю Національного бюро здійснює його Директор, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України

10. Адвокатура

У ст. 59 Конституції України вказується, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури.

Питання організації та діяльності адвокатури регулюються Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI, Законом України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Поняття правоохоронної діяльності, її зміст загальні принципи та завдання.
2. Судові, правоохоронні та правозахисні органи, їх співвідношення та взаємозв'язок.
3. Функції судової влади: правосуддя, судовий (конституційний) контроль, правотворчість. Співвідношення судової влади та правосуддя.
4. Співвідношення понять «влада», «державна влада», «судова влада».
5. Система судів загальної юрисдикції. Реформування судової системи в Україні.
6. Загальні засади будівництва судової влади в Україні. Завдання загальних судів.
7. Судова ланка та судова інстанція.
8. Конституційний контроль, його поняття та витоки.

9. Форми звернення до Конституційного Суду України.
10. Відповідальність суддів. Припинення повноважень суддів.
11. Система основних функцій прокуратури.
12. Основні напрями діяльності прокуратури.
13. Генеральний прокурор України. Порядок та строк призначення, підстави для звільнення (відставки), повноваження по керівництву органами прокуратури.
14. Національна поліція України, її основні завдання та принципи діяльності.
15. Статус Міністерства внутрішніх справ України, як центрального органу виконавчої влади.
16. Система та організація діяльності Служби безпеки України.
17. Розвідувальна діяльність, види розвідувальні органи, їх статус та повноваження.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. . Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. . Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL:
www.rada.gov.ua
3. . Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: www.rada.gov.ua
4. . Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI.
URL: www.rada.gov.ua
5. . Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р.
№ 3460-VI. URL: www.rada.gov.ua
6. . Про державну службу в Україні: Закон України від 10 грудня 2015 р..
URL: www.rada.gov.ua
7. . Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII.
URL: www.rada.gov.ua

8. . Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: www.rada.gov.ua
9. . Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: www.rada.gov.ua
10. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: www.rada.gov.ua
11. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 р. URL: www.rada.gov.ua
12. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII URL: www.rada.gov.ua
13. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: www.rada.gov.ua
14. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: www.rada.gov.ua
15. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: www.rada.gov.ua
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 2453-VI. URL: www.rada.gov.ua
17. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
18. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
19. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
20. Баймуратов М. А. Курс конституционного права Украины. Том 2. Конституционный строй Украины: учебник / под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. – 800 с.

21. Бесчастний В. М. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / В. М. Безчасний. – К.: Знання, 2007. – 286 с. – (Вища освіта XXI століття)
22. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – 3-є вид. – К.: Наукова думка, 2006. – 516 с.
23. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.
24. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / Н. С. Юзікова. – Вид. Четверте, перероб. і допов. – К.: Істина, 2006. – 320 с.

РОЗДІЛ 2. ГАЛУЗІ ПРАВА УКРАЇНИ

ТЕМА 4 «ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ»

1. Поняття, предмет та джерела конституційного права України
2. Конституція України – Основний Закон держави. Загальна характеристика Конституції України
3. Конституційна форма правління, державного устрою та політичного режиму
4. Державні символи та державна мова України
5. Поняття громадянства України
6. Поняття прав, свобод та обов'язків людини і громадянина
7. Конституційні обов'язки людини і громадянина
8. Поняття та види референдумів в Україні
9. Виборча система України
10. Система органів державної влади в Україні
11. Верховна Рада України, її склад та повноваження
12. Президент України, його повноваження
13. Органи державної виконавчої влади України
14. Місцеве самоврядування в Україні

15. Правовий статус Конституційного Суду України

1. Поняття, предмет та джерела конституційного права України

Термін «*конституційне право*» розглядається в трьох аспектах: як галузь чинного права, наука і навчальна дисципліна. Як галузь права – це сукупність правових норм, що регулюють певну групу суспільних відносин. Як наука – це сукупність різних теорій, вчень, поглядів, гіпотез з питань конституційного права. Як навчальна дисципліна – це предмет викладання у вищій школі.

Конституційне право – провідна галузь права України, яка закріплює засади конституційного ладу, форму держави, виборчу систему, основні права, свободи і обов'язки громадян України, організацію та діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади, основи місцевого самоврядування.

Предмет правового регулювання конституційного права України – суспільні відносини, що становлять об'єкт конституційно-правового регулювання, які кореняться в сутності конституційного ладу України, що виникають і діють у процесі основ повновладдя народу України.

Основним джерелом конституційного права є Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.

2. Конституція України – Основний Закон держави. Загальна характеристика Конституції України

Термін «*конституція*» походить від латинського *constitutio* – установа, заснування, устрій. У Давньому Римі так іменували окремі акти імператорської влади. Конституція є таким законом, що встановлює форму держави, систему державних органів, визначає порядок їх формування і діяльності, основні права та свободи громадян. Конституція встановлює і закріплює державний і суспільний лад, саме за це її називають *Основним законом*.

Конституція – Основний Закон громадянського суспільства і держави, який має вищу юридичну чинність, через який (відповідно до багатовікового досвіду і прагнень народу) затверджуються основи суспільного і державного ладу і механізми їх дії, спрямовані на зміцнення держави і забезпечення прав і свобод громадян.

Найважливішими принципами Конституції є:

1. **Суверенність** (полягає в праві українського народу на власний розсуд розв'язувати свої зовнішні і внутрішні справи, без втручання ззовні), реалізується в непорушності кордонів, недоторканності й неподільності території.

2. **Незалежність** часто розглядається як зовнішній суверенітет (пріоритет власних інтересів і не підпорядкованість політиці інших держав у міжнародних стосунках).

3. **Правова держава** (верховенство закону, рівна відповідальність усіх членів суспільства перед законом, постійний розвиток прав та свобод людини).

4. **Поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову.**

5. **Демократизм** (виборність органів вищої влади, участь народу у вирішенні державних справ, гарантії прав і свобод людини).

6. **Соціальність** держави (держава служить усьому суспільству, сприяє розвитку всіх сфер його життя, піднесенню матеріального і духовного рівня найбільш вразливих верств народу).

Юридичні ознаки (властивості) конституції як основного закону:

1. Конституція є **актом найвищої юридичної сили** (верховний акт). На її основі мають прийматися закони та інші нормативно-правові акти, а також укладатися та ратифікуватися міжнародні договори.

2. Конституція **становить базу для поточного законодавства і формування правової системи держави**. Поточне законодавство розвиває положення конституції.

3. Конституція *містить норми прямої дії*, які відповідають основним стандартам сучасного міжнародного права і не потребують будь-яких додаткових законів і постанов для їх застосування. Пряма дія Конституції служить гарантом охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина.

4. Конституційні норми мають *вищий ступінь нормативної концентрації та ціннісної орієнтації*, ніж суміщена дія конституційних і поточних норм. Конституційні норми не розчиняються в комплексі останніх, а мають визначальне значення в нормативній регламентації суспільних відносин.

5. Конституція має *особливу процедуру ухвалення і зміни*. Для Конституції України вона визначена в розділі XVIII (2/3 кваліфікованої більшості).

6. Конституція має *складний дворівневий механізм власної реалізації*: а) рівень реалізації конституції в цілому; б) рівень реалізації її конкретних норм.

Суворе і точне дотримання конституції – найвища норма поведінки всіх громадян, громадських об'єднань, комерційних організацій, державних органів і посадових осіб.

Саме конституція, конституційні норми, а також зміни та доповнення, що вносяться до них, складають теоретичну конституцію країни (наказує те, що має бути). Вона може як збігатися, так й розбігатися з фактичною конституцією або конституцією у матеріальному сенсі (те, як є насправді).

3. Конституційна форма правління, державного устрою та політичного режиму

Форма Української держави має важливе значення для розуміння механізмів її функціонування.

Конституція України як Основний Закон займає центральне місце у системі законодавства і є основним джерелом права держави.

1. У Конституції Україна визнається суверенною, незалежною і демократичною, соціальною, правовою державою.

Україна визнається суверенною державою. Це означає, що наша держава самостійна у вирішенні своїх внутрішніх справ, а також виступає в зовнішніх відносинах як рівна серед рівних.

Конституція характеризує Україну як демократичну державу. Це означає, що народ бере участь у керівництві державними справами (ст.5).

2. За державним устроєм Україна є унітарною державою (ст. 2).

3. Конституція України визначає, що наша держава має республіканську форму правління. Україна є республікою, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Отже, за Конституцією, Україна: *республіка* – за формою правління, *унітарна держава* – за формою державного устрою, *демократична* – за типом політичного режиму.

4. Державні символи та державна мова України

Державні символи – це встановлені Конституцією або спеціальними законами офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, які в лаконічній формі виражають одну або декілька ідей політичного та історичного характеру, символізуючи суверенітет конкретної держави.

Згідно з прийнятою 28 червня 1996 р. Конституцією України було визначено, що державними символами України є: *Державний прапор України, Державний герб України, Державний гімн України.*

Державний прапор України – стяг з двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий Державний герб України встановлюється з урахуванням *малого Державного герба України* та *герба війська Запорізького* законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу

Верховної Ради України. *Головними елементами великого Державного герба України є знак княжої держави Володимира Великого і малий Державний герб України.* У 1992 р. Верховна Рада визнала тризуб малим Державним гербом України. Зазначалось, що він стане головним елементом Великого Державного герба України. Але наша держава до цього часу ще не має великого герба.

Державний гімн України – національний гімн на музику Л. Вербицького, слова П. Чубинського «Ще не вмерла Україна».

Опис державних символів та порядок їх використання встановлюється законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

5. Поняття громадянства України

Під *громадянством України* розуміють *правовий зв'язок між фізичною особою і державою Україна, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах і обов'язках.*

Громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому її законами та міжнародними договорами України.

Питання громадянства України регулюються Конституцією України (ст. 4, 25, 26), Законом України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р., міжнародними договорами України. При цьому, якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України, застосовуються правила міжнародного договору.

6. Поняття прав, свобод та обов'язків людини і громадянина

Права людини – це права, нерозривно пов'язані з самим існуванням людини: право на життя, на свободу в усіх її проявах, право на повагу до людської гідності, на опір гнобленню.

Ці права невід'ємні, інакше кажучи, заборонене будь-яке посягання на ці права. Права людини можуть бути обмежені тільки тією мірою, яка необхідна для захисту прав іншої людини.

Правовий статус особи – це сукупність (система) суб'єктивних юридичних прав і обов'язків особи, які закріплені в чинному законодавстві та інших формах права.

Є різні правові статуси особи: конституційно-правовий статус громадянина України, правовий статус іноземних громадян, правовий статус особи без громадянства, правовий статус військовослужбовців тощо.

Конституційні (основні) права і свободи людини та громадянина – невід'ємні права і свободи, які належать особі від народження, є основою правового статусу, закріплені в Конституції держави і мають найвищий юридичний захист. Так, згідно зі ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав та свобод є головним обов'язком держави.

Конституційні права і свободи – це закріплені в Конституції України і гарантовані державою можливості людини та громадянина вільно і самостійно обирати вид і міру своєї поведінки, користуватися соціальними благами, реалізуючи як особистий, так і загальний інтерес. Конституційне закріплення прав і свобод є способом визначення гуманістичних ідеалів суспільства, обмеження влади та захисту людини від свавілля держави.

7. Конституційні обов'язки людини і громадянина

Конституційні обов'язки – це встановлені Конституцією України види належної поведінки осіб, які постійно чи тимчасово перебувають на території України.

Одним із важливих правових принципів є єдність прав і обов'язків. Тому поряд із різноманітними за характером правами людини і громадянина Конституція України фіксує ряд конституційних обов'язків. До них належать:

1. *Захист Батьківщини, незалежності й територіальної цілісності України.* Відповідно до цього встановлено також обов'язок нести військову

службу. Цей обов'язок поширюється тільки на громадян України. Особливим видом виконання цього конституційного обов'язку є альтернативна (невійськова) служба. Право на неї мають громадяни України, які належать до діючих релігійних організацій, віровчення яких не дозволяє використання зброї та службу в збройних силах.

2. *Повага до державних символів України.*

3. *Охорона природи і культурної спадщини.* Кожен зобов'язаний не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати заподіяні ним збитки.

4. *Сплата податків і зборів.* Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Цей обов'язок включає також щорічне подання декларації про свій майновий стан і доходи за минулий рік.

5. *Дотримання і виконання законодавства України.* Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України і законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

6. *Одержання повної середньої освіти.* Цей обов'язок адресований кожній людині.

7. *Взаємні обов'язки батьків і дітей.* Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

8. Поняття та види референдумів в Україні

Конституція України закріпила основні форми безпосередньої демократії: *вибори* і *референдум*, не виключаючи при цьому й інші форми. Наприклад, у діяльності місцевого самоврядування можливі збори і сходи громадян.

Представницька демократія – це вирішення суспільних і державних питань виборними представниками громадян.

Органами представницької демократії є:

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Президент України;
- 3) Верховна Рада Автономної Республіки Крим;
- 4) Органи місцевого самоврядування.

Як і в інших країнах, в Україні представницькі органи державної влади і місцевого самоврядування вирішують переважну більшість питань загальнодержавного та місцевого значення. Адже приймати закони, інші рішення за допомогою референдуму технічно складно і накладно для державного бюджету.

Референдум (лат - те, що повинно бути повідомлено) – спосіб вирішення шляхом голосування кардинальних проблем загальнонаціонального (прийняття конституції) і місцевого значення, інших важливих законів чи внесення в них змін. Референдум є одним з важливих інститутів безпосередньої демократії, який проводиться з метою забезпечення народовладдя – особистої участі громадян у керівництві державою і місцевими справами. Організація і проведення референдумів здійснюється на демократичних засадах.

Всеукраїнський референдум – одна з форм безпосередньої демократії в Україні, спосіб здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування в порядку, встановленому Законом.

Президент України проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою, якщо його ініційовано з додержанням встановлених Конституцією та законами України вимог. Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

Залежно від тих чи інших ознак референдуми поділяються на певні види.

1. За юридичною силою результатів розрізняють імперативний і консультативний референдуми:

– *Імперативний* референдум – це референдум, результати якого набувають найвищої юридичної сили й не потребують затвердження Верховною Радою України.

– *Консультативний* референдум – це референдум, результати якого не мають юридичної сили й покликані тільки виявити точку зору населення на те чи інше питання. Цей вид референдумів ще називають всенародним (місцевим) опитуванням. Його рішення потребують затвердження Верховною Радою України.

2. За предметом голосування референдуми поділяють на конституційні й законодавчі:

– *Конституційний* референдум проводиться з приводу прийняття Конституції або внесення до неї змін.

– *Законодавчий* референдум проводиться з метою прийняття законів, що регулюють найважливіші аспекти державного й суспільного життя.

9. Виборча система України

Виборче право – це правовий інститут конституційного права, його також розуміють як суб'єктивне право (і обов'язок) громадян обирати (активне виборче право) або бути обраним (пасивне виборче право).

Через вибори здійснюється дві форми демократії – безпосередня (коли виборці шляхом голосування обирають народного депутата або президента) і *представницька* (своїм вибором виборці наділяють обрану особу представницькою владою).

Згідно із Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 року, народні депутати України обираються громадянами

України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

У світі склалося декілька видів виборчих систем: *мажоритарна, пропорційна і змішана*.

Мажоритарна виборча система передбачає вибори депутатів в одномандатних територіальних округах за персональними списками. Обирається той кандидат у депутати, який отримав більшість голосів виборців.

Пропорційна виборча система полягає у забезпеченні пропорційності між поданими голосами виборців за ту чи іншу партію у країні та одержані партіями певної кількості мандатів у парламенті. Пропорційна виборча система передбачає проведення виборів депутатів за загальнонаціональними чи регіональними партійними списками в багатомандатних округах. За цією системою країна може бути поділена на декілька великих округів або виступати як єдиний округ. Для проходження партій в парламент встановлюється певний бар'єр голосів виборців.

Змішана виборча система поєднує мажоритарну та пропорційну систему.

В Україні вибори депутатів здійснюються за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою: 225 депутатів обираються за пропорційною системою у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (далі - загальнодержавний округ) за виборчими списками кандидатів у депутати (далі - виборчі списки) від політичних партій (далі - партії); 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах (далі - одномандатні округи).

10. Система органів державної влади в Україні

Згідно зі ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої

повноваження відповідно до Конституції України і законів України. Конституція України закріплює таку систему державних органів:

1. Органи законодавчої влади (парламент – Верховна Рада України).
2. Президент України – глава держави.
3. Органи виконавчої влади (вищий орган виконавчої влади – Кабінет Міністрів України (уряд); центральні органи виконавчої влади – міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади – місцеві державні адміністрації).
4. Органи судової влади (Конституційний Суд України, Верховний Суд України, апеляційні та місцеві).
5. Правоохоронні та контрольно-наглядові органи (органи прокуратури, Національна поліція, Державна фіскальна служба, Національне антикорупційне бюро, різні інспекції та ін.).
6. Органи місцевого самоврядування.

11. Верховна Рада України, її склад та повноваження

Ст. 75 Конституції України закріплює, що *«єдиним органом» законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України*. Проголошення Верховної Ради парламентом свідчить про те, що Україна сприйняла один із традиційних, випробуваних досвідом багатьох країн демократичних принципів – здійснення законодавчої влади загальнонаціональним представницьким органом, який обирається народом України.

Конституційний склад Верховної Ради України – 450 народних депутатів, які обираються на 5 років.

Вибори до Верховної Ради можуть бути черговими та позачерговими.

Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх 5 років.

Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі. Вони не можуть бути на державній службі або мати інший представницький мандат. їм гарантується депутатська недоторканність.

Верховна Рада України набуває право здійснювати свої повноваження за умови обрання до її складу не менш як 2/3 (300) народних депутатів її конституційного складу.

Верховна Рада працює в сесійному порядку. Перша сесія кожного її нового скликання збирається не пізніше ніж на тридцятий день після дня офіційного оголошення результатів виборів. Перше засідання новообраної Верховної Ради відкриває найстарший за віком народний депутат України і веде його, поки не буде обрано Голову Верховної Ради.

Для керівництва своєю роботою Верховна Рада обирає зі складу народних депутатів *Голову Верховної Ради, його Першого заступника і заступника.*

12. Президент України, його повноваження

Згідно зі ст. 102 Конституції Президент України є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг 35 років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою. Одна й та сама особа не може бути обраним Президентом України більше ніж два строки поспіль.

Президент України не може мати іншого представницького мандата, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, що має на меті одержання прибутку.

Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

За посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону. Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпичменту.

До основних напрямів діяльності Президента України як глави держави належить забезпечення:

1. Державного суверенітету, тобто неподільності, верховенства, незалежності державної влади в Україні.
2. Територіальної цілісності України, тобто недоторканності її кордонів і внутрішньої єдності.
3. Відповідності внутрішньої та зовнішньої політики держави визначеним у Конституції засадам; чіткого й своєчасного реагування відповідних державних органів на будь-які порушення конституційних приписів.
4. Прав і свобод людини, відповідності міжнародно-правовим актам і реальності правового статусу людини і громадянина.

13. Органи державної виконавчої влади України

Система органів виконавчої влади складається з вищих, центральних та місцевих органів виконавчої влади.

Вищий орган виконавчої влади. Ст. 113 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про Кабінет Міністрів України від 27 лютого 2014 року встановлює, що Кабінет Міністрів України (Уряд України) є *вищим* органом у системі органів виконавчої влади; здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації,

спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів. Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України. Права і обов'язки Кабінету Міністрів України визначені Конституцією України та Законом «Про Кабінет Міністрів України». Повноваження Кабінету Міністрів визначаються ст. 116 Конституції України.

До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр міністр України, віце-прем'єр-міністри та міністри України.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України. Подання про призначення Верховною Радою України на посаду Прем'єр-міністра України Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після надходження такої пропозиції.

Кабінет Міністрів України утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади.

Центральні органи виконавчої влади утворюють систему, до якої згідно з Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року входять: міністерства та інші центральні органи виконавчої влади.

Міністерство України – центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Кабінетом Міністрів України сферах діяльності та відповідних секторах державного управління.

Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом створений для виконання визначених Конституцією та законами України особливих завдань і повноважень, наприклад, Антимонопольний комітет

України. Для такого органу може встановлюватися особливий порядок утворення, реорганізації, ліквідації, призначення та звільнення керівників тощо.

Місцеві органи виконавчої влади

Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. Вони відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня. Склад місцевих держадміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами.

14. Місцеве самоврядування в Україні

Правову основу місцевого та регіонального самоврядування в Україні складають Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року.

Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. Воно може здійснюватися територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі комітети.

Система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;

- старосту;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення.

Ст. 142 Конституції України визначає, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

15. Правовий статус Конституційного Суду України

Порядок формування, функціонування і компетенція Конституційного Суду визначаються розділом XII Конституції України і Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року.

Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні.

Конституційний Суд України не входить до системи судів загальної юрисдикції і, відповідно, не розглядає конкретних кримінальних або цивільних справ, не є апеляційною чи наглядовою інстанцією для судів загальної юрисдикції. Він вирішує питання щодо відповідності законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України і законів України.

Формування складу Конституційного Суду також відрізняється від формування інших судових органів. Конституційний Суд України *складається з 18 суддів Конституційного Суду*. Президент України, Верховна Рада і з'їзд суддів України призначають по 6 суддів Конституційного Суду.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг 40-річного віку, має вищу юридичну освіту і

стаж роботи за фахом не менш як 10 років, проживає в Україні протягом останніх 20 років та володіє державною мовою. Суддя Конституційного Суду призначається на 9 років без права бути призначеним на повторний строк.

На спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду судді Конституційного Суду зі свого складу шляхом таємного голосування обирають Голову Конституційного Суду (тільки на один трирічний строк).

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Дайте загальну характеристику Конституції України, визначте її структуру.
2. Які форми здійснення народовладдя існують в Україні?
3. Назвіть види безпосередньої демократії.
4. Дайте поняття референдуму.
5. Який порядок призначення референдуму?
6. Дайте визначення абсентеїзму.
7. Що таке стадія виборчого процесу? Які стадії вам відомі?
8. Яка виборча система застосовується в Україні?
9. Що таке орган держави?
10. Яку гілку влади представляє Верховна Рада України?
11. Який конституційний склад Верховної Ради України?
12. Що таке апарат Верховної Ради України?
13. Назвіть вимоги до кандидата в народні депутати України.
14. До якої гілки влади належить Президент України?
15. На який строк обирається Президент України?
16. Який склад Кабінету Міністрів України?
17. Назвіть види центральних органів виконавчої влади.
18. Як називаються місцеві органи виконавчої влади в Україні?
19. Що таке територіальна громада?
20. Назвіть органи місцевого самоврядування.
21. Чи відноситься місцеве самоврядування до органів державної влади?

22. Визначте відмінні риси місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Виборчий кодекс України: Кодекс від 19 грудня 2019 р. № 396-ІХ. URL: www.rada.gov.ua
- 3.. Про державну службу в Україні: Закон України від 10 грудня 2015 р..
URL: www.rada.gov.ua
- 4.. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII.
URL: www.rada.gov.ua
- 5.. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: www.rada.gov.ua
- 6.. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 р.
URL: www.rada.gov.ua
- 7.. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: www.rada.gov.ua
- 8.. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII URL: www.rada.gov.ua
- 9.. Про місцеве самоврядування в Україні: Закони України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
10. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: www.rada.gov.ua
11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-XI. URL: www.rada.gov.ua
12. Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: www.rada.gov.ua
13. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV. URL: www.rada.gov.ua

14. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII. URL: www.rada.gov.ua
15. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. URL: www.rada.gov.ua
16. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
17. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: www.rada.gov.ua
18. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
19. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
20. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
21. Баймуратов М. А. Курс конституционного права Украины. Том 2. Конституционный строй Украины: учебник / под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. – 800 с.
22. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – 3-є вид. – К.: Наукова думка, 2006. – 516 с.
23. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.

ТЕМА 5 «ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ»

1. Поняття кримінального права. Кримінальний кодекс України.
2. Поняття злочину. Склад злочину. Види злочину.
3. Кримінальна відповідальність. Види кримінальних покарань.
4. Кримінальна відповідальність неповнолітніх.
5. Звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання.

1. Поняття кримінального права. Кримінальний кодекс України

Кримінальне право як галузь права являє собою сукупність (систему) юридичних норм України, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Кримінальне законодавство – система законів, уведених у дію вищими законодавчими органами державної влади, які визначають основи і принципи кримінальної відповідальності, встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочином і яке покарання може бути застосоване до особи, його вчинила.

Верховною Радою України 5 квітня 2001 року був прийнятий Кримінальний кодекс України, що набрав чинності з 1 вересня 2001 року.

Кримінальний кодекс України поділено на Загальну й Особливу частини. Загальна частина передбачає кримінально-правові норми узагальненого характеру, в яких відображаються завдання КК України, підстави кримінальної відповідальності, чинність закону в часі й просторі; поняття злочину та його види; співучасть у злочині, повторність і рецидив злочинів тощо.

Особлива частина передбачає конкретизовані норми про відповідальність за окремі злочини і зазначені покарання щодо осіб, які їх вчинили. Ці норми передбачають, зокрема, відповідальність за злочини проти особи, її конституційних прав і свобод; власності; за злочини у сфері господарської діяльності; у сфері охорони довкілля; проти громадської

безпеки, безпеки виробництва та транспорту; проти здоров'я населення, громадського порядку й моральності; авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування; у сфері службової діяльності; проти правосуддя, порядку несення військової служби, проти миру та міжнародного правопорядку тощо.

2. Поняття злочину. Склад злочину. Види злочину

Частина 1 ст. 11 КК передбачає: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». Злочин має три ознаки: а) суспільна небезпечність діяння, б) винність особи і в) передбаченість діяння в законі про кримінальну відповідальність.

Ознаки злочину:

1. ***Суспільна небезпечність.***
2. ***Винність.***
3. ***Протиправність.***
4. ***Караність злочину.***

За ступенем тяжкості злочини поділяються на види:

1. Злочини невеликої тяжкості, за які передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше 2 років або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Злочини середньої тяжкості, за за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 5 років.

3. Тяжкі злочини, за які передбачене покарання у виді штрафу в розмірі не більше 25 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 10 років.

4. Особливо тяжкі, за які передбачене покарання у виді штрафу в розмірі понад 25 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян,

позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі.

Підставою кримінальної відповідальності є склад злочину.

Склад злочину – це система об'єктивних і суб'єктивних елементів і ознак, що утворюють і характеризують, згідно з кримінальним законом суспільно небезпечне діяння як певного виду злочину. Склад злочину включає в себе чотири елементи: об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину; суб'єкт злочину; суб'єктивна сторона злочину.

3.Кримінальна відповідальність. Види кримінальних покарань

Кримінальна відповідальність – вид юридичної відповідальності, яка встановлюється державою в кримінальному законі, накладається судом на осіб, винних у вчиненні злочину, та мають нести зобов'язання особистого, майнового або компенсаційного характеру.

Кримінальна відповідальність настає тільки після встановлення судом повної відповідності фактичної та юридичної сторін вчинку.

Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за один злочин більше одного разу. Це положення відповідає ч. 1 ст. 61 Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведена) в законному порядку і встановлено за обвинувальним вироком суду.

Кримінальне покарання є необхідним засобом охорони держави, суспільства і безпеки особи від злочинів.

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого

Покарання має публічний характер і може бути застосоване тільки за вироком суду від імені держави.

КК України (ст. 51) передбачено 12 видів покарань.

Види кримінальних покарань:

1. Штраф
2. Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.
3. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.
4. Громадські роботи
5. Виправні роботи
6. Службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК).
7. Конфіскація майна
8. Арешт
9. Обмеження волі
10. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців
11. Позбавлення волі на певний строк
12. Довічне позбавлення волі

4. Кримінальна відповідальність неповнолітніх

Неповнолітні за кримінальним законом отримують особливий правовий статус. По-перше, кримінальній відповідальності підлягають ті неповнолітні, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. По-друге, у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років підлягають кримінальній відповідальності не всі особи, що вчинили злочини, а лише ті, які вчинили найнебезпечніші злочини.

Відповідальності підлягають особи у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років лише за вчинення таких злочинів:

а) проти життя та здоров'я особи – умисне вбивство (статті 115–117), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398);

б) проти статевої свободи та статевої недоторканості особи – згвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153);

в) проти основ національної безпеки, зокрема, посягання на державного чи громадського діяча (ст. 112); диверсію (ст. 113);

г) проти волі, честі та гідності особи. Наприклад захоплення заручників (статті 147 і 349);

г) проти власності – крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399);

д) проти громадської безпеки – бандитизм (ст. 257); терористичний акт (ст. 258);

е) дії, передбачені частинами 1 та 3 ст. 262 з викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем у складі організованої групи чи вимагання цих предметів поєднане з насильством, небезпечним для життя;

е) проти безпеки руху та експлуатації транспорту – пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини 2 і 3 ст. 289);

ж) проти громадського порядку та моральності – хуліганство (ст. 296);

з) злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян – посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348); погрозу або насильство щодо працівника

правоохоронного органу, пов'язані із заподіянням йому або близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження (ч. 3 ст. 345); погрозу або насильство щодо державного чи громадського діяча, що призвело до спричинення йому тяжких тілесних ушкодь жень (ч. 3 ст. 346), небезпечні дії (підпал, вибух тощо), що спрямовані на знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ч. 2 ст. 347); захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349); умисне нанесення побоїв або заподіяння легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження, тяжкого тілесного ушкодження службовій особі або громадянину, який виконує громадський обов'язок, або їхнім близьким (частини 2 і 3 ст. 350); умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнебезпечним способом (ч. 2 ст. 252);

і) злочини проти правосуддя, зокрема, посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (статті 379,400), погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного, захисника чи представника особи (частини 2 і 3 ст. 377; частини 2 і 3 ст. 398); умисне знищення шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнебезпечним способом майна судді, народного засідателя чи присяжного, захисника чи представника особи (ч. 2 ст. 378, частини 2 та 3 ст. 399);

ї) злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443).

Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності.
Примусові заходи виховного характеру. Вчинення злочину у неповнолітньому віці є обставиною, що пом'якшує покарання.

До неповнолітніх, які вчинили злочин поряд із загальними підставами кримінальної відповідальності, передбачено певні особливості кримінальної

відповідальності та покарання. Усі ці особливості вміщені в окремому розділі КК України і стосуються:

- звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97, ч. 2 ст. 106);
- видів і призначення покарання (статті 98-103);
- звільнення від покарання та його відбуття (статті 104-107);
- погашення і зняття судимості (ст. 108).

У КК України передбачено два види звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності:

- звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст 97);
- звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106).

До **примусових заходів** виховного характеру належать:

- а) застереження;
- б) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- в) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, або під нагляд педагогічного чи трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- г) покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- г) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах і порядок їх залишення визначаються законом.

Судова практика йде частіше шляхом застосування до неповнолітніх пільгових інститутів кримінального права, наприклад призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69).

Застосовуючи давність, суд повинен врахувати всі особливості щодо неповнолітніх. У КК України (ч. 2 ст. 106) передбачено такі *строки давності*:

1) два роки – у разі засудження до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, а також при засудженні до покарання у виді позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості;

2) п'ять років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, а також при засудженні до покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин;

3) сім років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкий злочин;

4) десять років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі за особливо тяжкий злочин.

До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі *основні види покарань*:

- 1) штраф;
- 2) громадські роботи;
- 3) виправні роботи;
- 4) арешт;
- 5) позбавлення волі на певний строк.

До неповнолітніх можуть бути застосовані *додаткові покарання* у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

5. Звільнення від покарання

На відміну від звільнення від кримінальної відповідальності звільнення від покарання застосовується тільки до вже засуджених осіб. Звільнення

засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватися тільки судом у випадках, передбачених цим Кодексом.

Звільнення від покарання і його відбування здійснюється судом, рішення про звільнення від покарання і його відбування за амністією приймає Верховна Рада України, в порядку помилування – Президент України.

При звільненні від кримінальної відповідальності йдеться, в основному, про злочини невеликої чи середньої тяжкості, а при звільненні від покарання - про злочини будь-якої тяжкості.

Звільнення від кримінальної відповідальності не тягне для особи стану судимості, тоді як звільнення від покарання здебільшого стану судимості не позбавляє.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Що становить предмет кримінального права?
2. Які галузі права суміжні з кримінальним правом і чому?
3. З чого складається чинне кримінальне законодавство України і яка структура Кримінального кодексу України?
4. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі. Який порядок набрання і припинення законом чинності?
5. Що означає малозначущість діяння, яке рішення має бути прийняте у зв'язку з його вчиненням?
6. У чому полягає законодавча класифікація злочинів? Її практичне значення.
7. Що слід розуміти під вчиненням злочину вперше?
8. Наявність складу злочину у вчиненому особою суспільно небезпечному вчинку як підстава кримінальної відповідальності.

9. Дайте визначення покарання і розкрийте його значення у системі державних заходів боротьби із злочинністю.
10. Назвіть ознаки покарання.
11. Види покарання.
12. Які існують правила і межі призначення покарання за сукупністю вироків?
13. Що означає призначення м'якшого покарання, ніж передбачено законом?
14. Що треба розуміти під амністією?
15. Чи існують категорії осіб, щодо яких застосовувати амністію не дозволяється?
16. Відмінності амністії і помилування.
17. Що означає погашення судимості?
18. Зняття судимості та його умови.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
- 2.. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: www.rada.gov.ua
- 3.. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
- 4.. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
- 5.. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Кримінальне право. Загальна частина: навчальний посібник (альбом схем) / А. С. Беніцький, В. О. Гацелюк, В. А. Звіряка та ін. / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ; [Відп. ред. Ю.О. Кучер]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 148 с.

7. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
8. Кримінальне право України. (Загальна частина) : підручник [А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Грищук та ін] ; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Александров Ю. В., Антипов В. І., Дудоров О. О. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [4-те вид.]. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.
10. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
11. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Фріс П. Л. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.

ТЕМА 6 «ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ»

1. Поняття, предмет і методи адміністративного права
2. Загальна характеристика джерел адміністративного права. Кодекс України про адміністративні правопорушення
3. Поняття і склад адміністративного правопорушення
4. Поняття адміністративної відповідальності. Види адміністративних стягнень
5. Адміністративна відповідальність неповнолітніх
6. Державна служба: поняття та правовий статус державних службовців

1. Поняття, предмет і методи адміністративного права

Адміністративне право – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають в процесі публічного управління економічною, соціально-культурною та адміністративно-політичною сферами життя, а також у ході забезпечення реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб з боку органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Предмет адміністративного права – це сукупність суспільних відносин, які виникають в процесі і здійснення управлінської діяльності в державі. Іншими словами, це те, *що вивчає адміністративне право*.

Метод адміністративного права – це сукупність правових способів, за допомоги яких здійснюється адміністративно-правове регулювання відповідних суспільних відносин. Іншим словами, це те, *як адміністративне право регулює відповідні суспільні відносини*.

Адміністративне право, як провідна галузь вітчизняного права, з метою регулювання суспільних відносин, що складають її предмет, використовує як загальні (притаманні й іншим галузям права) методи, так і спеціальні методи правового регулювання.

Імперативний метод (його ще називають адміністративно-нравовим, або методом «влади - підпорядкування») був і залишається основним у галузі адміністративного права. Суть указанного методу полягає в тому, що за його застосування об'єкт управління повинен діяти лише так, як йому приписано, тобто в нього немає права вибору стосовно поведінки у конкретній ситуації.

Диспозитивний метод (його ще називають цивільно-правовим) характеризується тим, що об'єкт управління має свободу вибору поведінки в конкретній ситуації. Необхідно зазначити, що в сучасній Україні помітна об'єктивна тенденція до більшого застосування диспозитивного методу правового регулювання у сфері адміністративного права. Це пов'язано з визнанням пріоритету прав, свобод та законних інтересів громадян у значній частині стосунків з державою, державними органами і посадовими особами, а також із процесами зменшення державного управлінського впливу на складові частини економічної сфери суспільного життя.

Необхідно зазначити, що загальні методи адміністративного права (як імперативний, так і диспозитивний) реалізуються використанням **способів правового регулювання**, до яких відносять: а) приписи; б) заборони; в) дозволи.

Субординація – спеціальний метод адміністративного права, в основі якого лежить підпорядкованість об'єкта управління суб'єктові. Без застосування вказаного методу неможливо на практиці втілювати в життя управління в системі органів виконавчої влади. В основі методу субординації лежить принцип прямого підпорядкування.

Координація – спеціальний метод адміністративного права, в основі якого лежить необхідність узгодження управлінських дій між кількома органами одного структурного рівня для досягнення загальної мети.

Реординація – спеціальний метод адміністративного права, в основі якого лежить право керованого об'єкта вимагати від керівного суб'єкта створення необхідних умов для забезпечення своєї діяльності.

Адміністративний договір – спеціальний метод адміністративного права, який є дво- чи багатосторонньою угодою, зміст якої складають права та обов'язки сторін, що впливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією зі сторін угоди. Це - новий для адміністративного права метод, витребуваний часом з огляду на поступовий перехід від командно-адміністративних методів управління (притаманних радянському часові історії нашої країни) до більш гнучких, характерних для сьогоденішнього рівня розвитку демократизації суспільства.

2. Загальна характеристика джерел адміністративного права. Кодекс України про адміністративні правопорушення

Джерела адміністративного права – це форми зовнішнього вираження і закріплення норм адміністративного права.

Класифікація джерел адміністративного права:

Міжнародні джерела адміністративного права почали згадувати впродовж останніх 10-15 років, коли Україна стала на шлях інтеграції до Світового та Європейського Співтовариства і відобразила це прагнення в положеннях ст. 9 Конституції. Там, зокрема, зазначено, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Внутрішньодержавні джерела:

1. Конституція України – нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, оскільки її положення виступають гарантом демократії, свободи, справедливості, забезпечення реалізації прав і свобод людини. Всі інші внутрішньодержавні юридичні документи не повинні суперечити Конституції України. Серед положень Конституції України, які дають змогу вважати її джерелом адміністративного права, необхідно вирізнити такі: розділ V – Президент України, розділ VI – Кабінет Міністрів та інші центральні органи виконавчої влади, розділ IX – територіальний устрій України. Також саме норми Конституції визначають основи адміністративно-

правового статусу громадян, встановлюють їхнє право на участь в управлінні державними справами тощо.

2. Закони в демократичній державі повинні становити головну за значущістю частину нормативно-правових актів, оскільки вони призначені для регулювання найважливіших питань суспільного життя. Стосовно адміністративного права необхідно згадати про наявність декількох кодифікованих законів. Йдеться про:

а) **Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП)** від 07.12.1984 р., введений в дію з 1.06.1985р.

Суспільні відносини, що склалися в Україні за час її незалежності потребують прийняття нового адміністративного кодексу.

б) **Кодекс адміністративного судочинства України (КАС)** від 06.07.2005 р., який визначає повноваження адміністративних судів щодо розгляду справ адміністративної юрисдикції, порядок звернення до адміністративних судів і порядок здійснення адміністративного судочинства.

Своєю чергою, серед звичайних законів, які містять норми адміністративного права і через це можуть вважатись складовою частиною джерел вказаної галузі права, можна навести приклади:

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р.

Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 р.

Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 р.

Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1997 р.

Закон України «Про державну службу в Україні» від 10.12.2015 р.

Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р.

Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р.

Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р.

Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 14.10.2014 р.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р.

3. Підзаконні нормативно-правові акти становлять основний кількісний масив джерел адміністративного права, і їх можна визначити як акти, що приймаються на основі законів із метою конкретизації положень законів та закріплення механізмів їх реалізації.

1. Постанови Верховної Ради України регулюють невідкладні питання, віднесені до компетенції законодавчого органу держави.

2. Укази, розпорядження Президента України торкаються реалізації його повноважень, визначених у ст. 106 Конституції України.

3. Постанови, розпорядження Кабінету Міністрів України – вищого органу виконавчої влади в державі приймаються на підставі ст. 116 Конституції України та є обов'язковими для виконання. Постанови присвячено регулюванню різноманітних питань економічної, соціально-культурної та адміністративно-політичної сфер суспільного життя.

4. Акти центральних і місцевих органів виконавчої влади як джерела адміністративного права представлено у вигляді наказів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також у розпорядженнях голів місцевих державних адміністрацій.

5. Рішення органів місцевого самоврядування.

6. Локальні (накази керівників державних підприємств, установ, організацій, статuti).

3. Поняття і склад адміністративного правопорушення

Адміністративне правопорушення (проступок) – протиправна, суспільно-небезпечна винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Ознаки адміністративного правопорушення:

- *протиправність дії або бездіяльності* (тобто діяння, заборонене законом, оскільки може завдати шкоди інтересам особи, матеріальним речам, а також загрожувати небезпекою);
- *винна дія або бездіяльність* (є адміністративним правопорушенням тоді, коли встановлено вину особи у його вчиненні, а також доведено причинний зв'язок між такими діяннями (дією або бездіяльністю) і шкідливими наслідками, якщо такі настали);
- *караність дії або бездіяльності* (за вчинення адміністративного правопорушення до особи можуть бути застосовані заходи державного примусу);
- *суспільна небезпечність дії або бездіяльності* (не є універсальною ознакою всіх без винятку адміністративних правопорушень, багатьом із них вона не властива).

Адміністративне правопорушення має свою юридичну *модель (склад)* – передбачені у законі об'єктивні і суб'єктивні ознаки, які у своїй сукупності характеризують певне діяння як адміністративне правопорушення.

Склад адміністративного правопорушення становлять:

1. суб'єкт (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які досягли 16 років, осудні особи; посадові особи);
2. об'єкт (суспільні відносини, які складаються у сфері адміністративно-організаційної діяльності і порядку управління; людина, її здоров'я, честь і гідність; власність; права і свободи громадян).
3. суб'єктивна сторона (вина у формі умислу або необережності);
4. об'єктивна сторона (причинно-наслідковий зв'язок між дією і шкідливими наслідками).

4. Поняття адміністративної відповідальності. Види адміністративних стягнень

Адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності громадян і посадових осіб, що полягає у застосуванні до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, заходів державного примусу.

Адміністративні стягнення – це матеріалізований прояв адміністративної відповідальності, що полягає в застосуванні певних несприятливих заходів морального, матеріального або фізичного характеру до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення. Іншими словами – це прояв негативної реакції держави на вчинене особою адміністративне правопорушення. За суттю адміністративне стягнення є санкцією адміністративно-правової норми, яка застосовується у разі невиконання припису цієї норми.

За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі *адміністративні стягнення*:

1. *Попередження*
2. *Штраф*
3. *Штрафні бали*
4. *Оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення*
5. *Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення*
6. *Позбавлення спеціального права*
7. *Громадські роботи*
8. *Виправні роботи*
9. *Адміністративний арешт*
10. *Арешт з утриманням на гауптвахті*

5. Адміністративна відповідальність неповнолітніх

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від 16 до 18 років, згідно до ст. 24-1, можуть застосовуватися *заходи адміністративного впливу*, а саме:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) попередження;
- 3) догана або сувора догана;
- 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

В ряді випадків неповнолітні від 16 до 18 років підлягають адміністративній відповідальності на загальних засадах.

6. Державна служба: поняття та правовий статус державних службовців

Державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, зокрема щодо:

- 1) аналізу державної політики на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях та підготовки пропозицій стосовно її формування, у тому числі розроблення та проведення експертизи проектів програм, концепцій, стратегій, проектів законів та інших нормативно-правових актів, проектів міжнародних договорів;
- 2) забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів;
- 3) забезпечення надання доступних і якісних адміністративних послуг;
- 4) здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства;
- 5) управління державними фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанням;
- 6) управління персоналом державних органів;

7) реалізації інших повноважень державного органу, визначених законодавством.

Державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби.

Проходження державної служби – процес діяльності державного службовця на посадах, які він обіймає починаючи від моменту складання присяги державного службовця та завершуючи припиненням державної служби.

Необхідно розрізняти такі **стадії проходження державної служби**:

1. Прийняття на службу.
2. Просування по службі.
3. Припинення служби.

Заробітна плата державного службовця складається з:

- 1) посадового окладу;
- 2) надбавки за вислугу років;
- 3) надбавки за ранг державного службовця;
- 4) виплати за додаткове навантаження у зв'язку з виконанням обов'язків тимчасово відсутнього державного службовця у розмірі 50 відсотків посадового окладу тимчасово відсутнього державного службовця;
- 5) виплати за додаткове навантаження у зв'язку з виконанням обов'язків за вакантною посадою державної служби за рахунок економії фонду посадового окладу за відповідною посадою;
- б) премії (у разі встановлення).

За результатами роботи та щорічного оцінювання службової діяльності державним службовцям можуть встановлюватися премії. До премій державного службовця належать:

- 1) премія за результатами щорічного оцінювання службової діяльності;
- 2) місячна або квартальна премія відповідно до особистого внеску державного службовця в загальний результат роботи державного органу.

При цьому загальний розмір премій, передбачених пунктом 2 цієї частини, які може отримати державний службовець за рік, не може перевищувати 30 відсотків фонду його посадового окладу за рік.

Заохочення державних службовців

1. За бездоганну та ефективну державну службу, за особливі заслуги до державних службовців застосовують такі види заохочень:

- 1) оголошення подяки;
- 2) нагородження грамотою, почесною грамотою, іншими відомчими відзнаками державного органу;
- 3) дострокове присвоєння рангу в порядку, визначеному Законом;
- 4) представлення до нагородження урядовими відзнаками та відзначення урядовою нагородою (вітальний лист, подяка, почесна грамота);
- 5) представлення до відзначення державними нагородами.

Дисциплінарна відповідальність державного службовця

Підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, тобто протиправної винної дії або бездіяльності чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення.

Види дисциплінарних стягнень:

- 1) зауваження;
- 2) догана;
- 3) попередження про неповну службову відповідність;
- 4) звільнення з посади державної служби.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Які суспільні відносини складають предмет адміністративного права?
2. Що може виступати як джерела адміністративного права?
3. Значення кодифікованих джерел адміністративного права.
4. Перерахуйте види органів виконавчої влади в Україні, ґрунтуючись на аналізі відповідних нормативно-правових актів.
5. Які повноваження Президент України здійснює в області державного управління?
6. Який склад і порядок формування Кабінету Міністрів України?
7. Проаналізуйте повноваження Кабінету Міністрів України.
8. Які правові акти може приймати Кабінет Міністрів України?
9. Охарактеризуйте систему, основні функції і повноваження центральних органів виконавчої влади України, ґрунтуючись на відповідних нормативно-правових актах.
10. Назвіть обставини, перешкоджаючі вступу на державну службу.
11. Назвіть основні права і обов'язки державних службовців.
12. Охарактеризуйте обмеження, пов'язані з проходженням державної служби.
13. Назвіть відмінні ознаки адміністративної відповідальності. Як співвідноситься адміністративна, кримінальна і дисциплінарна відповідальність?
14. Які види адміністративних стягнень встановлені в законодавстві?
15. Чим відрізняється адміністративне затримання від адміністративного арешту?
16. Охарактеризуйте стадії провадження по зверненню громадян.

17. У чому полягають контрольні повноваження Президента України у області організації і функціонування державного управління?
18. Які основні напрями діяльності Уповноваженого з прав людини в Україні з метою забезпечення законності у сфері організації і діяльності органів державного управління?
19. Розкрийте значення і суть судового контролю за діяльністю органів виконавчої влади.
20. Розкрийте суть прокурорського нагляду у сфері державного управління і місцевого самоврядування.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
- 2.. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: www.rada.gov.ua
- 3.. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: www.rada.gov.ua
- 4.. Про державну службу в Україні: Закон України від 10 грудня 2015 р..
URL: www.rada.gov.ua
- 5.. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: www.rada.gov.ua
- 6.. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: www.rada.gov.ua
- 7.. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
8. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
9. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.

- 10.Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття): монографія / [В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук, Ю. В. Гридасов, М. М. Новіков, У. О. Палієнко, І. А. Дьомін, О. М. Єщук,] ; за заг. ред. В. В. Галуцька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 376 с.
- 11.Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К.: Юридична думка, 2004. – 584 с.
- 12.Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 2: Особлива частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К.: Юридична думка, 2005. – 624 с.
- 13.Адміністративне право України: навч. посіб. / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 368 с.
- 14.Адміністративне право України: підручник/ За заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: Юридична література, 2003. – 896 с.
- 15.Колпаков В. К. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков [и др.]. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 872 с.

ТЕМА 7. ОСНОВИ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Поняття і предмет трудового права. Загальна характеристика Кодексу законів про працю України
2. Колективний договір
3. Трудовий договір. Поняття, сторони та зміст трудового договору
4. Умови та порядок прийняття на роботу
5. Порядок припинення трудового договору з ініціативи працівника
6. Робочий час і його види
7. Поняття і види часу відпочинку
8. Види дисциплінарних стягнень. Порядок накладання і зняття дисциплінарних стягнень
9. Матеріальна відповідальність, її види
10. Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів
11. Поняття права соціального захисту та соціального забезпечення
12. Пенсійне забезпечення. Види пенсій

1. Поняття і предмет трудового права. Загальна характеристика Кодексу законів про працю України (1971р.)

Трудове законодавство регулює трудові відносини між працівниками і власником підприємств, установ і організацій незалежно від форми, виду діяльності та галузевої належності.

Основні трудові права людини і гарантії їх реалізації закріплює Конституція України.

Галузь трудового права відрізняється різноманіттям джерел, серед яких: міжнародні договори, зокрема, конвенції Міжнародної Організації Праці, нормативно – правові акти, нормативні договори. Основний нормативно – правовий акт у цій галузі права – *Кодекс законів про працю України*, який був прийнятий 10 грудня 1971 р. і з того часу неодноразово піддавався змінам і

доповненням. Кодекс законів про працю України регулює найбільш важливі аспекти трудових правовідносин, а саме:

- 1) порядок укладання і виконання колективного договору;
- 2) порядок укладання і розірвання індивідуального трудового договору;
- 3) порядок звільнення працівників і наступного їх працевлаштування;
- 4) тривалість робочого часу і часу відпочинку працівників;
- 5) засади нормування праці;
- 6) загальні норми визначення оплати праці;
- 7) гарантії трудових прав;
- 8) забезпечення трудової дисципліни;
- 9) забезпечення охорони праці;
- 10) порядок вирішення трудових спорів;
- 11) права і повноваження профспілок і трудових колективів.

До числа найбільш важливих законодавчих актів прийнятих після 1991 року, які є чинними сьогодні слід віднести, насамперед, такі Закони України (за датою прийняття) «Про підприємництво» від 07.02.1991 р. № 698-ХІІ, «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 р. № 1788-ХІІ, «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ, «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 р. № 2998-ХІІ, «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р. № 3356-ХІІ, «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР, «Про відпустки» від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР, «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР, «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР, «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 р. № 1045-ХІV, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105- ХІV, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. № 1533-ІІІ, «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-ІІІ, «Про компенсацію

громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» від 19.10.2000 р. № 2050-III, «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV, «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV, «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. № 2297-VI, «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 р. № 4312-VI, «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22.06.2012 р. № 5026-VI, «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI та ін.

2. Колективний договір

Особливістю галузі трудового права є регулювання трудових відносин актами соціального партнерства – колективними договорами й угодами, що укладаються на державному, галузевому, регіональному рівнях. Крім того, в рамках одного підприємства створюються і діють локальні нормативно-правові акти – колективні договори, правила внутрішнього розпорядку, положення про порядок преміювання і т.ін.

Колективний договір – це угода, яка укладається між власником підприємства, установи чи організації або уповноваженим ним органом (особою) і трудовим колективом на основі чинного законодавства з метою регулювання виробничих, трудових і соціально – економічних відносин і узгодження інтересів працівників, власників та уповноважених ними органів.

Порядок укладання колективного договору, його зміст, контроль за виконанням регулюється Законом України «Про колективні договори і угоди», іншими нормативними актами. Колективний договір укладається на підприємствах, установах і організаціях незалежно від форм власності і господарювання, які використовують найману працю.

Зміст колективного договору визначається сторонами в межах їх компетенції.

3. Трудовий договір: Поняття, сторони та зміст трудового договору

Під *трудовим договором* розуміється *правовий акт* – угода між працівником і власником чи уповноваженим ним органом (роботодавцем) або фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати визначену цією угодою роботу (трудову функцію за визначеною посадою, спеціальністю, професією із зазначенням кваліфікації), дотримуватись правил внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується вчасно й у повному обсязі виплачувати працівнику заробітну плату, забезпечувати безпечні умови праці, необхідні для виконання цієї роботи, передбачені чинними законодавчими й іншими нормативно-правовими актами, колективним договором і угодою сторін.

Сторонами трудового договору є працівник і роботодавець.

Роботодавцем, як стороною трудового договору, є власник чи уповноважений ним орган або особа.

Трудова дієздатність настає з 16-річного віку (з 15р. – за дозволом одного з батьків, з 14р. – для учнів під час канікул).

Зміст трудового договору складають основні (необхідні) й додаткові (факультативні) умови – права та обов'язки сторін.

До основних умов трудового договору належать умови:

- про місце роботи (підприємство, організація);
- про трудову функцію (рід роботи, професія, спеціальність і кваліфікація);
- про оплату праці (посадовий оклад, годинна тарифна ставка, надбавки, доплати);
- про термін трудового договору (безстроковий, на визначений термін чи на період виконання певної роботи);
- про дату початку роботи (якщо термін не зазначений, то з дати укладення трудового договору).

До додаткових умов трудового договору можуть належати:

- встановлення випробувального терміну при прийомі на роботу.

Трудовий договір може укладатися в таких формах:

1) усна

2) письмова

Форма трудового договору визначається за угодою сторін, крім випадків, коли письмова форма є обов'язковою (н-д, при організованому наборі працівників, при укладенні трудового договору з фізичною особою, при прийнятті на роботу неповнолітнього працівника тощо).

Види трудових договорів розрізняють залежно від строку укладання.

Трудовий договір може укладатися на:

- невизначений строк (безстроковий);
- визначений строк;
- на час виконання певної роботи.

Умови трудового договору не можуть погіршувати становище працівника в порівнянні з чинним законодавством.

Зміст трудового контракту становлять права й обов'язки, що виникли у сторін в результаті договору і які достатні для функціонування трудових правовідносин. Умови контракту носять конфіденційний характер.

Основною характерною рисою контракту, що відрізняє його від інших видів трудових договорів, є те, що в контракті, на відміну від останніх, розширене коло умов, установлюваних сторонами самостійно. Сторони можуть включати в контракт будь-які умови, не заборонені законодавством. на підставах, не передбачених чинним законодавством, але встановлених контрактом. Звільнення працівника здійснюється за п. 8 ст. 36 КЗпП України, з урахуванням гарантій, встановлених чинним законодавством і умовами контракту.

4. Умови та порядок прийняття на роботу

Для оформлення на роботу працівник має написати заяву і пред'явити трудову книжку, паспорт, для військовозобов'язаних – військовий квиток чи посвідчення офіцера, а також, якщо це необхідно, документ, який підтверджує професійну підготовку (диплом про присвоєння професії),

медичну довідку про стан здоров'я, а для працівників, пов'язаних з рухом транспорту, сертифікат про їх відповідність працювати на даній посаді. Вимога надання інших документів, не передбачених законом, забороняється.

Забороняється будь-яке обмеження на працевлаштування.

Адміністрація підприємства зобов'язана ознайомити працівника під розписку з умовами праці на робочому місці, наявністю шкідливих і небезпечних виробничих факторів, пільгами і компенсаціями за роботу в даних умовах, правилами внутрішнього трудового розпорядку, умовами колективного договору, що діє на підприємстві, визначити працівнику робоче місце і забезпечити його необхідними засобами.

При укладанні трудового договору адміністрацією підприємства видається наказ, із яким прийнятий працівник повинен бути ознайомлений під розписку. Трудовий договір вважається укладеним і в тому разі, якщо наказ не був виданий, однак працівник був допущений до роботи чи виконував свої трудові функції з відома чи за дорученням безпосереднього керівника.

При укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається. Умова про випробування повинна бути застережена в наказі (розпорядженні) про прийняття на роботу. В період випробування на працівників поширюється законодавство про працю.

Випробування не встановлюється:

- при прийнятті на роботу: осіб, які не досягли вісімнадцяти років;
- молодих робітників після закінчення професійних навчально-виховних закладів;
- молодих спеціалістів після закінчення вищих навчальних закладів;
- осіб, звільнених у запас з військової чи альтернативної (невійськової) служби;
- інвалідів, направлених на роботу відповідно до рекомендації медико-соціальної експертизи;

- осіб, обраних на посаду; переможців конкурсного відбору на заміщення вакантної посади;
- осіб, які пройшли стажування при прийнятті на роботу з відривом від основної роботи;
- вагітних жінок;
- одиноких матерів, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда;
- осіб, з якими укладається строковий трудовий договір строком до 12 місяців;
- осіб на тимчасові та сезонні роботи; внутрішньо переміщених осіб;
- при прийнятті на роботу в іншу місцевість і при переведенні на роботу на інше підприємство, в установу, організацію;
- в інших випадках, якщо це передбачено законодавством.

Строк випробування при прийнятті на роботу, якщо інше не встановлено законодавством України, не може перевищувати трьох місяців, а в окремих випадках, за погодженням з відповідним виборним органом первинної профспілкової організації, – шести місяців. Строк випробування при прийнятті на роботу робітників не може перевищувати одного місяця. До строку випробування не зараховуються дні, коли працівник фактично не працював, незалежно від причини.

5. Порядок припинення трудового договору з ініціативи працівника

Підставами припинення трудового договору є:

- 1) угода сторін;
- 2) закінчення строку його дії;
- 3) призов або вступ працівника на військову службу, відправлення на альтернативну (невійськову) службу;
- 4) розірвання трудового договору з ініціативи працівника;
- 5) розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу;

- б) розірвання трудового договору на вимогу профспілкового органу чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу;
- 7) переведення працівника, за його згодою на інше підприємство, в установу, організацію або перехід на виборну посаду;
- 8) відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці;
- 9) набрання законної сили вироку суду, яким працівника засуджено до позбавлення волі, виправних робіт не за місцем роботи або до іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи;
- 10) підстави, передбачені контрактом.

Працівник, який уклав трудовий договір на не визначений строк, має право його розірвати за власним бажанням, попередивши про це власника письмовою заявою за 2 тижні (юридична підстава звільнення). До закінчення строку попередження працівник має право відкликати свою заяву, за винятком випадків, коли на його місце вже було запрошено іншого працівника за переведенням. За наявності поважних причин договір розривається в строк, про який просить працівник.

Після закінчення цього строку керівник зобов'язаний видати наказ про звільнення працівника, повернути йому трудову книжку, в якій записати причину звільнення, і провести розрахунок.

При розірванні трудового договору з поважних причин (наприклад, в зв'язку з переїздом в іншу місцевість; вступ до навчального закладу; вихід на пенсію та ряд інших) керівник підприємства повинен розірвати договір у строк, про який просить працівник.

Якщо працівник уклав трудовий договір на визначений строк, то керівник не зобов'язаний звільняти працівника за власним бажанням навіть після подання ним заяви і до закінчення строку договору він може бути розірваний на вимогу працівника лише у разі: хвороби працівника, його інвалідності, якщо керівник порушує трудове законодавство.

Звільнення працівника під примусом, погрозами або з порушенням чинного законодавства може бути оскаржене у судовому порядку.

Розірвання трудового договору за ініціативою власника чи уповноваженого ним органу допускається у таких випадках:

- зміни в організації виробництва і праці (у тому числі ліквідації, реорганізації або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників);
- невідповідність посаді або виконуваній роботі через недостатню кваліфікацію чи за станом здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи;
- систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення;
- прогулу (в тому числі відсутність на роботі більше 3-х годин протягом 1 робочого дня) без поважних причин;
- нез'явлення на роботу протягом більше як 4-х місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності;
- появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;
- вчинення за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібного) державного чи громадського майна, встановленого вироком суду, що набрав чинності, або органом, до компетенції якого належить накладення адміністративного стягнення чи вживання заходів громадського впливу;
- поновлення на роботі працівника, що раніше виконував цю роботу.

Для звільнення працівника на цих підставах необхідна згода профспілкового комітету.

Не припускається звільнення працівника з ініціативи адміністрації в період тимчасової непрацездатності та відпустки працівника.

6. Робочий час і його види

Робочий час – час, протягом якого працівник, відповідно до закону, колективного і трудового договору, правил внутрішнього трудового розпорядку організації, повинен виконувати доручену йому роботу у встановленому місці.

Основним виміром тривалості робочого часу за чинним законодавством є робочий тиждень, під яким розуміють тривалість робочого часу у годинах протягом 7-денного календарного тижня.

Нормальна тривалість робочого часу працівників на підприємствах, в установах, організаціях не може перевищувати 40 годин на тиждень, що є загальною нормою. Для деяких категорій працівників встановлена скорочена тривалість робочого часу, наприклад, для неповнолітніх, для працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці й ін. Крім того, скорочений робочий тиждень може встановлюватися за рахунок коштів власника для жінок, що мають дітей віком до 14 років чи дитину-інваліда.

Напередодні неробочих і святкових днів при 40-годинному робочому тижні тривалість щоденної роботи скорочується на 1 годину.

Для працівників встановлюється п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними.

Поряд із нормальним робочим часом існують *інші види робочого часу*:

1) скорочений робочий час, передбачений законодавством для певних категорій працівників встановлюється:

- для неповнолітніх (осіб, що не досягли 18-річного віку);
- для працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці;
- для інших категорій працівників, чия праця потребує особливих фізичних чи розумових зусиль (вчителі, лікарі та ін.).

Крім того, робота в нічний час (з 10 години вечора до 6 години ранку) і робота напередодні святкових і неробочих днів скорочується на одну годину для всіх категорій працівників;

2) неповний робочий час. Даний вид робочого часу встановлюється трудовим договором. На відміну від скороченого робочого часу оплата праці здійснюється пропорційно відпрацьованому часу. Неповний робочий час може бути за згодою з працедавцем встановлено для будь-якого працівника, але в деяких випадках працедавець зобов'язаний на прохання працівника встановити неповний робочий день чи неповний робочий тиждень:

- для вагітної жінки;
- для жінки, що має дитину у віці до 14 років або дитину-інваліда;
- для особи, що здійснює догляд за хворим членом родини;

3) ненормований робочий день. Даний вид робочого часу є особливою умовою праці, яка допускається законодавством для деяких категорій працівників (адміністративного, управлінського, технічного й господарського персоналу; осіб, праця яких не піддається обліку в часі – консультанти, агенти, інструктори тощо). Тривалість праці цих працівників обмежена не кількістю годин, а колом функціональних обов'язків;

4) надурочна робота. Надурочною вважається робота понад встановлену тривалість робочого часу. Вона допускається у виняткових випадках (соціальне чи стихійне лихо, виробнична аварія, гостра виробнична необхідність). До надурочних робіт заборонено залучати вагітних жінок; жінок, що мають дітей до 3 років; неповнолітніх; осіб, що навчаються в середніх загальноосвітніх школах чи професійно-технічних училищах без відриву від виробництва. Тривалість наднормових робіт не має перевищувати 4 годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік.

7. Поняття і види часу відпочинку

Час відпочинку – це час, протягом якого працівник звільняється від виконання трудових обов'язків і використовує його на свій розсуд. Право на відпочинок закріплюється ст. 45 Конституції України.

Трудове законодавство закріплює такі види часу відпочинку.

<i>Види часу відпочинку</i>				
Перерви протягом робочого дня	Щоденний відпочинок (міжзмінна перерва)	Вихідні дні	Святкові, неробочі дні	Щорічна основна та додаткова відпустка

Протягом робочого дня передбачаються:

- перерви для харчування і відпочинку;
- перерви для обігрівання і відпочинку в холодну пору року;
- перерви для годування дитини.

Відпустка – це час відпочинку, що обчислюється в календарних днях і надається працівникам зі збереженням робочого місця і заробітної плати. Так, згідно зі ст. 2 Закону України «Про відпустки», право на відпустку мають усі громадяни України, що перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності.

Законом України «Про відпустки» передбачено такі *види відпусток*:

- 1) щорічні трудові відпустки;
- 2) додаткові відпустки у зв'язку з навчанням;
- 3) творчі відпустки (для закінчення дисертації, написання підручників);
- 4) соціальні відпустки;
- 5) заохочувальні відпустки;
- 6) відпустки без збереження заробітної плати.

Щорічні трудові відпустки поділяються на:

- основну трудову відпустку мінімальної тривалості;
- основну трудову відпустку продовженої тривалості;
- додаткову трудову відпустку за особливий характер праці;
- додаткову трудову відпустку за роботу в умовах ненормованого робочого дня;
- додаткову трудову відпустку за стаж роботи;
- інші додаткові трудові відпустки, передбачені законом.

Про надання працівнику відпустки роботодавець зобов'язаний видати наказ. Підставою для якого є письмова заява працівника. У разі, якщо наказ не виданий, працівник не має права на власний розсуд визначати день початку відпустки.

Щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менше, як 24 календарні дні за відпрацьований робочий рік.

Право працівника на щорічну основну та додаткову відпустки повної тривалості у перший рік роботи настає після закінчення шести місяців безперервної роботи на даному підприємстві.

Додаткові відпустки за роботу зі шкідливими і важкими умовами праці тривалістю до 35 календарних днів надаються працівникам, зайнятих на роботах, що пов'язані з негативним впливом на здоров'я шкідливих виробничих факторів за списком виробництв, цехів, професій і посад, зайнятість працівників у яких надає їм право на щорічну додаткову відпустку за роботу зі шкідливими і важкими умовами праці й за особливий характер праці.

Додаткова відпустка до 35 календарних днів за особливий характер надається окремим категоріям працівників, робота яких пов'язана з підвищеним нервово-емоційним та інтелектуальним навантаженням. виконується в особливих природних географічних і геологічних умовах й умовах підвищеного ризику для здоров'я.

Додаткова відпустка тривалістю до 7 календарних днів надається працівникам з ненормованим робочим днем згідно зі списком посад, робіт і професій, визначеним колективним договором, угодою.

8. Види дисциплінарних стягнень. Порядок накладання і зняття дисциплінарних стягнень.

За порушення службових обов'язків, трудової дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку як працівник, так і власник або уповноважений ним орган несе дисциплінарну відповідальність. Підставою

для притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку.

У трудових правовідносинах розглядають два види юридичної відповідальності:

1) дисциплінарна – настає за вчинення працівником дисциплінарного проступку (порушення службових обов'язків, трудової дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку) чи за невиконання або неналежне виконання ним своїх трудових обов'язків і полягає в застосуванні до порушників дисциплінарних стягнень;

2) матеріальна – настає за майнові збитки, заподіяні підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на працівника трудових обов'язків і полягає у покритті шкоди відповідною сумою грошей або рівноцінним майном; настає за шкоду, заподіяну працівнику каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, зв'язаним із виконанням трудових обов'язків.

За несумлінне виконання обов'язків до працівника можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення.

Дисциплінарна відповідальність – застосування до порушників трудової дисципліни стягнень, передбачених законодавством, правилами внутрішнього трудового розпорядку, статутами (статут залізниць України, Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту).

Види дисциплінарної відповідальності:

1) Догана – офіційно виражена негативна оцінка ставлення до роботи, результатів праці окремих осіб. Тягне за собою негативні наслідки для працівника особистого характеру.

2) Звільнення – припинення дії трудового договору.

Заходи дисциплінарного впливу:

–**моральні**: втрата довіри з боку адміністрації, трудового престижу, авторитету.

– *матеріальні*: позбавлення премії або її зниження, відмову в наданні одноразової матеріальної допомоги, зняття надбавки по оплаті праці тощо.

Строки накладення дисциплінарного стягнення: надається безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше 1 міс. з дня вчинення проступку.

Порядок застосування дисциплінарних стягнень:

овзяти у порушника письмове пояснення;

– за кожне порушення – одне стягнення;

– обираючи вид стягнення, враховують ступінь тяжкості проступку, заподіяну ним шкоду;

– стягнення оголошується в наказі, повідомляється працівникові під розписку протягом 3-х днів з дня видання наказу.

Порядок зняття дисциплінарних стягнень:

якщо протягом року працівника не було піддано новому стягненню, то його стягнення погашається;

– стягнення може бути зняте до закінчення 1 року;

– стягнення до трудової книжки не заноситься;

– протягом дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення не застосовуються.

Поряд з дисциплінарними і громадськими заходами можуть застосовуватись й інші заходи матеріального впливу зокрема, позбавлення повністю або частково: премій; одноразової винагороди, яка виплачується по підсумках роботи за рік; додаткової відпустки у відповідному році. яка надається за безперервний стаж роботи.

Дисциплінарну відповідальність за статутами про дисципліну несуть:

- працівники залізничного, морського та річкового транспорту, цивільної авіації;

- органів внутрішніх справ, прокуратури;

- ряду інших галузей промисловості, органів і організацій.

Статутами про дисципліну передбачено значно ширшу кількість видів дисциплінарних стягнень, що дозволяє більш диференційовано підходити до оцінки і покарання працівника за порушення трудової дисципліни.

Прогоул – невихід на роботу без поважних причин протягом робочого дня, у тому числі відсутність на роботі більше 3-х годин протягом робочого дня без поважних причин.

За появу на роботі у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, що може зумовити дезорганізацію в роботі цілого колективу або інші тяжкі наслідки, закон передбачає можливість накладення за такий проступок будь-якого дисциплінарного стягнення, у тому числі звільнення з роботи. Неправомірним визнається сам факт появи на роботі у такому стані, незалежно від його наслідків і того, був працівник від роботи відсторонений чи продовжував працювати. Але при вирішенні питання про стягнення роботодавець має потурбуватися про те, щоб факт появи працівника на роботі у такому стані був належним чином підтверджений – медичним обстеженням працівника, складеним про це актом, показаннями очевидців тощо.

При накладенні стягнення за цей проступок роботодавець має дотримуватись правил накладення дисциплінарних стягнень, а при вирішенні питання про звільнення працівника – отримати на це згоду профспілкового органу.

Відповідно до п. 4 ст. 40 Кодексу законів про працю вчинення працівником прогулу є однією з підстав для розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу.

9. Матеріальна відповідальність, її види

Матеріальна відповідальність працівника – це його обов'язок відшкодувати в установленому законом порядку і розмірах пряму дійсну шкоду, заподіяну підприємству (установі, організації) протиправним і

умисним невиконанням чи неналежним виконанням своїх трудових обов'язків.

Підставами для притягнення працівника до матеріальної відповідальності є:

- 1) пряма дійсна шкода;
- 2) протиправність поведінки працівника;
- 3) причинний зв'язок між протиправними діями та заподіяною шкодою;
- 4) вина працівника.

Законодавство України про працю встановлює такі види матеріальної відповідальності:

– **обмежена** (працівник, який заподіяв шкоду, несе відповідальність перед власником у розмірі прямої дійсної шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку);

– **повна** (повне відшкодування заподіяних збитків);

– **підвищена або кратна** (передбачена за шкоду, заподіяну підприємству, установі чи організації розкраданням, умисним зіпсуттям, недостачею або витратою окремих видів майна та інших цінностей тощо).

Матеріальна відповідальність може бути покладена на працівника незалежно від притягнення його до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Повна матеріальна відповідальність настає у випадку, якщо:

1. Між працівником і підприємством відповідно укладено письмовий договір про взяття на себе працівником матеріальної відповідальності за цілісність майна, переданого йому на зберігання.

2. Майно та інші цінності були одержані працівником під звіт за разовою довіреністю.

3. Шкоду завдано діями працівника, які мають ознаки діянь, переслідуваних у кримінальному порядку.

4. Шкоди завдано працівником, який був у нетверезому стані.

5. Шкоди завдано недостатчею, умисним знищенням або зіпсуванням матеріалів, виробів в т.ч. їх виготовленні, інструментів, вимірювальних приладів, спецодягу, виданих підприємством працівникові в користування.

6. Відповідно до законодавства на працівника покладено повну матеріальну відповідальність

7. Шкоди завдано не під час виконання службових обов'язків

8. Службова особа винна у незаконному звільненні працівника

Підприємство є суб'єктом матеріальної відповідальності у разі заподіяння шкоди працівнику ушкодженням його здоров'я і зобов'язане відшкодувати працівнику матеріальні збитки за наявності таких підстав:

1. Незаконного звільнення, переведення чи відсторонення працівника

2. Неправильного формулювання запису у трудовій книжці під час звільнення працівника, що унеможливило влаштування його на роботу

3. Затримки видачі трудової книжки або розрахунку при звільненні з роботи

4. Псування, знищення чи крадіжка особистих речей працівника під час виконання ним трудової функції та в інших випадках, передбачених законодавством

У разі заподіяння потерпілому моральної шкоди вона також підлягає компенсації. *Відшкодування шкоди, заподіяної працівнику ушкодженням здоров'я складається з:*

1) виплати втраченого заробітку, залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності;

2) виплати у встановлених випадках, установленної допомоги;

3) компенсації витрат на медичну і соціальну допомогу (посилене харчування, протезування);

4) компенсації за моральну шкоду.

Роботодавець звільняється від відповідальності, якщо доведе, що шкода заподіяна працівникові не з його вини, а умови праці не є причиною моральної шкоди.

10. Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів

Трудовий спір – це розбіжність між адміністрацією підприємства, установи, організації і працівником з питань застосування діючих нормативно-правових актів про працю (наприклад., спори про оплату праці, надання відпустки, переведення на іншу роботу).

Трудові спори поділяються на 2 види:

- 1) індивідуальні
- 2) колективні

Органи з розгляду індивідуальних трудових спорів:

- 1) Комісія з трудових спорів
- 2) Міський суд

Для розв'язання трудових спорів на кожному підприємстві, де є не менше як 15 працюючих, обираються спеціальні комісії по розгляду трудових спорів (далі КТС). Вони обираються на загальних зборах трудового колективу, причому самі збори визначають чисельність, склад і строк повноважень комісії.

Порядок розгляду трудового спору:

1. Працівник може звернутися до комісії по трудовим спорах у *3-місячний термін* з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права. Заінтересований у вирішенні трудового спору працівник подає до КТС заяву

2. Комісія по трудових спорах зобов'язана розглянути трудовий спір у *10-денний строк* з дня подачі заяви

3. Рішення комісії по трудових спорах підлягає виконанню власником або уповноваженим ним органом у *3-денний строк* після закінчення 10 днів, передбачених на їх оскарження

4. Якщо КТС задовольняє вимогу працівника, то керівник підприємства зобов'язаний виконати рішення КТС. У разі невиконання рішення КТС, комісія видає працівникові спеціальне посвідчення, що має силу виконавчого

листа. Цей лист пред'являється до районного (міського) суду, і тоді рішення КТС виконується примусово

5. У разі незгоди з рішенням комісії по трудових спорах працівник або власник чи уповноважений ним орган можуть оскаржити її рішення до суду в *10-денний строк* з дня вручення їм виписки з протоколу засідання комісії

6. Працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного (міського) суду в *3-місячний термін* з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення – в *місячний строк* з дня виручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Безпосередньо в районних (міських) судах розглядаються трудові спори:

1. тих працівників, де не обираються КТС;
2. про поновлення на роботі;
3. керівних працівників з питань звільнення, формулювання причин звільнення, переведення на іншу роботу, накладення дисциплінарних стягнень;
4. власників (уповноважених ним органів) про відшкодування матеріальної шкоди;
5. про відмову в укладенні трудового договору:
 - працівників, запрошених на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації;
 - молодих спеціалістів, які закінчили вищий навчальний заклад і в установленому порядку направлені на роботу на дане підприємство, в установу, організацію;
 - вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років або дитину-інваліда, а одиноких матерів – при наявності дитини віком до 14 років;
 - виборних працівників після закінчення строку повноважень;
 - працівників, яким надано право повторного прийняття на роботу;

- інших осіб, з якими власник або уповноважений ним орган відповідно до чинного законодавства зобов'язаний укласти трудовий договір.

11. Поняття права соціального захисту та соціального забезпечення

Ст. 1 Конституції України проголосила нашу державу правовою соціальною державою, яка повинна визнавати та забезпечувати основні соціальні права людини і громадянина.

Конституція України закріплює право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом. Одним із елементів соціального захисту громадян є соціальне забезпечення (ст. 46).

Розвиток і вдосконалення державної політики, спрямованої на забезпечення соціальних прав громадян, неможливий без відповідної галузі права – права соціального захисту.

Право соціального захисту – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації, охорони і захисту соціальних прав людини і громадянина.

Одним із елементів соціального захисту громадян є соціальне забезпечення.

Соціальне забезпечення – це передбачена законодавством система матеріального забезпечення й обслуговування непрацездатних громадян.

Види соціального забезпечення:

- 1) пенсії;
- 2) соціальна допомога (наприклад, державна допомога сім'ям з дітьми);
- 3) пільги (надання права безкоштовного проїзду в громадському транспорті окремим категоріям громадян);

4) утримання непрацездатних громадян у будинках для старих та інвалідів.

Соціальне забезпечення здійснюється за рахунок спеціальних фондів державного бюджету.

12. Пенсійне забезпечення. Види пенсій.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють пенсійне забезпечення в Україні, є Конституція України, Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закони України: «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.91 р. № 1788-ХІІ; «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-VI; «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV; «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» від 01.06.2000 р. № 1767-III; «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 р. № 3668-VI.

Пенсія – щомісячна грошова виплата, призначувана непрацездатним громадянам, є основним видом їх соціального забезпечення.

Види пенсійних виплат за рахунок коштів Пенсійного фонду в солідарній системі:

1) **Трудові пенсії.** Підставами для призначення трудової пенсії є досягнення певного віку (його звать пенсійним) і наявність певного стажу роботи. Різновиди трудових пенсій:

А) пенсія за віком. За загальним правилом, право на пенсію за віком мають чоловіки, що досягли 60 років, і жінки, що досягли 55 років. Друга умова для призначення пенсії за віком – наявність *загального трудового стажу*: 25 років для чоловіків і 20 років – для жінок. Ряд категорій працівників має право на пенсію за віком на пільгових умовах: у таких випадках пенсійний вік і виробничий стаж знижуються;

Б) пенсія за вислугою років. Пенсія за вислугою років призначається, як правило, незалежно від досягнення певного віку. Головна умова – наявність

спеціального виробничого стажу. Пенсії за вислугу років встановлюються окремим категоріям громадян зайнятих на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної працездатності або придатності до настання віку, що надає право на пенсію за віком. Право на пенсію за вислугою років мають військовослужбовці та працівники органів внутрішніх справ, державні службовці, деякі інші категорії працівників:

2) ***Пенсія по інвалідності внаслідок загального захворювання*** (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства). Пенсії по інвалідності призначаються незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

3) ***Право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника*** мають непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника, які були на його утримуванні. При цьому дітям пенсії призначаються незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника. Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, також мають право на пенсію, якщо згодом втратили джерело засобів до існування.

4) ***Соціальні пенсії*** призначаються і виплачуються непрацездатним громадянам, крім інвалідів з дитинства. при відсутності права на трудову пенсію:

1) інвалідам I і II груп, у тому числі інвалідам з дитинства, а також інвалідам III групи;

2) особам, які досягли віку: чоловіки – 60 років, жінки – 55 років;

3) дітям – у разі втрати годувальника;

4) дітям – інвалідам віком до 16 років. У ст. 93 Закону є певне протиріччя стосовно пенсій інвалідам з дитинства.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Які є види робочого часу?
2. Перелічіть неробочі та святкові дні за КЗпП.
3. Який документ регламентує трудову дисципліну в установі,

організації, на підприємстві?

4. Що таке зарплатня?

5. Які існують системи оплати праці?

6. Які пільги передбачені трудовим законодавством для працівників, які поєднують роботу з навчанням?

7. Які види відповідальності застосовується у трудових правовідносинах?

8. Назвіть види дисциплінарних стягнень.

9. Який трудовий спор визнається колективним?

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII.
URL: www.rada.gov.ua
3. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
- 4.. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
- 5.. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Бойко М. Д. Трудове право України : навч. посібник. / М. Д. Бойко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 392 с
7. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2008. – 375 с.
8. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / За ред. Н.Б. Болотіної, Г.І.Чанишевої. - К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 564 с.
9. Дмитренко Ю. П. Трудове право України: підручник / Ю. П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 621 с.

ТЕМА 8 «ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ»

1. Цивільне право та цивільні правовідносини
2. Учасники цивільних правовідносин. Поняття і загальна характеристика цивільної правоздатності і цивільної дієздатності
3. Юридичні особи як учасники цивільних правовідносин
4. Особисті немайнові права громадян та їх захист
5. Право власності та його захист. Форми і види власності. Позовна давність
6. Інтелектуальна власність. Набуття та здійснення прав інтелектуальної власності. Система інтелектуальної власності
7. Авторське і суміжні права
8. Поняття цивільного правочину та цивільного договору
9. Зобов'язальне право
10. Основи спадкового права

1. Цивільне право та цивільні правовідносини

Основним джерелом цивільного права є Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), прийнятий 16.01.2003 р., що набрав чинності з 01.01.2004 р

Цивільне право – це галузь права, що врегульовує цивільно-правові відносини. Але ці відносини неоднорідні й серед них розрізняють особисті немайнові та майнові відносини.

До особистих немайнових відносин належать ті, що пов'язані з особою суб'єкта, є невіддільними від неї. *Серед них розрізняють:*

а) особисті немайнові відносини, пов'язані з майновими (як правило, їх об'єктом є особисті права на немайнові блага, які можуть породжувати можливість одержання грошової винагороди чи іншого матеріального блага, наприклад, результати інтелектуальної праці);

б) особисті немайнові відносини, що не пов'язані з майновими. Вони виникають у зв'язку зі здійсненням особою своїх особистих прав. Їх об'єктом

є особисті права на нематеріальні блага, що є невіддільними від особи та не здатні самі по собі породжувати в їхніх носіїв права на грошову винагороду чи інше матеріальне благо, наприклад, честь, гідність, ділова репутація, ім'я, право на життя і здоров'я тощо.

Отже *цивільні правовідносини* – це врегульовані нормами цивільного права волюві відносини між його суб'єктами, які виникають, змінюються та припиняються згідно з приписами цих норм і забезпечуються силою державного примусу.

Цивільні правовідносини виникають між:

- а) фізичними особами;
- б) юридичними особами;
- в) фізичними і юридичними особами;
- г) фізичними особами та суб'єктами публічного права.

Цивільні правовідносини мають свої особливості:

- а) юридична рівність сторін;
- б) вільне волевиявлення;
- в) майнова самостійність сторін;
- г) особливий спосіб вирішення майнових спорів.

2. Учасники цивільних правовідносин. Поняття і загальна характеристика цивільної правоздатності і цивільної дієздатності

Учасниками цивільних правовідносин є фізичні особи та юридичні особи.

Людина, як учасник цивільних правовідносин, вважається фізичною особою. Всі фізичні особи мають цивільну правоздатність і дієздатність.

Цивільна правоздатність – можливість особи мати суб'єктивні цивільні права і цивільні обов'язки. Цивільна правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження та припиняється в момент смерті.

Однак для того, щоб самому набути цивільні права й обов'язки, треба мати не тільки правоздатність, а й дієздатність.

Цивільна дієздатність – здатність особи самостійно набувати цивільні права і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у випадку їх невиконання.

Цивільна дієздатність залежить від віку і психічного стану фізичної особи. Градації обсягу дієздатності за віком:

1) особи, які не досягли 14 років (малолітні), є *частково дієздатними*. Вони мають право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

2) особи у віці від 14 до 18 років (неповнолітні) мають *неповну цивільну дієздатність*. Ряд дій вони можуть здійснювати самостійно: розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності; бути учасником (засновником) юридичних осіб; укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я;

3) з 18 років повна дієздатність

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі до вповнення 18 років у випадках:

- 1) з моменту одруження;
- 2) працює за трудовим договором за згодою батьків;
- 3) записана матір'ю або батьком дитини;
- 4) бажає займатися підприємницькою діяльністю за згодою батьків.

3. Юридичні особи як учасники цивільних правовідносин

Юридична особа – це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правосудатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді.

Особливістю правосуб'єктності юридичних осіб є те, що:

1) Правоздатність і дієздатність юридичної особи настає одночасно – з моменту заснування юридичної особи (тобто з моменту державної реєстрації).

2) Обсяг дієздатності юридичної особи є спеціальним і залежить від мети та завдань, для реалізації яких ця особа створена і яка закріплена в її статуті чи положенні.

3) Правоздатність і дієздатність юридичної особи припиняється одночасно: з моменту припинення юридичної особи.

Залежно від порядку їх створення *розрізняють юридичні особи:*

- 1) приватного права;
- 2) публічного права.

Залежно від того, чи мають юридичні особи на меті отримання прибутку:

- 1) підприємницькі;
- 2) непідприємницькі.

Залежно від організаційно-правової форми:

- 1) товариства;
- 2) установи;
- 3) інші форми.

Назва юридичної особи може складатися з власної назви юридичної особи, а також містити інформацію про мету діяльності, вид, спосіб утворення, залежність юридичної особи та інші відомості згідно з вимогами до найменування окремих організаційно-правових форм юридичних осіб, установленними Цивільним, Господарським кодексами України та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»

4. Особисті немайнові права громадян та їх захист

Цивільним правом регулюються особисті немайнові та майнові відносини.

Особисті немайнові права громадян визначаються у книзі II «Особисті немайнові права» Цивільного кодексу України. *Зміст особистого немайнового права* становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя.

Особисті немайнові права:

- належать кожній фізичній особі від народження або за законом;
- фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав;
- особистими немайновими правами фізична особа володіє довічно;
- перелік особистих немайнових прав, які встановлені законодавством, не є вичерпним.

Кожен має право захищати свої права.

Право на захист, становить суб'єктивне цивільне право особи як вид та міру її можливої (дозволеної) поведінки щодо захисту своїх прав та інтересів. Це право впливає зі змісту ст. 55 Конституції України: права і свободи людини і громадянина захищаються судом. У разі порушення цивільних прав конкретної особи їх захист здійснюється в порядку цивільного судочинства.

Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Фізична особа має право на:

- 1) захист особистого немайнового права; право вимагати від посадових і службових осіб дій, спрямованих на забезпечення фізичною особою немайнових прав;
- 2) поновлення порушеного особистого немайнового права;
- 3) право фізичної особи на самозахист;
- 4) спростування недостовірної інформації;
- 5) право фізичної особи на відшкодування моральної шкоди.

5. Право власності та його захист. Форми і види власності. Позовна давність

Право власності – це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. 316 ЦКУ).

Право власності включає в себе:

<i>Володіння</i> – фактичне володіння річчю поєднане з наміром вважати річ своєю, перебування речі у своєму господарстві	<i>Користування</i> – вилучення з речі корисних властивостей. Головне повноваження власника.	<i>Розпорядження</i> – можливість вирішити юридичну і фактичну долю речі.
--	--	---

Власник має право вчинити будь-які дії щодо свого майна, які не суперечать закону. Держава не втручається у здійснення власником права власності; діяльність власника може бути обмежена чи припинена у випадках і в порядку, встановлених законом. Право власності є непорушним.

Формами власності згідно із Конституцією України та Цивільним кодексом України є права власності:

<i>Українського народу</i>	<i>Приватна</i>	<i>Державна</i>	<i>Комунальна</i>
Органи державної влади та місцевого самоврядування	Фізичні та юридичні особи	Органи державної влади	Територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування

Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу, виключної морської економічної зони.	Будь-яке майно, за винятком окремих видів майна, які відповідно до закону не можуть їм належати.	Майно, у тому числі грошові кошти, яке належить державі Україна.	Майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді.
Ст. 324 ЦКУ	Ст. 325 ЦКУ	Ст. 326 ЦКУ	Ст. 327 ЦКУ

Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією.

Захист права власності – є одною зі складових поняття охорони права власності. Захист права власності – це застосування судовими органами в разі порушення прав власника сукупності відповідних правових засобів, передбачених у цивільному законодавстві і спрямованих на відновлення прав власника. Захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється у такі способи:

визнання цих прав; відновлення становища, яке існувало до порушення становища і припинення дій, які порушують право; присудження до виконання обов'язків в натурі; компенсація моральної шкоди; припинення або зміна правовідносин; стягнення з особи, яка порушила право, завданих збитків, а у випадках, передбачених законом або договором, неустойки (штрафу, пені). Всі перераховані вище способи можна розділити на рече-во-правові, зобов'язально-правові та особливі способи захисту.

До речево-правових способів належать віндикаційний та не-гаторний позови.

Віндикаційний позов – це позов не володіючого власника до фактичного володільця майна про повернення свого майна з чужого незаконного володіння. Такий позов може мати місце лише за наявності таких умов: необхідно щоб власник був фактично позбавлений володіння; щоб майно, що належить власникові збереглося в натурі, а не було спожито чи перероблено; віндикація можлива лише щодо індивідуально-визначеного майна, оскільки власник може вимагати повернення майна, яке належить йому на праві власності; позивач і відповідач не знаходяться між собою в зобов'язальних відносинах щодо цього майна.

Негаторний позов – це позадоговірна вимога власника, не позбавленого володіння майном, до третьої особи про усунення перешкод у здійсненні правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном. Позивачем виступає власник майна або його титульний володілець. Відповідачем є особа, яка своїми протиправними діями або бездіяльністю заважає власникові здійснювати правомочності, що належать йому.

Позовна давність. *Позовна давність* визначається як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Позовна форма захисту цивільних прав є основною формою їх захисту у суді.

Сучасне цивільне законодавство передбачає два види строків позовної давності: загальні і спеціальні.

Загальний строк позовної давності встановлений тривалістю 3 роки незалежно від того, хто подає позов: громадянин (фізична особа), юридична особа, держава тощо.

Спеціальні строки позовної давності встановлено законодавчими для окремих видів вимог. Вона може бути скороченою або більш тривалою порівняно із загальною позовною давністю.

Відповідно до ст. 258 ЦК України, позовна давність тривалістю в один рік застосовується, зокрема, до вимог:

- 1) про стягнення неустойки (штрафу, пені);
- 2) про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації. У цьому разі позовна давність обчислюється від дня поміщення цих відомостей у засобах масової інформації або від дня, коли особа довідалася чи могла довідатися про ці відомості;
- 3) про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності;
- 4) у зв'язку з недоліками проданого товару (ст. 681 ЦК);
- 5) про розірвання договору дарування (ст. 728 ЦК);
- 6) у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (ст. 925 ЦК);
- 7) про оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1293 ЦК).

6. Інтелектуальна власність. Набуття та здійснення прав інтелектуальної власності. Система інтелектуальної власності.

Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та іншими законами.

Право інтелектуальної власності становить особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів інтелектуальної власності визначається Цивільним кодексом України та іншими законами.

До об'єктів права інтелектуальної власності законодавство відносить: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконавство; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торгівельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності.

Права інтелектуальної власності

Особисті немайнові права інтелектуальної власності

1. Право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності.

2. Право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, що може завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності.

3. Інші особисті немайнові права інтелектуальної власності.

Майнові права

інтелектуальної власності

1. Право на використання об'єкта права інтелектуальної власності.

2. Виключне право дозволяти використовувати об'єкт права інтелектуальної власності.

3. Виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання.

4. Інші майнові права

інтелектуальної власності,
встановлені законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності є чинними безстроково, якщо інше не встановлено законом. Майнові права інтелектуальної власності є чинними протягом строків, установлених ЦК України, іншим законом чи договором.

Особа, яка має виключне право дозволу використання об'єкта права інтелектуальної власності, може використовувати цей об'єкт на власний розсуд, з додержанням при цьому прав інших осіб. Використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою здійснюється з дозволу особи, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, крім випадків правомірного використання без такого дозволу, передбачених законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належить працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник.

Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з використанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта, а у випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати замовникові. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належить

творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором.

Порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання цього права чи посягання на нього, тягне за собою відповідальність, встановлену законом чи договором.

Кожна особа має право звернутися до суду щодо захисту свого права інтелектуальної власності.

Суд у випадках та в порядку, встановлених законом, може винести рішення, зокрема про:

1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;

2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності та знищення таких товарів;

4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь;

5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;

б) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Автор має невідчужуване право на одержання грошової суми у розмірі п'яти відсотків від суми кожного продажу оригіналу художнього твору чи оригіналу рукопису літературного твору, наступного за відчуженням

оригіналу, здійсненим автором. Зазначена сума сплачується продавцем оригіналу твору.

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір спливає через сімдесят років, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього із співавторів, який пережив інших співавторів, крім випадків, передбачених законом.

7. Авторське і суміжні права

Авторське право – це сукупність майнових та особистих немайнових прав щодо творів літератури, науки та мистецтва.

Джерелами авторського права є Конституція України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про авторське право і суміжні права».

Суб'єктами авторського права можуть бути: автор твору, а також інші фізичні і юридичні особи, для яких авторське право може виникати в силу закону, договору, спадкування.

Авторське право автора називають первинним, а авторське право правонаступників похідним, закон визнає також спільне співавторство. Особа, яка має авторське право, для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права, який вміщується на кожному примірнику твору і складається з латинської літери «с» у колі, імені особи і року першої публікації твору.

Суміжні права – це права на результати творчої діяльності виконавців, права виробників фонограм та права організації мовлення, пов'язані з використанням творів літератури і мистецтва, авторські права, які належать іншим особам. Об'єктами суміжних прав є:

- виконання для фіксації, відтворення і розповсюдження за допомогою технічних засобів;
- записи виконання та інші записи за допомогою технічних засобів;
- трансляція в ефір, по кабелю.

Авторські і суміжні права захищаються законом «Про авторське право та суміжні права».

Порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для судового захисту, є:

а) вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав та їх майнові права, з урахуванням передбачених обмежень майнових прав;

б) піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення;

в) плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;

г) ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення;

д) вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав;

е) будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;

є) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління;

ж) розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і (або)

суміжних прав вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі.

8. Поняття цивільного правочину та цивільного договору

Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків(ст. 202 ЦК України).

Цивільним кодексом передбачається загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину:

1. Зміст правочину не повинен суперечити Цивільному кодексу, актам цивільного законодавства, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

2. Учасники правочину повинні мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

3. Волевиявлення суб'єкта має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Форма правочину вчинена відповідно до закону.

5. Правочин має бути спрямований на реальне здійснення правових наслідків.

6. Правочин, здійснений батьками щодо неповнолітніх дітей, не повинен суперечити правам та інтересам дітей.

Форми правочину:

а) усна;

б) письмова;

в) нотаріально-посвідчений;

г) державна реєстрація правочину у випадках, встановлених законом.

Невиконання вимог правочину тягне за собою недійсність правочину.

Договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Договір вважається укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Розгалужена система договорів є надійною основою ділових відносин. У сучасному цивільному праві розрізняють такі види договорів:

1. За моментом початку дії розрізняють *консенсуальні* та *реальні* договори. Дія консенсуального договору починається з моменту укладення угоди учасниками договору. Наприклад, права та обов'язки продавця і покупця виникають у момент укладення договору купівлі-продажу.

2. За наявністю вигоди у контрагентів розрізняють *оплатні* та *безоплатні* договори. Якщо виконання договору приносить майнову вигоду обом контрагентам, договір є оплатним. Такі, наприклад, договори купівлі-продажу, оренди, підряду. Якщо договір приносить майнову вигоду тільки одному з контрагентів, він є безоплатним: наприклад, договір дарування.

3. Залежно від розподілу прав і обов'язків між сторонами розрізняють *односторонні* та *двосторонні* договори. У першому з них один контрагент має тільки права, а інший – тільки обов'язки. Такий, наприклад, договір позики: позикодавець має право вимагати повернення наданої в борг суми, а позичальник зобов'язаний її повернути. У двосторонньому договорі права та обов'язки мають обидві сторони.

4. За містом регульованої діяльності розрізняють *майнові* й *організаційні* договори. Майновий договір спрямований на безпосереднє одержання майна чи блага. Такими є більшість цивільно-правових договорів. Організаційний договір призначений для створення передумов одержання майнової вигоди, наприклад, договір про соціальну діяльність.

5. *Головні* та *додаткові* договори. Додатковий договір не може існувати без головного договору. З виконанням головного договору припиняється дія додаткового договору. Наприклад, договір позики є головним, а договір застави з забезпечення виконання договору позики – додатковим.

6. *Попередні* та *основні* договори. Попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються у певний строк укласти основний договір на умовах, встановлених попереднім договором.

9. Зобов'язальне право

Зобов'язання – це правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Цивільно-правове зобов'язання – це такі правовідносини, в яких уповноважена особа діє як кредитор, зобов'язана особа – як боржник.

Об'єктом зобов'язальних відносин є конкретні блага, заради яких між суб'єктами виникають юридичні зв'язки.

Підстави виникнення зобов'язань – це певні юридичні факти або їх сукупність, з настанням яких правові норми пов'язують виникнення зобов'язальних відносин між кредитором і боржником.

Зобов'язання виникають:

- з договорів та інших правочинів (в тому числі з двосторонніх чи багатосторонніх договорів), передбачених законом, а
- також із правочинів, хоч і не передбачених законом, але які йому
- не суперечать;
- у результаті відкриттів, винаходів, раціоналізаторських
- пропозицій, створення творів науки, літератури та мистецтва та
- інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;
- внаслідок завдання майнової (матеріальної) та моральної
- шкоди іншій особі;
- внаслідок інших юридичних фактів.

Значна більшість зобов'язань є договірними. Крім того, зобов'язання можуть виникати з договорів, які хоч і не передбачені чинним законодавством, але не суперечать йому. Це досить актуально в наш час, коли законодавець не встигає законодавчо врегульовувати всі відносини, які виникають у товарно-економічній сфері.

Виконання зобов'язань – це здійснення його сторонами покладених на них прав і обов'язків, що складають його зміст, належним чином відповідно до умов договору чи закону.

Належне виконання зобов'язання полягає в точному та своєчасному виконанні сторонами договору всіх зобов'язань відповідно до умов угоди та вимог закону.

Не допускається також одностороння відмова від виконання зобов'язання чи зміна умов договору, якщо інше не передбачено договором чи законом.

Спосіб виконання зобов'язання – це порядок виконання, визначений нормативними актами чи договором.

Зобов'язання повинні виконуватись в установлений строк.

Для належного виконання зобов'язання існують також певні засоби стимулювання боржника. Такими засобами є відшкодування збитків, а також інші *способи забезпечення виконання зобов'язання*. Такими способами є неустойка (штраф, пеня), застава, порука, завдаток, гарантія, притримання. Вони забезпечуються законом чи договором і є додатковими до договору.

Недоговірні зобов'язання

Крім договірних зобов'язань, законодавство передбачає також недоговірні зобов'язання, що виникають з інших підстав, ніж договір, тобто це може бути правочин, інші юридичні факти чи закон. Існують такі види недоговірних зобов'язань:

- публічна обіцянка винагороди;
- вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення;
- рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи;
- створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи;
- відшкодування шкоди;
- набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

10. Основи спадкового права

Спадкове право - це сукупність цивільно-правових норм, що встановлюють порядок переходу прав та обов'язків померлої особи до спадкоємців.

Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) після смерті фізичної особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців).

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою.

Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які були живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені після відкриття спадщини. Спадкоємцями за заповітом можуть бути юридичні особи та інші учасники цивільних відносин.

Право на спадкування мають особи, визначені у заповіті. У разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі не охоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування одержують спадкоємці за

законом. Право на спадкування виникає у день відкриття спадщини.

Спадкоємство може відбуватися двома шляхами – *за законом і за заповітом*.

Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Право на заповіт здійснюється особисто і вчинення його через представника не допускається.

Однак заповідач не може позбавити права на спадкування осіб, які мають право на *обов'язкову частку у спадщині*.

Так, право на обов'язкову частку у спадщині мають:

а) малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця;

- б) непрацездатна вдова (вдівець);
- в) непрацездатні батьки.

Зазначені особи успадковують 1/2 частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). Проте розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення.

У цивільному праві передбачено посвідчення *секретного заповіту*. Секретним є заповіт, який посвідчується нотаріусом після ознайомлення з його змістом.

У випадку настання спадкування за законом, спадкоємці за законом одержують право на спадкування по чергові. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків, передбачених законом.

I. До першої черги спадкоємців належать:

1. Діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкоємця та народжені після його смерті, усиновлені діти.
2. Подружжя (чоловік або дружина).
3. Батьки спадкодавця.

II. До другої черги:

1. Рідні брати та сестри спадкодавця.
2. Його баба та дід, як збоку батька, так і збоку матері.

III. До третьої черги:

1. Рідні дядько та тітка спадкодавця.

IV. До четвертої черги:

1. Особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як 5 років до часу відкриття спадщини.

Утриманцем вважається неповнолітня або непрацездатна особа, яка не була членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержувала від нього матеріальну допомогу, що була для неї єдиним або основним джерелом засобів до існування.

V. До п'ятої черги:

1. Інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня.

2. Утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї.

За відсутності спадкоємців 1-5 черги майно спадкодавця переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. Не допускається прийняття спадщини з умовою чи застереженням.

Для придбання спадщини необхідно, щоб спадкоємець її прийняв.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Основне джерело цивільного права.
2. Що таке правосуб'єктність?
3. З якого моменту настає правоздатність і дієздатність фізичних осіб?
4. Чи може бути суб'єктом спадкування недієздатний, юридична особа, тварина?
5. Хто має право на обов'язкову частку у спадщині?
6. Чим відрізняється заповідальне відмовлення від відмовлення від заповіту?
7. Описати перелік дій, що свідчать про прийняття спадщини.
8. Дати визначення і перелічити охарактеризувати суб'єктів обов'язкової частки в спадщині.
9. Охарактеризувати спадкування боргів і внесків в установах банків.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV.
URL: www.rada.gov.ua
3. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
- 4.. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
- 5.. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Панченко М. І. Цивільне право України: навч. посіб / М. І. Панченко. – К.: Знання, 2005. – 583 с.
7. Фурса С. Я. Спадкове право. Теорія та практика / С. Я. Фурса. – К.: Атіка, 2002. – 496 с.
8. Харитонов Є. О. Цивільне та сімейне право України / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва. – К. : Правова єдність, 2009. – 968 с.
9. Харитонов Є. О. Цивільний кодекс України: коментар / Під ред. Є. О. Харитонова та О.М. Калітенко. – Х., 2003. – 640 с.

ТЕМА 9 «ОСНОВИ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ»

1. Сімейне право. Сімейний кодекс України
2. Поняття шлюбу, умови і порядок його укладення. Перешкоди при реєстрації шлюбу
3. Шлюбний договір
4. Підстави і порядок розірвання шлюбу
5. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя
6. Майнові права та обов'язки подружжя
7. Права та обов'язки подружжя по утриманню
8. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей
9. Усиновлення
10. Опіка та піклування. Патронат.

1. Сімейне право. Сімейний кодекс України

Сімейне право – це галузь права, що врегульовує сімейно-шлюбні та прирівняні до них відносини.

Основним джерелом сімейного права є *Сімейний кодекс України* від 10.01.2002 р Сімейний кодекс визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Принципи сімейного права:

- державна охорона сім'ї, материнства, батьківства;
- рівність учасників сімейних відносин;
- свобода і добровільність при укладенні та розірванні шлюбу;
- недопустимість державного або будь-якого іншого втручання в сімейне життя;
- пріоритет сімейного виховання;

- регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) між їх учасниками;
- пріоритет захисту прав та інтересів дітей та непрацездатних членів сім'ї.

Ці принципи знайшли своє відображення у ст. 51 Конституції України.

2. Поняття шлюбу, умови і порядок його укладення. Перешкоди при реєстрації шлюбу

Шлюб – сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.

Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно.

СК України визначає загальні засади укладання шлюбу.

Для укладення шлюбу необхідна згода осіб, які одружуються, і досягнення ними шлюбного віку. Шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у *вісімнадцять років*. Особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі.

Кодексом визначені *категорії осіб, шлюб між якими заборонений*. Так відповідно до ст. 26 СК України, у шлюбі між собою не можуть перебувати особи:

1. У шлюбі між собою не можуть перебувати особи, які є родичами прямої лінії споріднення.

2. У шлюбі між собою не можуть перебувати рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра. Повнорідними є брати і сестри, які мають спільних батьків. Неповнорідними є брати і сестри, які мають спільну матір або спільного батька.

3. У шлюбі між собою не можуть перебувати двоюрідні брат та сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця.

4. За рішенням суду може бути надане право на шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені ним.

5. У шлюбі між собою не можуть бути усиновлювач та усиновлена ним дитина.

Шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною може бути зареєстровано лише в разі скасування усиновлення.

Шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя. Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства.

Заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану за їхнім вибором. Особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважаються *нареченими*. Якщо реєстрація шлюбу у визначений день не відбулася, заява про реєстрацію шлюбу втрачає чинність через три місяці від дня її подання.

Орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити наречених з їхніми правами та обов'язками як майбутніх

подружжя і батьків та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу.

Ст. 30 СК України вимагає від осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, повідомити одна одну про стан свого здоров'я.

Відповідно до ст. 31 СК України, особа, яка відмовилася від шлюбу, зобов'язана відшкодувати другій стороні затрати, що були нею понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля.

Шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу. За наявності поважних причин керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану дозволяє реєстрацію шлюбу до спливу цього строку.

У разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, шлюб реєструється у день подання відповідної заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця.

Якщо є відомості про наявність перешкод до реєстрації шлюбу, керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану може відкласти реєстрацію шлюбу, але не більш як на три місяці. Рішення про таке відкладення може бути оскаржене до суду.

Шлюб реєструється у приміщенні органу державної реєстрації актів цивільного стану. За заявою наречених реєстрація шлюбу проводиться в урочистій обстановці.

За заявою наречених реєстрація шлюбу може відбутися за місцем їхнього проживання, за місцем надання стаціонарної медичної допомоги або в іншому місці, якщо вони не можуть з поважних причин прибути до органу державної реєстрації актів цивільного стану.

Наречені мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя або надалі іменуватися дошлюбними прізвищами. Наречена, наречений мають право приєднати до свого прізвища прізвище нареченого, нареченої. Якщо вони обоє бажають мати подвійне прізвище, за їхньою

згодою визначається з якого прізвища воно буде починатися. Складення більше двох прізвищ не допускається, якщо інше не впливає із звичаю національної меншини, до якої належить наречена і (або) наречений.

Державна реєстрація шлюбу засвідчується Свідоцтвом про шлюб, зразок якого затверджує Кабінет Міністрів України.

3. Шлюбний договір

Особи, які беруть шлюб, мають право за власним бажанням укласти угоду про вирішення питань сім'ї (*шлюбний договір*), у якій передбачити майнові права і обов'язки подружжя.

Шлюбний договір може бути укладено між особами:

- 1) які подали заяву про реєстрацію шлюбу;
- 2) подружжям.

На укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом.

Шлюбним договором регулюються

- 1) майнові відносини між подружжям;
- 2) визначаються їхні майнові права та обов'язки;
- 3) майнові права та обов'язки подружжя як батьків.

Шлюбний договір укладається у письмовій формі, і засвідчується нотаріусом.

Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми.

Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені Сімейний кодексом, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище.

За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Шлюбний договір набирає чинності	якщо його укладено до реєстрації шлюбу	у день реєстрації шлюбу
	якщо його укладено подружжям	у день його нотаріального посвідчення

Строк дії шлюбного договору

- може бути встановлено загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов'язків;
- може бути встановлена чинність договору або окремих його умов і після припинення шлюбу.

Умови шлюбного договору.

Визначення у шлюбному договорі правового режиму майна

У шлюбному договорі сторони можуть:

- визначити майно, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу;
- домовитися про можливий порядок поділу майна, у тому числі і в разі розірвання шлюбу;
- передбачити використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб;
- включити до шлюбного договору будь-які інші умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Визначення у шлюбному договорі порядку користування житлом

Якщо у зв'язку з укладенням шлюбу один із подружжя вселяється в житлове приміщення, яке належить другому з подружжя, сторони у шлюбному договорі можуть домовитися про порядок користування ним.

Подружжя може домовитися про звільнення житлового приміщення тим з подружжя, хто вселився в нього, в разі розірвання шлюбу, з виплатою грошової компенсації або без неї.

Сторони можуть домовитися про проживання у житловому приміщенні, яке належить одному з них чи є їхньою спільною власністю, їхніх родичів.

Визначення у шлюбному договорі права на утримання

Сторони можуть домовитися про надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі на умовах, визначених шлюбним договором.

Якщо у шлюбному договорі визначені умови, розмір та строки виплати аліментів, то в разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Шлюбним договором може бути встановлена можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

4. Підстави і порядок розірвання шлюбу

Законодавством передбачений певний порядок розірвання шлюбу:

Підстави для припинення шлюбу:

1. Внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим.
2. Внаслідок розірвання шлюбу.

<i>1. Органами державної реєстрації актів цивільного стану:</i>	<i>2. За рішенням суду:</i>
1) за заявою подружжя, яке не має дітей; 2) за заявою одного з подружжя, якщо	1) за спільною заявою подружжя; 2) за позовом одного з

інший з подружжя: визнаний безвісти відсутнім або визнаний недієздатним	подружжя
--	----------

За заявою заінтересованої особи розірвання шлюбу, може бути визнане судом фіктивним, якщо буде встановлено, що жінка та чоловік продовжували проживати однією сім'єю і не мали наміру припинити шлюбні відносини.

5. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя

Сімейний кодекс закріплює права подружжя на:

- 1) *материнство і батьківство*. Небажання чи нездатність мати дитину може бути причиною для розірвання шлюбу;
- 2) *повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок і уподобань*;
- 3) *фізичний і духовний розвиток, одержання освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку*;
- 4) *заміну прізвища після реєстрації шлюбу*. У цьому разі орган державної РАЦС видає нове свідоцтво про реєстрацію шлюбу;
- 5) *розподіл між собою обов'язків у родині та спільне рішення питань життя родини на підставі рівності*;
- 6) *вільний вибір місця проживання*;
- 7) *припинення шлюбних відносин*.

Обов'язки подружжя:

- 1) *спільно опікуватися побудовою сімейних відносин на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги*;
- 2) *спільно піклуватися про матеріальне забезпечення сім'ї*;
- 3) *вагітній дружині мають бути створені умови для збереження її здоров'я і народження здорової дитини: дружині-матері – умови для поєднання материнства та здійснення нею інших прав і обов'язків*.

6. Майнові права та обов'язки подружжя

Сімейний кодекс України встановлює два режими майнових відносин подружжя:

1. Особиста приватна власність дружини і чоловіка;
2. Спільна сумісна власність подружжя.

Особиста приватна власність поширюється на :

- 1) майно, набуте нею, ним до шлюбу;
- 2) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування;
- 3) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто;
- 4) житло, набуте нею, ним за час шлюбу внаслідок його приватизації відповідно до Закону України "Про приватизацію державного житлового фонду";
- 5) земельна ділянка, набута нею, ним за час шлюбу внаслідок приватизації земельної ділянки, що перебувала у її, його користуванні, або одержана внаслідок приватизації земельних ділянок державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, або одержана із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації, визначених Земельним кодексом України;
- 6) речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя;
- 7) премії, нагороди, які вона, він одержали за особисті заслуги;
- 8) страхові суми, одержані нею, ним за обов'язковим особистим страхуванням, а також за добровільним особистим страхуванням, якщо страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою приватною власністю кожного з них.

Суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин.

Якщо річ, що належить одному з подружжя, плодоносить, дає приплід або дохід (дивіденди), він є власником цих плодів, приплоду або доходу (дивідендів).

Той із подружжя, хто є власником майна, визначає режим володіння та користування ним з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей. При розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним.

Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові *на праві спільної сумісної власності* незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту. Об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя.

Якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Якщо майно дружини, чоловіка за час шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя, воно у разі спору може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Якщо один із подружжя своєю працею і (або) коштами брав участь в утриманні майна, належного другому з подружжя, в управлінні цим майном чи догляді за ним,

то дохід (приплид, дивіденди), одержаний від цього майна, у разі спору за рішенням суду може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

7. Права та обов'язки подружжя по утриманню

Дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу.

Вважається непрацездатним – таким, хто потребує матеріальної допомоги, той із подружжя,	
який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є інвалідом I-III груп	якщо зарплата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Розірвання шлюбу *не припиняє права особи на утримання*, яке виникло у неї (нього) за час шлюбу. Після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом 1 року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги і якщо її колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу.

Право одного з подружжя на утримання, а також право на утримання, яке особа має після розірвання шлюбу, припиняється у разі поновлення його працездатності, а також реєстрації з ним повторного шлюбу.

Дружина, чоловік взаємно зобов'язані брати участь у витратах, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя. Якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали

однією сім'єю, то той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання.

Не має права на одержання аліментів чоловік або дружина, чия поведінка в шлюбі була негідною або він (вона) став непрацездатним у зв'язку зі скоєнням ним навмисного злочину.

8. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей

Батько та мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей незалежно від того, чи проживають вони в шлюбі, чи шлюб припинено.

Розрізняють особисті немайнові та майнові права та обов'язки батьків і дітей.

Права батьків на :

- 1) особисте виховання дитини;
- 2) безперешкодне спілкування з дітьми;
- 3) самозахист дитини та звернення до суду;
- 4) Визначення місця проживання дитини (з 10 років за згодою батьків і дитини, з 14 років дитина визначає самостійно місце проживання);
- 5) Відібрання дитини у особи, що утримує її незаконно.

Обов'язки батьків щодо дітей:

- 1) забрати дитину з пологового будинку;
- 2) зареєструвати народження дитини;
- 3) присвоїти дитині прізвище, ім'я, по батькові;
- 4) виховувати дитину;
- 5) піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток;
- б) поважати дитину, не піддавати дитину експлуатації, фізичним покаранням, не принижувати гідність дитини.

Майно батьків і дітей може бути *сумісним і роздільним*.

Права та обов'язки батьків і дітей з матеріального утримання є *взаємними*. Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей,

повнолітніх дітей, що навчаються (до 23 років), непрацездатних повнолітніх дітей, що потребують матеріальної допомоги. З іншого боку, повнолітні діти зобов'язані утримувати своїх непрацездатних батьків, що потребують матеріальної допомоги.

Як правило, обов'язки з матеріального утримання виконуються добровільно. У разі ухилення від цього обов'язку з батьків, з дітей у судовому порядку можуть стягуватися аліменти.

При визначенні розміру аліментів суд враховує:

- 1) стан здоров'я та матеріальне становище дитини
- 2) стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів
- 3) наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина

Батьки можуть бути звільнені від сплати аліментів, якщо доход дитини набагато перевищує їхні доходи і цілком забезпечує всі потреби дитини. Виплата аліментів може бути припинена за договором про передачу дитині права власності на нерухоме майно.

Повнолітні діти зобов'язані утримувати батьків, якщо вони непрацездатні та потребують матеріальної допомоги. Такий обов'язок не виникає, якщо батьки були позбавлені батьківських прав і не відновлені в батьківських правах.

Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків може мати різні правові наслідки, один із них – *позбавлення батьківських прав*. Згідно зі ст. 164 Сімейного кодексу матір та батька суд може позбавити батьківських прав, якщо вона (він):

- а) не забрали дитину з пологового будинку без поважної причини, протягом шести місяців не виявляли до неї батьківського піклування;
- б) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;
- в) жорстоко поведуться з дитиною;
- г) є хронічними алкоголіками або наркоманами;

д) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини; примушують її до жебракування та бродяжництва;

е) засуджені за вчинення умисного злочину стосовно дитини.

Сімейний кодекс передбачає можливість відібрати дитину в батьків без позбавлення їх батьківських прав. Таке може статися за рішенням суду не тільки у названих вище випадках, а також у випадках, якщо проживання дитини з батьками небезпечні для життя, здоров'я і морального виховання.

У виняткових випадках, у разі безпосередньої загрози життю або здоров'ю дитини органи опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. Тоді дитину передають другому з батьків, бабі, діду, родичам або органів опіки та піклування. Особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від батьківського обов'язку щодо утримування дитини.

9. Усиновлення

Усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду.

Усиновленою може бути дитина

Усиновленою може бути неповнолітня дитина, а у *виняткових* – повнолітня особа, що не має матері, батька або позбавлена їхнього піклування. Усиновленою може бути дитина з пологового будинку, яка досягла двохмісячного віку.

Усиновителем дитини може бути дієздатна особа віком не молодша двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини. Усиновлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років. У разі усиновлення повнолітньої особи різниця у віці не може бути меншою, ніж вісімнадцять років.

Усиновлювачами не можуть бути:

1) особи однієї статі;

- 2) особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновити одну і ту ж дитину;
- 3) особи обмежені у дієздатності;
- 4) особи визнані недієздатними;
- 5) особи позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;
- 6) особи, які були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини;
- 7) особи, які перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;
- 8) особи, які зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;
- 9) особи, які не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);
- 10) особи, які страждають на хвороби, перелік яких затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;
- 11) особи, які є іноземцями, які не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини;
- 12) особи, які були засуджені за злочини проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 150⁻¹, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших злочинів;

13) особи, які за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду;

14) особи без громадянства;

13) особи, які перебувають у шлюбі з особою, яка відповідно до пунктів 3-6, 8 і 10 цієї статті не може бути усиновлювачем;

14) інші особи, інтереси яких суперечать інтересам дитини.

Кількість дітей, яку може усиновити один усиновлювач, не обмежується.

Громадяни України, що бажають усиновити дитину, беруться на облік відповідними державними органами, органами місцевого самоврядування, а іноземні громадяни – Центром усиновлення дітей. Категорично заборонена посередницька і комерційна діяльність з усиновлення дітей.

Переважне право на усиновлення має громадянин України:

- в сім'ї якого виховується дитина;
- який є чоловіком матері, дружиною батька дитини, яка усиновляється;
- який усиновляє кількох дітей, які є братами, сестрами;
- який є родичем дитини;
- переважне право на усиновлення дитини має подружжя.

З моменту здійснення усиновлення припиняються всі права й обов'язки між батьками та родичами за походженням особи, яку усиновили, а виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між усиновлювачем та усиновленою ним особою.

Усиновлення може бути скасоване за рішенням суду.

10. Опіка та піклування. Патронат

Для виховання неповнолітніх дітей, що залишилися сиротами і дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються опіка і піклування.

Опіка і піклування встановлюються органом опіки та піклування, судом.

Опіка – засіб захисту особистих і майнових прав та інтересів малолітніх дітей, які не досягли 14 років і залишилися без піклування.

Піклування – засіб захисту особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх віком від 14 до 18 років.

Опікуном, піклувальником дитини може бути за її згодою повнолітня дієздатна особа.

При призначенні дитині опікуна або піклувальника органом опіки та піклування враховуються особисті якості особи, її здатність до виховання дитини, ставлення до неї, а також бажання самої дитини.

Встановлення опіки та піклування не припиняє права дитини на отримання пенсії, аліментів, відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника та інших соціальних виплат, призначених дитині відповідно до законів України, а також права власності дитини на ці виплати.

Опікун (піклувальник) має право і зобов'язаний виховувати підопічних, піклуватися про них, захищати їхні права й інтереси. Обов'язки з опіки і піклування виконуються *безоплатно*.

Цивільні права та обов'язки опікуна, піклувальника встановлюються Цивільним кодексом України.

Невиконання обов'язків опікуном (піклувальником), зловживання правами, залишення підопічних дітей без нагляду і турботи тягне юридичну відповідальність аж до кримінальної.

Патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин.

Сім'я патронатного вихователя – це сім'я, в якій за згоди всіх її членів повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки, виконує обов'язки патронатного вихователя на професійній основі.

Патронатний вихователь – це особа, яка за участю членів сім'ї надає послуги з догляду, виховання та реабілітації дитини у своїй сім'ї.

Патронатні відносини встановлюються договором між органом опіки і піклування і громадянином (патронатним вихователем). Договір вимагає

згоди дитини, якщо вона досягла 14 річного віку. Термін дії договору до 18 років.

За виховання дитини патронатному вихователю встановлюється плата, розмір якої визначається угодою між ним і органом опіки і піклування.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Порядок і умови укладення шлюбу.
 - сутність шлюбу;
 - порядок укладення.
2. Поняття припинення шлюбу:
 - розірвання шлюбу в органах РАЦСу;
 - розірвання шлюбу за рішенням суду.
3. Права та обов'язки батьків і дітей.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: www.rada.gov.ua
3. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
4. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
5. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Борисова В. І. Сімейне право України: підручник / За заг.ред В. І. Борисової та І. В. Жилінкової – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 264 с.

ТЕМА 10 «ОСНОВИ ЖИТЛОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ»

1. Загальна характеристика житлового права
2. Житловий фонд: поняття та види
3. Форми реалізації права громадян на житло
4. Договір найма житла

1. Загальна характеристика житлового права

Житлове право України – це сукупність правових норм, що регулюють житлові правовідносини між громадянами та громадян із державними та громадськими організаціями у процесі реалізації конституційного права людини і громадянина на житло.

Предметом правового регулювання житлового права України є правовідносини, що виникають у процесі:

- а) реалізації права на житло;
- б) надання людині й громадянину жилих приміщень у користування;
- в) користування людиною жилим приміщенням;
- г) управління житловим фондом;
- д) експлуатації та охорони житлового фонду;
- е) капітального й поточного будівництва житла;
- є) виключення з житлового фонду жилих будинків і приміщень, що не придатні для проживання;
- ж) розгляду житлових спорів та ін.

Систему нормативно-правових актів, що регулюють житлові відносини в Україні, складають: Конституція України; Житловий кодекс України; Закон України про приватизацію державного житлового фонду та інші закони; укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти.

Основними завданнями житлового законодавства є регулювання житлових відносин із метою:

- забезпечення конституційного права громадянина України на житло;
- належного використання і збереження всіх видів житлового фонду;
- зміцнення законності в царині житлових відносин за ринкової економіки.

Житловий кодекс України набрав чинності з дня опублікування, крім: пункту 10) статті 15, який ввівся в дію з 01 січня 2006 року; пункт 1) частини 1 статті 87, який вводиться в дію з 01 січня 2007 року; пункт 4) частини 1 статті 87, який вводиться в дію з 01 січня 2008 року.

Отже, чинний Житловий кодекс залишається основним нормативним документом, що регулює питання забезпечення громадян житловими приміщеннями, користування ними та інші питання, пов'язані з наймом приміщень державного житлового фонду. Необхідно зазначити, що *Житловий кодекс* (ЖК) поки що не приведено у відповідність з потребами суспільства. Він не враховує нові нормативні акти, не відображає питань, пов'язаних з приватизацією житла. Кодекс врегульовує питання найму житла в ситуаціях, коли наймодавцем є держава. Звичайно, він зазнав «косметичних» поправок шляхом внесення до нього змін та доповнень, які не можуть повною мірою врегулювати реалії нашого життя.

2. Житловий фонд: поняття та види

Житловий фонд в Україні утворюють житлові будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях, що знаходяться на території України.

Житловий фонд включає:

- жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать державі (державний житловий фонд);
- жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать колгоспам та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським організаціям (громадський житловий фонд);

- жилі будинки, що належать житлово-будівельним кооперативам (фонд житлово-будівельних кооперативів);
- жилі будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (приватний житловий фонд);
- квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях усіх форм власності, що надаються громадянам, які відповідно до закону потребують соціального захисту (житловий фонд соціального призначення).

До житлового фонду включаються також жилі будинки, що належать державно-колгоспним та іншим державно-кооперативним об'єднанням, підприємствам і організаціям. Відповідно до Основ житлового законодавства Союзу РСР і союзних республік до цих будинків застосовуються правила, встановлені для громадського житлового фонду.

До житлового фонду не входять нежилі приміщення в жилих будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру.

Житловий фонд розподіляється на:

1) державний житловий фонд, до якого відносяться жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать державі, та перебувають у віданні місцевих Рад народних депутатів та віданні міністерств, державних комітетів і відомств (відомчі будинки, що знаходяться у містах і селищах міського типу, підлягають поступовій передачі до відання місцевих рад народних депутатів);

2) громадський житловий фонд, до якого відносяться жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським організаціям;

3) фонд житлово-будівельних кооперативів, до якого відносяться жилі будинки, що належать цим кооперативам;

4) приватний житловий фонд, до якого відносяться жилі будинки, їх частини, квартири, що належать фізичним особам на праві приватної власності.

До житлового фонду не входять нежилі приміщення в жилих будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру (ст. 4 ЖКУ).

За функціональним призначенням житловий фонд поділяється на житловий фонд загального, соціального та спеціального призначення, за формою власності житловий фонд буває приватним та державним.

Житловий фонд загального призначення (складається з житла всіх форм власності, яке використовується громадянами на загальних підставах).

Житловий фонд соціального призначення (складається з житла всіх форм власності, яке надається на певний строк органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну плату громадянам України, які потребують соціального захисту відповідно до закону).

Житловий фонд спеціального призначення (складається з житла всіх форм власності, яке надається працівникам підприємств, установ, організацій на підставі відповідного договору, а також окремим категоріям громадян: службове житло, гуртожитки, будинки (квартири) маневреного житлового фонду, дитячі будинки сімейного типу, готелі-притулки, житло для тимчасового проживання тощо).

3. Форми реалізації права громадян на житло

Відповідно до ст. 47 Конституції України кожен має право на житло. Це право забезпечується розвитком і охороною державного і громадського житлового фонду, сприянням кооперативному та індивідуальному житловому будівництву, справедливим розподілом під громадським контролем жилої площі, яка надається в міру здійснення програми будівництва упорядкованих жител, а також невисокою платою за квартиру і комунальні послуги.

Житлові приміщення призначаються для постійного проживання громадян.

Розміщення в житлових будинках промислового виробництва, здійснення інших видів діяльності, що погіршують умови проживання мешканців та зберігання небезпечних для здоров'я людей речовин забороняється.

Реалізація людиною і громадянином права на житло здійснюється в таких формах:

1) активна діяльність суб'єкта, що потребує покращення житлових умов у процесі; а) надання жилих приміщень; б) користування жилим приміщенням; в) участі в управлінні житловим фондом; г) здійснення експлуатації та охорони різних видів житлового фонду;

2) утримання від дій, що порушують житлові права інших суб'єктів;

3) володіння, користування і розпорядження житлом відповідно до чинних нормативно-правових актів;

4) вимоги від компетентних державних органів, громадських організацій та посадових осіб застосовувати відповідні норми житлового права і виносити справедливі індивідуально-правові рішення та домагатися їх виконання.

Громадяни мають право відповідно до своїх потреб і можливостей побудувати, набути права власності на житло на підставах, що не заборонені законом або наймати житло у порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими актами законодавства.

Право на безоплатне одержання житла за рахунок державного або комунального житлового фонду та на одержання пільгових кредитів на будівництво та придбання житла, або цільових житлових позик надається громадянам України один раз.

4. Договір найма житла

Відносини найму житла регулюються, окрім глави 59 ЦК України,

положеннями Житлового кодексу (ЖК) УРСР, Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 р., Правилами користування приміщеннями житлових будинків і гуртожитків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1992 р. № 572 (в редакції постанови від 24 січня 2006 р. № 45), Порядком надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 297 та ін.

Поняття договору найму житла

Згідно зі ст. 810 ЦК за договором найму (оренди) житла одна сторона - власник житла (наймодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (наймачеві) житло для проживання у ньому на певний строк за плату.

Характеристика договору найму житла

Сторонами договору найму житла є наймач і наймодавець. Згідно зі ст. 813 ЦК ними можуть бути фізичні та юридичні особи. Вимоги щодо обов'язкової наявності у сторін договору найму житла статусу суб'єктів підприємницької діяльності залежать від характеру житла, що є об'єктом договору найму, про що докладніше йдеться далі.

Основною ознакою, що характеризує наймодавця житла, є наявність у нього статусу власника житла, що передається за договором, або статусу особи, уповноваженої розпоряджатися відповідним майном. Наприклад, стосовно житла, що знаходиться у державній чи комунальній власності, наймодавці є відповідні органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, у віданні яких знаходиться таке житло (до таких відносин положення ЦК щодо договору найму житла не застосовуються – ч. 2 ст. 810 Кодексу, вони регулюються положеннями ЖК). Житло, яке становить приватний житловий фонд, можуть здавати в найм безпосередньо його власники за правилами глави 59 ЦК щодо договору найму житла.

Окрім наявності у власності житла, особа повинна мати можливість набути статусу наймодавця, тобто, іншими словами - мати повноваження на

укладення договору найму житла на стороні наймодавця. Основною умовою такого укладення є наявність у особи необхідного обсягу право- та дієздатності.

Наймачами в загальному розумінні можуть бути особи, що зацікавлені в отриманні в користування такого житла. Окрім зазначених вище вимог щодо обов'язкової наявності у особи право- та дієздатності на укладення договорів найму житла, законодавство встановлює ряд обмежень, пов'язаних, насамперед, зі специфікою житла як предмету договору найму.

Так, згідно з ч. 2 ст. 813 ЦК якщо наймачем є юридична особа, вона може використовувати житло лише для проживання у ньому фізичних осіб. Цим фактично встановлюється заборона на використання юридичними особами - наймачами житла для потреб, не пов'язаних з проживанням громадян - наприклад, для розміщення в орендованих житлових будинках (квартирах) офісних приміщень. Частина 1 ст. 815 ЦК, положення якої встановлюють обов'язок наймача житла використовувати його лише для проживання у ньому, фактично поширюють цю заборону і на фізичних осіб. З огляду на це, юридичні і фізичні особи, що мають потребу у приміщеннях, які використовуватимуться не для цілей проживання громадян, можуть укласти договір найму житла, виступивши на стороні наймача, проте користуватися житловим приміщенням для означених цілей не зможуть.

Предметом договору найму є житло, що наймодавець передає наймачу для проживання.

Згідно зі ст. 812 ЦК житлом, що може бути передане за договором найму, може бути помешкання, зокрема, квартира або її частина, житловий будинок або його частина. До житла не належать нежилі приміщення в жилих будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру (ст. 4 ЖК).

Згідно з п. 2 Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) об'єкти, що призначені для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), поділяються на:

1) колективні – засоби розміщення загальною кількістю місць 10 або більше, в яких надають місце для ночівлі в кімнаті чи іншому приміщенні і за які справляється плата за встановленими цінами;

2) індивідуальні – житло, в якому за плату або безоплатно надається обмежена кількість місць (менш як 10). У такому засобі одиниці розміщення (кімнати, житло) повинні бути відокремлені одна від одної.

Від того, до якої категорії належить житло, що передається в найм, залежить, зокрема, статус наймодавця. Згідно з п. 6 Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) фізичні особи-власники або орендарі колективних засобів розміщення надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) за умови державної реєстрації їх як суб'єктів підприємницької діяльності; послуги з тимчасового розміщення (проживання) у індивідуальних засобах розміщення надаються фізичними особами без державної реєстрації. Подібних вимог щодо юридичних осіб Порядок не містить, а отже, обов'язкова наявність статусу суб'єкта підприємницької діяльності у них не вимагається.

Специфікою житла є наявність-чітких законодавчих приписів щодо переважного його цільового використання. Відповідно до ст. 6 ЖК житлові будинки і житлові приміщення призначаються для постійного проживання громадян, а також для використання у встановленому порядку як службових житлових приміщень і гуртожитків. Надання приміщень у житлових будинках для потреб промислового характеру забороняється. Останнє положення обумовило розглянуту вище заборону використання житла для цілей, не пов'язаних з проживанням в ньому громадян.

Помешкання має бути придатним для постійного проживання у ньому (ч. 2 ст. 812 ЦК). Придатність для проживання визначається відповідністю житла санітарним і технічним вимогам, встановленим законодавством, що, у свою чергу, доводиться періодичними обстеженнями інженерно-технічними працівниками житлово-експлуатаційних організацій за участю представників громадськості. У разі необхідності до обстеження житлових будинків

залучаються фахівці проектних і науково-дослідних організацій та органів і закладів санітарно-епідеміологічної служби.

Крім того, Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) у п. 8 передбачає обов'язкову сертифікацію послуг з тимчасового розміщення (проживання) стосовно безпеки для життя та здоров'я людей, захисту їх майна та охорони довкілля в порядку, встановленому законодавством.

Окрім наймача, у житловому приміщенні, за погодженням з наймодавцем, можуть проживати інші особи, які вказуються в договорі (ст. 816 ЦК). Ці особи набувають рівних з наймачем прав та обов'язків щодо користування житлом. Наймач несе відповідальність перед наймодавцем за порушення умов договору особами, які проживають разом з ним. Якщо наймачами житла є кілька осіб, їхні обов'язки за договором найму житла є солідарними.

Згідно зі ст. 817 ЦК наймач та особи, які постійно проживають разом з ним, мають право за їхньою взаємною згодою та за згодою наймодавця вселити у житло інших осіб для постійного проживання у ньому. Такі особи набувають рівних з іншими особами прав користування житлом, якщо інше не було передбачено при їх вселенні. Крім того, наймач та особи, які постійно проживають разом з ним, за їхньою взаємною згодою та з попереднім повідомленням наймодавця можуть дозволити тимчасове проживання у помешканні іншої особи (осіб) без стягнення плати за користування житлом (тимчасових мешканців). Вони, на відміну від наймача та інших зазначених вище осіб, не мають самостійного права користування житлом і повинні звільнити житло після спливу погодженого з ними строку проживання або не пізніше 7 днів від дня пред'явлення до них наймачем або наймодавцем вимоги про звільнення помешкання.

Стаття 823 ЦК дозволяє укладення щодо взятого в найм житлового приміщення договору піднайму, за умовами якого наймач за згодою наймодавця передає на певний строк частину або все найняте ним

помешкання у користування піднаймачеві. Піднаймач не набуває самостійного права користування житлом. Договір піднайму житла є оплатним і строковим. Строк договору піднайму не може перевищувати строку договору найму житла. У разі дострокового припинення договору найму житла одночасно з ним припиняється договір піднайму.

Природа договору найму передбачає тимчасовість користування майном, в тому числі й житлом. Мінімальний чи максимальний строк користування житлом за договором найму, що розглядається, цивільним законодавством не встановлений і визначається сторонами (на відміну від договору найму житла, що знаходиться в державній або комунальній власності, умови якого, як зазначалося вище, не встановлюються ЦК – наприклад, за п. 13 Типового положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2005 р. № 878, граничний строк перебування особи у соціальному гуртожитку становить 3 роки). Якщо у договорі найму житла строк не встановлений, договір вважається укладеним на 5 років (ч. 1 ст. 821 ЦК).

Згідно зі ст. 822 ЦК у разі спливу строку договору найму житла наймач має переважне право на укладення договору найму житла на новий строк. Не пізніше ніж за 3 місяці до спливу строку договору найму житла наймодавець може запропонувати наймачеві укласти договір на таких самих або інших умовах чи попередити наймача про відмову від укладення договору на новий строк. Якщо наймодавець не попередив наймача, а наймач не звільнив помешкання, договір вважається укладеним на таких самих умовах і на такий самий строк.

Якщо наймодавець відмовився від укладення договору на новий строк, але протягом 1 року уклав договір найму житла з іншою особою, наймач має право вимагати переведення на нього прав наймача та (або) відшкодування збитків, завданих відмовою укласти з ним договір на новий строк.

У разі продажу житла, яке було предметом договору найму, наймач має

переважне перед іншими особами право на його придбання.

Згідно зі ст. 820 ЦК розмір плати за користування житлом встановлюється у договорі найму житла. Якщо законом встановлений максимальний розмір плати за користування житлом, плата, встановлена у договорі, не може перевищувати цього розміру.

Одностороння зміна розміру плати за користування житлом не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом.

Наймач вносить плату за користування житлом у строк, встановлений договором найму житла. Якщо строк внесення плати за користування житлом не встановлений договором, наймач вносить її щомісяця. Крім того, наймач зобов'язаний самостійно вносити плату за комунальні послуги, якщо інше не встановлено договором найму.

Згідно зі ст. 811 ЦК договір найму житла укладається у письмовій формі. За моментом набуття чинності він може бути як реальним (на що вказує словосполучення «наймодавець передає... житло»), так і консенсуальним (на що вказує словосполучення «наймодавець... зобов'язується передати... житло») у його визначенні. Відповідно, договір набуває чинності або з моменту досягнення сторонами угоди стосовно усіх істотних умов, або з моменту передачі житла в користування наймачу (наприклад, символів – ключів або документів).

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Житлове право – це галузь приватного чи публічного права?
2. Охарактеризуйте джерела житлового законодавства.
3. Чи належить Конституція України до джерел житлового права?
4. Назвіть види житлового фонду, особливості регулювання в ньому житлових відносин.
5. Які є правові підстави визнання громадян такими, що потребують поліпшення житлових умов?
6. Хто має право на першочергове отримання житла?

7. Умови та порядок надання житлових приміщень.
8. Перелікте вимоги, що ставляться до житлових приміщень.
9. Як здійснюється приватизація державного житлового фонду.
10. Назвіть права та обов'язки наймача та членів його сім'ї
11. Визначення поняття гуртожиток та його види
12. Які є особливості користування житловими приміщеннями за умов існування договору найму приміщення.
13. Порядок створення ОСББ
14. Правовий статус ОСББ
15. Права і обов'язки членів об'єднання багатоквартирного житлового будинку.
16. Правове становище загальних зборів, правління та ревізійної комісії ОСББ.
17. Які є види відповідальності за неналежне використання житлового фонду.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Житловий Кодекс Української РСР: Кодекс від 30 червня 1983 р. № 5464-Х. URL: www.rada.gov.ua
3. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України 19.06.1992 р. № 2482-ХІІ URL: www.rada.gov.ua
4. Про приватизацію державного майна: Закон України 04.03.1992 р. № 2163-ХІІ URL: www.rada.gov.ua
5. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
6. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.

7. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
8. Галянтич М. К. Житлове право: навчальний посібник / М. К. Галянтич. – К: Юрінком Інтер, 2008. – 528 с.

ТЕМА 11 «ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ»

1. Поняття та принципи підприємницької діяльності
2. Основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності
3. Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності

1. Поняття та принципи підприємницької діяльності

Статтею 1 Закону України «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 р. підприємництво визначено як безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством.

Відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України, підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Створення (заснування) суб'єкта підприємницької діяльності юридичної особи, а також володіння корпоративними правами не є підприємницькою діяльністю, крім випадків, передбачених законодавством.

Суб'єкти підприємництва. Відповідно до ст. 2 Закону України "Про підприємництво" суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями) можуть бути:

- громадяни України, інших держав, особи без громадянства, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності;
- юридичні особи всіх форм власності, встановлених Законом України «Про власність»;

– об'єднання юридичних осіб, що здійснюють діяльність в Україні на умовах угоди про розподіл продукції.

Не допускається заняття підприємницькою діяльністю таких категорій громадян: військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, арбітражного суду, державного нотаріату, а також органів державної влади і управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств.

Заборона безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю керівникам, заступникам керівників державних підприємств, установ і організацій, їх структурних підрозділів, а також посадовим особам державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування встановлена Декретом Кабінету Міністрів України "Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств" від 31 грудня 1992 р. Це, однак, не виключає їхнього права отримувати дивіденди по акціях, а також доходи від інших корпоративних прав (доходи відповідно до своєї частки майна в статутному фонді господарського товариства тощо).

Посадовими особами, на яких поширюється дія зазначеного Декрету, вважаються працівники, діяльність яких пов'язана зі здійсненням державно-владних повноважень, виконанням організаційних, розпорядчих, адміністративних і господарських функцій, прийняттям управлінських рішень. Збереження за цими особами лише права на отримання дивідендів (доходів) означає, що право на управління належним їм майном (це друга складова корпоративного права) зазначені в Декреті посадові особи на період зайняття вказаних посад можуть передавати довіреним особам відповідно до чинного законодавства.

Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідного виду діяльності до закінчення терміну, встановленого вирокком суду. Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі

злочини, не лише не можуть бути зареєстровані як підприємці, а й не можуть виступати співзасновниками підприємницької організації, а також обіймати в підприємницьких товариствах їх спілках (об'єднаннях) керівні посади та посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

2. Основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності

Підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, визначених законами України, на вибір підприємця.

Порядок створення, діяльності, реорганізації та ліквідації окремих організаційних форм підприємництва визначається відповідними законодавчими актами України.

Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності);
- спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами - суб'єктами співробітництва.

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. У випадках, передбачених цим Кодексом, господарське товариство може діяти у складі одного учасника.

Господарські товариства є юридичними особами.

Суб'єкти господарювання – юридичні особи, які стали засновниками або учасниками господарського товариства, зберігають статус юридичної особи.

До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій, крім випадків, визначених законом.

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладами (вкладники).

Учасниками повного товариства, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва.

Підприємством колективної власності визнається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників).

Приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи.

Фермерське господарство є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції.

Підприємство з іноземними інвестиціями – підприємство, створене відповідно до вимог Господарського кодексу, в статутному капіталі якого не менш як десять відсотків становить іноземна інвестиція, визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс.

Іноземним підприємством є унітарне або корпоративне підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб.

Об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

3. Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності

Суб'єкти господарювання підлягають державній реєстрації. Це – обов'язкова передумова початку здійснення господарської діяльності. Відсутність державної реєстрації викликає притягнення відповідних посадових осіб до адміністративної (ст. 164 Кодексу про адміністративні правопорушення) та, в певних випадках, до кримінальної (ст. 201 Кримінального кодексу) відповідальності.

Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – це засвідчення фактів створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичної особи, а також вчинення інших реєстраційних дій шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Мета державної реєстрації – превентивний (попередній) контроль за законністю набуття, зміни чи припинення підприємницької правосуб'єктності.

Для державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи власник (власники), уповноважений ним (ними) орган чи особа (заявник) особисто або поштою (рекомендованим листом) подають до органу державної реєстрації:

а) установчі документи в повному обсязі для створюваної організаційно-правової форми суб'єкта підприємницької діяльності відповідно до вимог законодавства: рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу про створення юридичної особи (крім приватного підприємства). Якщо власників або уповноважених ними органів два і більше, таким рішенням є установчий договір, а також протокол установчих зборів (конференції) у випадках, передбачених законом; статут, якщо відповідно до законодавства це необхідно для створюваної організаційно-правової форми суб'єкта підприємницької діяльності;

б) реєстраційну картку встановленого зразка, яка є одночасно заявою про державну реєстрацію;

в) документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію;

г) документ, що засвідчує сплату власником (власниками) внеску до статутного фонду суб'єкта підприємницької діяльності в розмірі, передбаченому законом.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL:

<http://rada.gov.ua/>

2. Господарський кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV.
URL: www.rada.gov.ua
3. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
4. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
5. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: учебник / Н. А. Саниахметова. – Х.: Одиссей, 2005. – 800 с.
7. Мамутов В.К. Хозяйственное право: учебник / Мамутов В.К., Знаменский Г.Л., Хахулин К.С. и др.; Под ред. В.К.Мамутова. – К., 2002. – 912 с.
8. Гайворонський В.М. Господарське право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти./ В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.; За ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. – Х.: Право, 2005. – 384 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ»:

1. Поняття та елементи форми держави.
2. Форма правління: поняття та види.
3. Монархія: поняття, ознаки та види.
4. Республіка: поняття, ознаки та види.
5. Форми державного устрою: поняття та види.
6. Унітарна держава: поняття та ознаки.
7. Федерація, конфедерація, імперія.
8. Форми державного режиму.
9. Форма держави в Україні.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Під час підготовки цієї теми необхідно користуватися не тільки навчальною та науковою, але й довідковою літературою. Необхідно дати визначення поняттю «форма держави», розглянути, з яких елементів воно складається, вивчити різні підходи до визначення форми держави.

При розгляді форми правління необхідно уявити, що є дві основні форми правління – монархія та республіка, які є діаметрально протилежними, але існує ще й така форма, як виборна монархія. Розглядаючи форми державного устрою, окрім унітарної держави та федерації необхідно розглянути конфедерацію, як юридичну форму державного устрою на сьогодні, розглянути історію цієї форми, а також навести приклади держав-конфедерацій. Політичні режими необхідно вивчати як ті, що існують на сучасному етапі розгляду суспільства, так і в історичному аспекті (авторитаризм, деспотія).

Під час визначення форми держави в Україні необхідно користуватися нормативною базою, зокрема Основним законом нашої держави – Конституцією України від 28 червня 1996 року (знайти на офіційному порталі Верховної Ради України <http://rada.gov.ua/>).

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Назвіть теорії походження держави.
2. Дайте визначення поняття «держави», назвіть її ознаки.
3. Які елементи входять до поняття «форма держави»?
4. Що таке монархія?
5. Назвіть види монархій.
6. Назвіть види республіканської форми правління.
7. Які головні риси демократичного політичного режиму?
8. Назвіть основні ознаки тоталітаризму.
9. Назвіть основні ознаки авторитарного політичного режиму.
10. Що таке «правова держава»?
11. Основні ознаки правової держави.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
3. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
4. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
5. Лазарев В. В. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В. В. Лазарева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1996. – 472 с.

6. Лисенков С.Л. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова – К.:Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
7. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник / А. Д. Машков. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 492 с.
8. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов / В. С. Нерсисянц. – М.: Издательство НОРМА, 2012. – 560 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2004. – 656 с.
10. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: Укр. енцикл., 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО

СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПРАВА»:

1. Поняття та ознаки права.
2. Система права: поняття та побудова. Норма права як первинний елемент.
3. Основні галузі права України.
4. Поняття та види нормативно-правових актів.
5. Поняття законодавства. Співвідношення національного законодавства та міжнародного права.
6. Поняття та ознаки закону. Види законів.
7. Підзаконні нормативно-правові акти: поняття та види.
8. Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.
9. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, види та практичне значення.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Вивчення цих питань в рамках курсу «Правознавство» є дуже важливим, бо саме нормативно-правові акти складають законодавство, яке з погляду нормативістської концепції і є правом.

Ключовим є питання нормативно-правового акту, яке необхідно розглядати з огляду на його ознаки. Дослідження питання законодавства також необхідно починати з його ознак. Необхідно звернути увагу на такі види законів: органічні, конституційні, поточні. Серед ознак законів найголовнішою треба визначити їх вищу юридичну силу.

Під час вивчення питання конституції акцент необхідно зробити на формі конституції – вона може бути писаною та неписаною. Крім того треба звернути увагу на:

- особливий порядок прийняття, а також внесення змін до Конституції;
- яке коло питань регулює цей нормативно-правовий акт;
- суб'єкт прийняття Конституції.

На офіційному сайті Верховної Ради України <http://rada.gov.ua/> необхідно знайти Конституцію України та прочитати розділ XIII «Внесення змін до Конституції України».

Також необхідно зауважити, що конституції бувають фактичними та юридичними, а також дати характеристику цих понять.

Під час розгляду підзаконних нормативно-правових актів треба звернути увагу на суб'єкти її прийняття. Крім того, необхідно розглянути підзаконні нормативно-правові акти за видами.

Систематизація – це порядкування нормативно-правових актів, яке може провадитися трьома методами – кодифікація, інкорпорація та консолідація. Крім цього треба звернути увагу на практичне значення цього процесу, а також на вид систематизації щодо якого немає єдиної думки в науці, це звід законів.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Назвіть основні джерела права.
2. Дайте визначення поняття законодавства.
3. Які ознаки нормативно-правового акту?
4. Які є види законів?
5. Назвіть особливості Конституції як основного закону.
6. Які підзаконні нормативно-правові акти приймає Президент України? Кабінет Міністрів України? Верховна Рада України?
7. Які Ви знаєте види систематизації?
8. Яке практичне значення систематизації?
9. Дайте визначення поняттям: імплементація, уніфікація, гармонізація, промульгація та пролонгація.
10. Дайте визначення поняття юридичної відповідальності.
11. Які функції виконує юридична відповідальність?
12. Назвіть види юридичної відповідальності.
13. Що таке казус?
14. Які підстави притягнення до юридичної відповідальності?
15. Які підстави звільняють від юридичної відповідальності?

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
3. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
4. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.

5. Лазарев В. В. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В. В. Лазарева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1996. – 472 с.
6. Лисенков С.Л. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова – К.:Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
7. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник / А. Д. Машков. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 492 с.
8. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов / В. С. Нерсисянц. – М.: Издательство НОРМА, 2012. – 560 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2004. – 656 с.
10. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: Укр. енцикл., 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.

**ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО
СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ПРАВООХОРОННІ ТА
ПРАВОВАХИСНІ ОРГАНИ»**

1. Поняття та принципи правосуддя.
2. Система судів загальної юрисдикції.
3. Місцеві суди. Види, повноваження.
4. Поняття судової апеляції та апеляційних судів. Види апеляційних судів.
5. Підвідомчість справ адміністративним судам України. Їх завдання та повноваження.
6. Підвідомчість справ господарським судам України. Їх завдання та повноваження.
7. Основні функції Верховного Суду України.
8. Особливості діяльності Конституційного Суду України.

9. Правовий статус суддів. Формування суддівського корпусу. Вимоги щодо суддів.
10. Система органів прокуратури.
11. Служба в поліції: умови прийняття та засади проходження.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Під час самостійного опанування даної теми необхідно звернути особливу увагу на понятійний апарат теми: судові органи; правоохоронні органи; система і структура правоохоронних органів; правоохоронна діяльність; основні напрямки, риси і принципи правоохоронної діяльності; законність і правопорядок; конституційний контроль; розкриття та розслідування злочинів; правосуддя; прокурорський нагляд тощо. При потребі законспектувати в робочому зошиті окремі положення, які є найбільш суттєвими і стосуються даної теми.

Слід з'ясувати, які суди складають судову систему України, які існують засади здійснення судочинства. Необхідно звернути увагу на такі питання як, «судова ланка», «судова інстанція», а також встановити, чим вони відрізняються одна від одної. З'ясувати порядок утворення Конституційного Суду України; його повноваження; структуру; загальні засади діяльності та організації Конституційного Суду України; вимоги, що ставляться до кандидата в судді Конституційного Суду України та порядок конституційного провадження.

Верховний суд України є найвищим судовим органом в системі судів загальної юрисдикції України, а Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні. Його завданням є гарантування верховенства Конституції України як волі українського народу і Основного Закону держави на всій території України. Глибокому вивченню питань теми буде сприяти ознайомлення з законами України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р.

Необхідно засвоїти систему та структуру органів прокуратури, їх функції та завдання, принципи діяльності, вимоги, що ставляться до осіб, які виявили бажання працювати в органах прокуратури, форми реагування на порушення закону тощо. При цьому врахувати положення Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р.

Також слід проаналізувати Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який містить основні положення щодо поняття адвокатури, її завдань, форм, видів та гарантій адвокатської діяльності, статусу адвоката тощо. Приділити увагу вивченню норм процесуального законодавства, що регламентують діяльність адвокатів як захисників, представників потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача, особи яка надає правову допомогу свідку при участі у кримінальних справах; як представників сторін у цивільному і господарському процесі; коло їх повноважень, зокрема, щодо збирання доказів, моменту вступу до справи.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Поняття правоохоронної діяльності, її зміст загальні принципи та завдання.
2. Судові, правоохоронні та правозахисні органи, їх співвідношення та взаємозв'язок.
3. Функції судової влади: правосуддя, судовий (конституційний) контроль, правотворчість. Співвідношення судової влади та правосуддя.
4. Співвідношення понять «влада», «державна влада», «судова влада».
5. Система судів загальної юрисдикції. Реформування судової системи в Україні.
6. Загальні засади будівництва судової влади в Україні. Завдання загальних судів.
7. Судова ланка та судова інстанція.
8. Конституційний контроль, його поняття та витoki.

9. Форми звернення до Конституційного Суду України.
10. Відповідальність суддів. Припинення повноважень суддів.
11. Система основних функцій прокуратури.
12. Основні напрями діяльності прокуратури.
13. Генеральний прокурор України. Порядок та строк призначення, підстави для звільнення (відставки), повноваження по керівництву органами прокуратури.
14. Національна поліція України, її основні завдання та принципи діяльності.
15. Статус Міністерства внутрішніх справ України, як центрального органу виконавчої влади.
16. Система та організація діяльності Служби безпеки України.
17. Розвідувальна діяльність, види розвідувальні органи, їх статус та повноваження.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. . Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL:
www.rada.gov.ua
3. . Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: www.rada.gov.ua
4. . Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI.
URL: www.rada.gov.ua
5. . Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р.
№ 3460-VI. URL: www.rada.gov.ua
6. . Про державну службу в Україні: Закон України від 10 грудня 2015 р..
URL: www.rada.gov.ua
7. . Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII.
URL: www.rada.gov.ua

8. . Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: www.rada.gov.ua
9. . Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: www.rada.gov.ua
10. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: www.rada.gov.ua
11. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 р. URL: www.rada.gov.ua
12. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII URL: www.rada.gov.ua
13. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: www.rada.gov.ua
14. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: www.rada.gov.ua
15. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: www.rada.gov.ua
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 2453-VI. URL: www.rada.gov.ua
17. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
18. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
19. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
20. Баймуратов М. А. Курс конституционного права Украины. Том 2. Конституционный строй Украины: учебник / под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. – 800 с.

21. Бесчастний В. М. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / В. М. Безчасний. – К.: Знання, 2007. – 286 с. – (Вища освіта XXI століття)
22. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – 3-є вид. – К.: Наукова думка, 2006. – 516 с.
23. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.
24. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / Н. С. Юзікова. – Вид. Четверте, перероб. і допов. – К.: Істина, 2006. – 320 с.

***ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО
СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО
ПРАВА»:***

1. Поняття, предмет та джерела конституційного права України.
2. Конституційно-правовий статус особи в Україні
3. Система органів державної влади в Україні
4. Конституційно-правовий статус, склад і повноваження Верховної Ради України.
5. Правовий статус народного депутата України.
6. Стадії законодавчого процесу.
7. Конституційно-правовий статус Президента України.
8. Конституційний суд України.
9. Місцеве самоврядування в Україні.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Відповідно до плану семінарського заняття Вам необхідно вирішити наступні завдання:

- ознайомитись з положеннями Конституції України, охарактеризувати її та визначити структуру;

- дати класифікацію прав і свобод людини і громадянина;
 - вивчити принципи та порядок набуття громадянства України;
 - дати визначення органу держави, а також апарату держави, назвати складові апарату держави;
- зупинитися на висвітленні діяльності окремих органів влади в Україні, а саме:
1. розглянути діяльність Верховної Ради України з огляду на її правовий статус, склад та повноваження;
 2. дослідити правовий статус народного депутата України. Окрему увагу приділити недоторканності народних обранців;
 3. зосередити увагу на правовому статусі Президента України, зокрема на вимогах, які ставляться до кандидата в Президенти України.
 4. вивчити систему органів виконавчої влади в Україні;
 5. дослідити основні функції Конституційного Суду України;
 6. розглянути систему органів місцевого самоврядування, встановивши відмінні риси з місцевими органами виконавчої влади.

Вважаємо за доцільне в рамках цієї теми розглянути стадії.

Запам'ятати, що Кабінет Міністрів України є вищим органом виконавчої влади в Україні. До центральних органів виконавчої влади належать міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Місцевими органами виконавчої влади є місцеві державні адміністрації, які бувають обласними, районними, а також Київська та Севастопольська міська держадміністрація.

Органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади, бо вони представляють інтереси не всього народу, а лише відповідної територіальної громади.

Є дві форми здійснення народовладдя в Україні – це безпосередня та представницька демократія. Референдум – спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України а також інших рішень з важливих питань. У ході підготовки необхідно розглянути порядок

призначення всеукраїнського референдуму (ЗУ «Про всеукраїнський референдум» від 06.11. 2012 р.).

Виборчий процес являє собою процесуальний інститут виборчого права і складається зі стадій, на яких треба зупинитися у ході семінарського заняття.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Дайте загальну характеристику Конституції України, визначте її структуру.
2. Які форми здійснення народовладдя існують в Україні?
3. Назвіть види безпосередньої демократії.
4. Дайте поняття референдуму.
5. Який порядок призначення референдуму?
6. Дайте визначення абсентеїзму.
7. Що таке стадія виборчого процесу? Які стадії вам відомі?
8. Яка виборча система застосовується в Україні?
9. Що таке орган держави?
10. Яку гілку влади представляє Верховна Рада України?
11. Який конституційний склад Верховної Ради України?
12. Що таке апарат Верховної Ради України?
13. Назвіть вимоги до кандидата в народні депутати України.
14. До якої гілки влади належить Президент України?
15. На який строк обирається Президент України?
16. Який склад Кабінету Міністрів України?
17. Назвіть види центральних органів виконавчої влади.
18. Як називаються місцеві органи виконавчої влади в Україні?
19. Що таке територіальна громада?
20. Назвіть органи місцевого самоврядування.
21. Чи відноситься місцеве самоврядування до органів державної влади?
22. Визначте відмінні риси місцевих органів виконавчої влади та органів

місцевого самоврядування.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Виборчий кодекс України: Кодекс від 19 грудня 2019 р. № 396-ІХ.
URL: www.rada.gov.ua
- 3.. Про державну службу в Україні: Закон України від 10 грудня 2015 р..
URL: www.rada.gov.ua
- 4.. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII.
URL: www.rada.gov.ua
- 5.. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: www.rada.gov.ua
- 6.. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 р.
URL: www.rada.gov.ua
- 7.. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: www.rada.gov.ua
- 8.. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р.
№ 2136-VIII URL: www.rada.gov.ua
- 9.. Про місцеве самоврядування в Україні: Закони України від 21.05.1997 р.
№ 280/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
10. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: www.rada.gov.ua
11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-XI. URL: www.rada.gov.ua
12. Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: www.rada.gov.ua
13. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р.
№ 93-IV. URL: www.rada.gov.ua

14. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII. URL: www.rada.gov.ua
15. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. URL: www.rada.gov.ua
16. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
17. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: www.rada.gov.ua
18. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
19. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
20. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
21. Баймуратов М. А. Курс конституционного права Украины. Том 2. Конституционный строй Украины: учебник / под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. – 800 с.
22. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – 3-є вид. – К.: Наукова думка, 2006. – 516 с.
23. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.

***ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО
СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВА»:***

1. Основні поняття і система кримінального права України
2. Характеристика Кримінального кодексу України
3. Кримінальна відповідальність та її підстави

4. Поняття злочину, його ознаки, склад та стадії.
5. Співучасть у злочині.
6. Кримінальне покарання. Поняття та ознаки.
7. Амністія та помилування.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Слід пам'ятати, що кримінальне право має свої, властиві лише цій галузі права завдання та свій особливий предмет регулювання, який складають кримінально-правові відносини.

Основна функція кримінального права полягає в охороні суспільних відносин. До інших функцій можна віднести регулятивну, виховну, попереджувальну (превентивну).

Усі норми кримінального права поділяються на дві частини – Загальну й Особливу. У Загальній частині містяться норми, які визначають загальні положення кримінального права, а саме: завдання, принципи, дію кримінального закону, поняття злочину, покарання, звільнення від кримінальної відповідальності тощо. Норми Загальної й Особливої частин перебувають у нерозривному зв'язку. Зумовлена ця єдність спільністю завдань, а також тією обставиною, що в реальному житті норми Загальної й Особливої частин існують тільки спільно. Наприклад, для кваліфікації замаху на вбивство використовується положення Загальної частини, яке регламентує загальні моменти щодо замаху, і норма Особливої частини, яка передбачає відповідальність за злочин проти життя особи.

Кримінально-правова наука є сукупністю (системою) домінуючих у суспільстві на певному етапі поглядів на кримінальне право, шляхи та засоби боротьби зі злочинністю. Наука кримінального права має тісний взаємозв'язок із такими суміжними науками: кримінально-процесуальним, адміністративним, кримінально-виконавчим, міжнародним правом тощо.

Визначаючи кримінальну відповідальність, необхідно виходити з того, що вона є одним із видів юридичної відповідальності. Остання в

правознавстві розуміється по-різному, проте у вузькому значенні тлумачиться як відповідна реакція держави на вчинене в минулому правопорушення. З цього погляду юридичну відповідальність можна визначити як вид і міру зазнавання особою, що вчинила правопорушення, певних обмежень прав і свобод, передбачених законом.

Кримінальна відповідальність – це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених законом обмежень особистого, майнового чи іншого характеру, що визначаються обвинувальним вирокom суду та покладаються на винного спеціальними органами держави.

Слід зазначити, що кримінальна відповідальність безпосередньо пов'язана з кримінально-правовими відносинами і є, по суті, їх важливою складовою частиною. Поняття кримінальної відповідальності відображає факт реальної взаємодії особи, яка вчинила злочин, і спеціальних органів держави. Така взаємодія врегульована нормами кримінального права і тому відбувається в межах певних (кримінально-правових) правовідносин.

Крім того, слід пам'ятати, що кримінально-правові відносини виникають між державою та особою, що скоїла злочин, і пов'язані із застосуванням кримінально-правових норм. Тому кримінально-правова норма, правовідносини, кримінальна відповідальність, кримінальне покарання, судимість є найважливішими складовими елементами в механізмі кримінально-правового регулювання.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого кримінальним законом. У цьому положенні закону міститься відповідь на питання, за що і на якій підставі особа підлягає кримінальній відповідальності. Очевидно, за вчинення такого суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки певного складу злочину, передбаченого КК України. Тому єдиною підставою кримінальної відповідальності є склад злочину.

Склад злочину – це сукупність установлених законом про кримінальну відповідальність об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують певне суспільне діяння як злочин.

Поняття «злочин» і «склад злочину» не є тотожними. Злочин і склад злочину співвідносяться як явище і юридичне поняття про нього.

Склад злочину утворюють його елементи (однорідні групи юридичних ознак, що характеризують злочинне діяння з якогось одного боку): об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Кожен із зазначених елементів складу злочину характеризують певні ознаки:

а) до об'єкта злочину, крім суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, відноситься предмет злочину;

б) до об'єктивної сторони належать діяння (дія чи бездіяльність), причинний зв'язок між діянням і наслідками злочину, наслідки злочину, місце, час, спосіб, обстановка, засоби та знаряддя вчинення злочину;

в) до суб'єкта злочину відносяться фізична особа, осудність, вік, з якого настає кримінальна відповідальність, службове становище тощо;

г) до суб'єктивної сторони відносяться вина, мотив, мета й емоційний стан.

Слід зазначити, що обов'язковими ознаками складу злочину є:

а) суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом (об'єкт злочину);

б) діяння (дія чи бездіяльність);

в) ознаки загального суб'єкта злочину (фізична особа, осудність, вік, з якого настає кримінальна відповідальність);

г) вина (умисел або необережність).

Усі інші вищезазначені ознаки складу злочину відносяться до факультативних.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Що становить предмет кримінального права?

2. Які галузі права суміжні з кримінальним правом і чому?
3. З чого складається чинне кримінальне законодавство України і яка структура Кримінального кодексу України?
4. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі. Який порядок набрання і припинення законом чинності?
5. Що означає малозначущість діяння, яке рішення має бути прийняте у зв'язку з його вчиненням?
6. У чому полягає законодавча класифікація злочинів? Її практичне значення.
7. Що слід розуміти під вчиненням злочину вперше?
8. Наявність складу злочину у вчиненому особою суспільно небезпечному вчинку як підстава кримінальної відповідальності.
9. Дайте визначення покарання і розкрийте його значення у системі державних заходів боротьби із злочинністю.
10. Назвіть ознаки покарання.
11. Види покарання.
12. Які існують правила і межі призначення покарання за сукупністю вироків?
13. Що означає призначення м'якшого покарання, ніж передбачено законом?
14. Що треба розуміти під амністією?
15. Чи існують категорії осіб, щодо яких застосовувати амністію не дозволяється?
16. Відмінності амністії і помилування.
17. Що означає погашення судимості?
18. Зняття судимості та його умови.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
- 2.. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-

III. URL: www.rada.gov.ua

- 3.. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
- 4.. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
- 5.. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Кримінальне право. Загальна частина: навчальний посібник (альбом схем) / А. С. Беніцький, В. О. Гацелюк, В. А. Звіряка та ін. / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ; [Відп. ред. Ю.О. Кучер]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 148 с.
7. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
8. Кримінальне право України. (Загальна частина) : підручник [А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Грищук та ін] ; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Александров Ю. В., Антипов В. І., Дудоров О. О. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [4-те вид.]. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.
10. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
11. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Фріс П. Л. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.

**ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО
СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНОГО
ПРАВА»:**

1. Поняття та предмет адміністративного права. Співвідношення адміністративного права із суміжними галузями (конституційним, цивільним, трудовим, кримінальним, фінансовим та іншими).
2. Класифікація джерел адміністративного права.
3. Проходження державної служби.
4. Система органів виконавчої влади.
5. Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади: склад, порядок формування, повноваження.
6. Адміністративні стягнення: поняття та види.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Вивчення даної теми слід розпочати з з'ясування того, що адміністративне право, як і конституційне право, опосередковує функціонування публічної влади в державі, тобто воно є правом державного управління.

Адміністративне право України є самостійною галуззю права, за допомогою якої держава регулює однорідні суспільні відносини в сфері державного управління. Це управлінське право, яке відрізняється від інших галузей права специфікою предмета регулювання, юридичною своєрідністю (особливим методом регулювання) та структурними особливостями (системою розташування нормативного матеріалу).

Складовими предмету адміністративного права є «класичні управлінські відносини»; внутрішньоорганізаційні управлінські відносини; відносини, пов'язані з наданням громадянам і юр особам різноманітних управлінських послуг, відносини, пов'язані з реалізацією делегованих повноважень (повноважень виконавчої влади, переданих органам місцевого самоврядування); суспільні відносини, які виникають у зв'язку з організацією

та діяльністю адміністративних та інших судів, тобто у сфері адміністративної юстиції; ті, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів адміністративного примусу та адміністративної відповідальності до фізичних та юридичних осіб.

При вивченні методу адміністративного права слід звернути увагу на те, що в адміністративному праві використовуються як загальні методи правового регулювання: імперативний і диспозитивний, які реалізуються шляхом: використання приписів; встановлення заборон; надання дозволів; так і спеціальні, притаманні тільки цій галузі: субординації, координації, реординації, адміністративного договору, реєстрації, стимулювання, інвестицій та ін.

Адміністративне право як галузь права складається із загальної та особливої частин.

Важливо знати, що адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, яка характеризується такими ж ознаками, як остання (настає на підставі норм права, за порушення правових норм, пов'язана з державним примусом, назначається державними органами).

Визначення адміністративного проступку дається в статті 9 КпАП України. Слід звернути увагу на те, що законодавець ототожнює поняття «проступку» і «правопорушення», що є невірним, оскільки останнє, за своєю сутністю, значно ширше першого. Адміністративний проступок характеризується ознаками, які слід відрізнити від елементів його складу, а саме: протиправність, винність, карність. На відміну від поняття «злочину», законодавець не передбачив для адміністративного проступку суспільну небезпеку, яку в юридичній літературі інколи заміняють суспільною шкідливістю.

До складу адміністративного проступку відносяться чотири взаємопов'язані елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона. Слід мати на увазі, що відсутність хоча б одного елементу свідчить про відсутність самого проступку.

Особливу увагу слід звернути на адміністративну відповідальність неповнолітніх, тобто осіб, які вчинили проступок у віці з 16 до 18 років. Вони несуть відповідальність згідно зі статтею 13 КпАП. За загальним правилом на них накладаються заходи впливу, передбачені статтею 24-1 КпАП. В разі вчинення проступку особою, яка не досягла 16 років, до адміністративної відповідальності притягуються батьки, або особи, що їх замінюють за статтею 184 КпАП, тобто за невиконання обов'язків по вихованню дітей.

Адміністративне законодавство передбачає систему адміністративних стягнень (стаття 24 КпАП), до якої відносяться: попередження; штраф; штрафні бали; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення, або безпосереднім об'єктом проступку; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом проступку; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину; громадські роботи; виправні роботи; адміністративний арешт; арешт з утриманням на гауптвахті. Слід мати на увазі, що ст. 30 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачає такий захід адміністративного стягнення, як примусове видворення за межі держави іноземців та осіб без громадянства.

Необхідно звернути увагу на передбачені законодавством обставини, які виключають адміністративну відповідальність, а саме: крайня необхідність, необхідна оборона, стан неосудності (див. статті 17-22 КпАП).

Важливо уяснити порядок накладення адміністративних стягнень, який регламентується статтями 33-40 КпАП України, звернувши увагу на загальні правила накладення стягнень, обставини, що пом'якшують або обтяжують адміністративну відповідальність, строки накладення стягнень та ін.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Які суспільні відносини складають предмет адміністративного права?
2. Що може виступати як джерела адміністративного права?
3. Значення кодифікованих джерел адміністративного права.

4. Перерахуйте види органів виконавчої влади в Україні, ґрунтуючись на аналізі відповідних нормативно-правових актів.
5. Які повноваження Президент України здійснює в області державного управління?
6. Який склад і порядок формування Кабінету Міністрів України?
7. Проаналізуйте повноваження Кабінету Міністрів України.
8. Які правові акти може приймати Кабінет Міністрів України?
9. Охарактеризуйте систему, основні функції і повноваження центральних органів виконавчої влади України, ґрунтуючись на відповідних нормативно-правових актах.
10. Назвіть обставини, перешкоджаючі вступу на державну службу.
11. Назвіть основні права і обов'язки державних службовців.
12. Охарактеризуйте обмеження, пов'язані з проходженням державної служби.
13. Назвіть відмінні ознаки адміністративної відповідальності. Як співвідноситься адміністративна, кримінальна і дисциплінарна відповідальність?
14. Які види адміністративних стягнень встановлені в законодавстві?
15. Чим відрізняється адміністративне затримання від адміністративного арешту?
16. Охарактеризуйте стадії провадження по зверненню громадян.
17. У чому полягають контрольні повноваження Президента України у області організації і функціонування державного управління?
18. Які основні напрями діяльності Уповноваженого з прав людини в Україні з метою забезпечення законності у сфері організації і діяльності органів державного управління?
19. Розкрийте значення і суть судового контролю за діяльністю органів виконавчої влади.
20. Розкрийте суть прокурорського нагляду у сфері державного управління і місцевого самоврядування.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
- 2.. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: www.rada.gov.ua
- 3.. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: www.rada.gov.ua
- 4.. Про державну службу в Україні: Закон України від 10 грудня 2015 р..
URL: www.rada.gov.ua
- 5.. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: www.rada.gov.ua
- 6.. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: www.rada.gov.ua
- 7.. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
8. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
9. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
10. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття): монографія / [В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук, Ю. В. Гридасов, М. М. Новіков, У. О. Палієнко, І. А. Дьомін, О. М. Єщук,] ; за заг. ред. В. В. Галуцька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 376 с.
11. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К.: Юридична думка, 2004. – 584 с.
12. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т.

- 2: Особлива частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К.: Юридична думка, 2005. – 624 с.
13. Адміністративне право України: навч. посіб. / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 368 с.
14. Адміністративне право України: підручник/ За заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: Юридична література, 2003. – 896 с.
15. Колпаков В. К. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков [и др.]. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 872 с.

***ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО
СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ ТРУДОВОГО ПРАВА»:***

1. Поняття джерел трудового права України, їх класифікація:
 - Конституція України як основне джерело трудового права.
 - Кодекс законів про працю України та інші законодавчі акти України, що регулюють трудові відносини.
 - Підзаконні акти, що регулюють трудові відносини.
 - Локальні правові норми.
 - Міжнародні правові акти про працю.
2. Робочий час: поняття та види.
3. Поняття та види часу відпочинку.
4. Трудова дисципліна. Правила внутрішнього трудового розпорядку.
5. Праця молоді. Пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням.
6. Відповідальність у трудовому праві України. Індивідуальні та колективні трудові спори.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У ході семінару необхідно розглянути поняття робочого часу, часу відпочинку, а також дослідити види кожного з цих інститутів. Трудова дисципліна, як інститут трудового права регламентується Кодексом законів про працю та локальними нормами кожного підприємства – Правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Оплату праці треба дослідити в наступних аспектах:

- дати визначення поняття;
- визначити види зарплатні (основна та додаткова);
- розглянути системи оплати праці.

Під час розгляду питання «Праця молоді. Пільги для працівників, що поєднують роботу з навчанням» акцентувати увагу на праці неповнолітніх працівників, а також на пільгах, які надаються працівникам, що поєднують роботу з навчанням.

Окремо зупинитися на висвітленні питання щодо відповідальності в трудових правовідносинах. В рамках цих правовідносин застосовується матеріальна та дисциплінарна відповідальність. При розгляді дисциплінарної відповідальності звернути увагу на види, а також порядок накладання та зняття дисциплінарних стягнень.

При підготовці до останнього питання рекомендуємо почати з виявлення ознак індивідуальних та колективних трудових спорів, розглянути особливості їх правового регулювання, а також органи, які можуть розглядати ці спори.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Які є види робочого часу?
2. Перелічіть неробочі та святкові дні за КЗпП.
3. Який документ регламентує трудову дисципліну в установі, організації, на підприємстві?
4. Що таке зарплатня?

5. Які існують системи оплати праці?
6. Які пільги передбачені трудовим законодавством для працівників, які поєднують роботу з навчанням?
7. Які види відповідальності застосовується у трудових правовідносинах?
8. Назвіть види дисциплінарних стягнень.
9. Який трудовий спор визнається колективним?

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII.
URL: www.rada.gov.ua
3. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
- 4.. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
- 5.. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Бойко М. Д. Трудове право України : навч. посібник. / М. Д. Бойко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 392 с
7. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2008. – 375 с.
8. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / За ред. Н.Б. Болотіної, Г.І.Чанишевої. - К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 564 с.
9. Дмитренко Ю. П. Трудове право України: підручник / Ю. П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 621 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО

СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА»:

1. Цивільна правосуб'єктність: правоздатність, дієздатність і деліктоздатність..
2. Опіка та піклування.
3. Поняття та ознаки юридичної особи.
4. Умови чинності правочину.
5. Представництво і довіреність.
6. Позовна давність.
7. Законодавство про захист прав споживачів.
8. Відкриття, прийняття спадщини. Види спадкування. Основні спадкоємні поняття.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Цивільне право має за мету упорядкувати поведінку людей в різних життєвих ситуаціях та відносинах, забезпечити їм можливість автономно вирішувати приватні суспільно значущі питання. Тому доцільно розглянути фундаментальні аспекти, які розкривають весь спектр можливості участі фізичних осіб у цих відносинах. Фізичні особи виступають як індивідуальний (приватний) суб'єкт цивільного права. Щоб фізичні особи мали можливість брати участь у цих відносинах, закон наділяє їх цивільною правосуб'єктністю, але певні особливості встановлено щодо правосуб'єктності іноземних громадян та осіб без громадянства.

Окремому розгляду підлягають такі важливі елементи правосуб'єктності фізичних осіб, як цивільна право- і дієздатність. Правоздатність фізичних осіб характеризується перш за все рівністю та невідчужуваністю від особи. Виникнення й припинення правоздатності пов'язується з моментом народження та смерті людини і не залежить від інших обставин. Другим елементом правосуб'єктності є дієздатність фізичних осіб. Ця юридична властивість залежить від рівня психічної та фізичної зрілості особи, тому вона диференціюється залежно від віку фізичної особи на такі види: часткова

дієздатність малолітніх; неповна дієздатність неповнолітніх; повна цивільна дієздатність.

Розглядаючи друге питання, необхідно зазначити, що опікун вчиняє правочини від імені та в інтересах підопічного. Слід звернути увагу на те, що з метою захисту опікуваних від зловживань опікунів в Цивільному кодексі встановлена норма, щодо заборони вчинення опікуном певних видів правочинів. Зокрема, опікун, його дружина, чоловік та близькі родичі (батьки, діти, брати, сестри) не можуть укласти з підопічним договори, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички. Крім того, опікун не може здійснювати дарування від імені підопічного, а також зобов'язуватися від його імені порукою.

Основною правовою формою колективної участі фізичних осіб у цивільному обігу є конструкція юридичної особи. Вивчення цього питання передбачає ретельний розгляд поняття юридичної особи, її сутності та функцій в суспільстві й державі; ознак юридичної особи та їх правового значення; вчення про юридичну особу в науці цивільного права; правосуб'єктності юридичної особи; поняття й видів правоздатності юридичних осіб; дієздатності юридичних осіб; органів юридичних осіб; індивідуалізації юридичних осіб; місцезнаходження юридичної особи; цивільно-правового становища філій, представництв юридичних осіб.

Окрему увагу слід приділити розгляду таких питань: види юридичних осіб, їх класифікація і цивільно-правове значення; комерційні й некомерційні юридичні особи; класифікація юридичних осіб залежно від виду власності; поняття унітарної та корпоративної юридичної особи; асоційовані юридичні особи; юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права; інші критерії класифікації юридичних осіб.

Організаційно-правові форми юридичних осіб слід спочатку проаналізувати за Цивільним кодексом, потім – за Господарським кодексом. Виявлення розбіжностей у цивільно-правовому регулюванні організаційно-

правових форм юридичних осіб за Цивільним та Господарським кодексами дозволить зрозуміти існуючу систему юридичних осіб у цілому.

Студентам необхідно на підставі аналізу законодавчого поняття правочину, наведеного у ч. 1 ст. 202 ЦК, визначити особливості правочину як підстави виникнення, зміни і припинення цивільних прав та обов'язків суб'єктів цивільних правовідносин, порівняти його з іншими юридичними фактами.

При розгляді видів правочинів слід зазначити критерій класифікації, розкрити її сутність та юридичне значення, а також навести приклади кожного виду. Треба зрозуміти, що кожний правочин є договором, але не кожний договір є правочином, тому класифікація правочинів та договорів за кількістю сторін, що беруть участь у правочині не збігається.

Треба звернути увагу, що конклюдентні дії як засіб волевиявлення можуть використовуватися у випадках, якщо інша форма правочину не передбачена законом або угодою сторін. Разом з тим, волевиявлення шляхом мовчання може мати місце, коли про це прямо зазначено у законі або договорі.

Розгляд шостого питання передбачає розкриття змісту таких важливих інститутів, як позовна давність та строки і терміни. Слід усвідомити, що строки і терміни застосовуються, щоб дисциплінувати учасників цивільних правовідносин, забезпечують чіткість та усталеність самих цих відносин, сприяють повному задоволенню різноманітних потреб фізичних та юридичних осіб. Позовна ж давність існує, щоб забезпечити суворе дотримання взаємного контролю за виконанням обов'язків учасниками цивільних правовідносин.

Строки захисту цивільних прав: гарантійні строки, строки оперативного захисту, претензійні строки, строки позовної давності, процесуальні строки. Поняття позовної давності. Загальна позовна давність. Спеціальна позовна давність. Зміст тривалості позовної давності. Обчислення позовної давності. Початок перебігу позовної давності. Позовна давність у разі заміни сторін у

зобов'язанні. Зупинення перебігу позовної давності. Переривання перебігу позовної давності. Закінчення строку позовної давності. Правові наслідки пропущення строку позовної давності. Застосування позовної давності до додаткових вимог. Наслідки спливу позовної давності. Вимоги, на які позовна давність не поширюється.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Основне джерело цивільного права.
2. Що таке правосуб'єктність?
3. З якого моменту настає правоздатність і дієздатність фізичних осіб?
4. Чи може бути суб'єктом спадкування недієздатний, юридична особа, тварина?
5. Хто має право на обов'язкову частку у спадщині?
6. Чим відрізняється заповідальне відмовлення від відмовлення від заповіту?
7. Описати перелік дій, що свідчать про прийняття спадщини.
8. Дати визначення і перелічити охарактеризувати суб'єктів обов'язкової частки в спадщині.
9. Охарактеризувати спадкування боргів і внесків в установах банків.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV.
URL: www.rada.gov.ua
3. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
- 4.. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.

- 5.. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Панченко М. І. Цивільне право України: навч. посіб / М. І. Панченко. – К.: Знання, 2005. – 583 с.
7. Фурса С. Я. Спадкове право. Теорія та практика / С. Я. Фурса. – К.: Атіка, 2002. – 496 с.
8. Харитонов Є. О. Цивільне та сімейне право України / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва. – К. : Правова єдність, 2009. – 968 с.
9. Харитонов Є. О. Цивільний кодекс України: коментар / Під ред. Є. О. Харитонова та О.М. Калітенко. – Х., 2003. – 640 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО

СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ СІМЕЙНОГО ПРАВА»:

1. Сімейне право: поняття та предмет правового регулювання.
2. Шлюб: укладення та розірвання шлюбу.
3. Права і обов'язки подружжя.
4. Шлюбний договір.
5. Права і обов'язки батьків і дітей.
6. Поняття, суб'єкти і джерела правового регулювання спадкового права.
7. Відкриття, прийняття спадщини. Основні спадкоємні поняття.
8. Спадкування за законом.
9. Спадкування за заповітом.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

При підготовці до семінарського заняття, слід розкрити поняття сімейного права як галузі права, що являє собою сукупність правових норм, які регулюють особисті немайнові та майнові відносини, що виникають із належності до сім'ї та укладання шлюбу. Необхідно охарактеризувати сімейні відносини, їх суб'єкти. Визначити джерела сімейного права, зокрема Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р.

Визначити умови укладання шлюбу, а саме: досягнення шлюбного віку (18 років для чоловіків і жінок) та добровільність або свобода шлюбу. Разом з цим, Сімейний кодекс України встановлює певні межі такої свободи: у шлюбі не можуть перебувати родич прямої лінії споріднення, рідні (повнорідні, неповнорідні), двоюрідні брат і сестра, рідні дядько, тітка та племінник, племінниця, усиновлювач та усиновлена ним дитина; особа може одночасно перебувати лише в одному шлюбі; не допускається шлюб з недієздатною особою. Визначити порядок укладання шлюбу в державному органі реєстрації актів цивільного стану. Заручини та їх юридичні наслідки.

Звернути увагу, що подружжя, яке знаходиться у зареєстрованому шлюбі, має особисті немайнові та майнові права та обов'язки, причому кожен із подружжя користується рівними правами та обов'язками. Спочатку слід охарактеризувати особисті права та обов'язки, потім майнові, які пов'язані із володінням, користуванням та розпорядженням спільним майном, а також із взаємним утриманням. Визначити об'єкти особистої приватної власності дружини, чоловіка та спільної сумісної власності подружжя, а також права та обов'язки щодо взаємного утримання подружжя, підстави, коли за рішенням суду право на утримання може бути обмежено або припинено.

Визначити підстави припинення шлюбу. Охарактеризувати порядок розірвання шлюбу через органи реєстрації актів цивільного стану та за рішенням суду. Розкрити підстави визнання шлюбу недійсним внаслідок порушення його умов та порядок визнання шлюбу недійсним органом реєстрації актів цивільного стану та за рішенням суду.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Порядок і умови укладення шлюбу.
 - сутність шлюбу;
 - порядок укладення.
2. Поняття припинення шлюбу:
 - розірвання шлюбу в органах РАЦСу;

- розірвання шлюбу за рішенням суду.

3. Права та обов'язки батьків і дітей.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: www.rada.gov.ua
3. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
4. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
5. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Борисова В. І. Сімейне право України: підручник / За заг.ред В. І. Борисової та І. В. Жилінкової – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 264 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО

СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ ЖИТЛОВОГО ПРАВА»:

1. Поняття, система та загальна характеристика житлового законодавства.
2. Житлові права і обов'язки громадян.
3. Поняття житлового фонду України, його призначення та види.
4. Визнання житлових будинків непридатними для проживання.
5. Право громадян на приватизацію державного житлового фонду.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для визначення предмета житлового права слід виокремити коло суспільних відносин, що регулюються житловим правом. Оскільки

правовідносини в житловій сфері можна групувати за різними ознаками, варто зупинитися на можливості поділу їх на приватні та публічні.

Необхідно звернути увагу на те, що відносини, пов'язані із забезпеченням громадян квартирами, користуванням ними, посідають головне місце. Але специфіка сучасного стану розвитку суспільних відносин полягає в тому, що, за Конституцією, лише окремі категорії осіб, соціально незахищені, зможуть отримати житло безоплатно чи за доступну для них ціну.

При розгляді питань права й обов'язків громадян у житловій сфері варто звернутися до Конституції України, яка є визначальною у формуванні нових підходів до дотримання прав і свобод людини. При цьому мається на увазі, що згідно із Конституцією житло надається безоплатно тільки громадянам, які потребують соціального захисту. Державою надаються пільгові кредити для спорудження житла, і в першу чергу вони надаються молодим сім'ям і громадянам, які тривалий час перебувають на обліку для поліпшення житлових умов. Крім цього, громадяни можуть набувати прав власника на житло, коло їхніх прав та обов'язків визначається законодавством про власність.

Конституційне положення про те, що житлові права громадян охороняються законом, реалізується у тому, що ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше, як на підставі закону за рішенням суду. При здійсненні своїх прав власники житла зобов'язані не порушувати права та інтереси інших громадян, юридичних осіб і держави, не завдавати шкоди довкіллю, а також дотримуватися моральних засад суспільства. Житлове законодавство покладає на громадян також виконання ряду обов'язків, які слід схарактеризувати з погляду дотримання законності.

Доцільно розглянути, що розуміється під житловими будинками і яким ознакам вони мають відповідати. З метою закріплення вивченого матеріалу слід розглянути правомірність ситуацій, за якими житлові приміщення

здаються в оренду комерційним структурам для нежитлових потреб, що призводять до порушення прав інших суб'єктів житлового права.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Житлове право – це галузь приватного чи публічного права?
2. Охарактеризуйте джерела житлового законодавства.
3. Чи належить Конституція України до джерел житлового права?
4. Назвіть види житлового фонду, особливості регулювання в ньому житлових відносин.
5. Які є правові підстави визнання громадян такими, що потребують поліпшення житлових умов?
6. Хто має право на першочергове отримання житла?
7. Умови та порядок надання житлових приміщень.
8. Перелічте вимоги, що ставляться до житлових приміщень.
9. Як здійснюється приватизація державного житлового фонду.
10. Назвіть права та обов'язки наймача та членів його сім'ї
11. Визначення поняття гуртожиток та його види
12. Які є особливості користування житловими приміщеннями за умов існування договору найму приміщення.
13. Порядок створення ОСББ
14. Правовий статус ОСББ
15. Права і обов'язки членів об'єднання багатоквартирного житлового будинку.
16. Правове становище загальних зборів, правління та ревізійної комісії ОСББ.
17. Які є види відповідальності за неналежне використання житлового фонду.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

URL: <http://rada.gov.ua/>

2. Житловий Кодекс Української РСР: Кодекс від 30 червня 1983 р. № 5464-X. URL: www.rada.gov.ua
3. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України 19.06.1992 р. № 2482-XII URL: www.rada.gov.ua
4. Про приватизацію державного майна: Закон України 04.03.1992 р. № 2163-XII URL: www.rada.gov.ua
5. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
6. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
7. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
8. Галянтич М. К. Житлове право: навчальний посібник / М. К. Галянтич. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 528 с.

***ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО
СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ «ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО
ПРАВА»:***

1. Підприємницьке право як комплексна галузь. Соціальна цінність підприємницького права як ефективного регулятора ринкових відносин.
2. Джерела підприємницького права.
3. Поняття та види підприємницької діяльності.
4. Поняття суб'єкта підприємницької діяльності.
5. Види та правовий статус підприємців (загальні положення). Підприємницька діяльність без створення юридичної особи. Підприємницька діяльність юридичних осіб.
6. Ліцензування господарської діяльності.

7. Банкрутство суб'єктів підприємницької діяльності: поняття, суб'єкти. Провадження у справах про банкрутство. Порядок виявлення кредиторів. Порядок проведення санації. Наслідки визнання боржника банкрутом.

8. Порядок розгляду спорів господарськими судами. Виконання рішень господарського суду.

9. Способи і механізми захисту прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Ця тема є оглядовою і дає інформацію про підприємницьке право як галузь права, як науку та як навчальну дисципліну. Аналізуючи поняття підприємницького права, варто зупинитися на співвідношенні понять «господарське право», «підприємницьке право», «комерційне право», використовуючи як нормативно-правову базу, так і відповідну навчально-методичну літературу. Після цього, спираючись на теоретичне визначення права, слід вивести поняття підприємницького права. У загальному вигляді його може бути визначено як систему загальнообов'язкових норм (правил), що регулюють відносини у сфері здійснення підприємницької діяльності.

Особливу увагу слід звернути на чітке усвідомлення предмета підприємницького права – правовідносини, що виникають у зв'язку із здійсненням підприємницької діяльності, і відмежувати його, в першу чергу, від предмета господарського та цивільного права.

Розглядаючи систему підприємницького права, слід зазначити, що воно може виступати як система правових норм (галузь права), як навчальний курс та як наука.

Підприємницьке право:

– як галузь – сукупність норм права, які регулюють відносини, що породжуються підприємницькою діяльністю;

– як наука – сукупність способів та прийомів вивчення історії становлення і розвитку системи правового регулювання підприємницьких

відносин в Україні та за кордоном, що виявляє закономірності, тенденції, прогалини правового регулювання підприємницьких відносин та напрацьовує рекомендації щодо вдосконалення як правового регулювання, так і правозастосовної діяльності;

– як навчальна дисципліна – сукупність знань і навичок правового регулювання підприємницької діяльності і використання відповідних правових норм у практиці господарювання під час здійснення професійної юридичної діяльності.

Особливу увагу слід приділити розгляду питання визначення джерел підприємницького права. Тут знову слід пригадати комплексність цієї галузі, зробивши застереження, що визначення джерел власне підприємницького права є досить суб'єктивним. Також можна зазначити публічний та приватний характер підприємницького права.

Розкриваючи питання джерел підприємницького права, також проаналізувати норми Конституції, що безпосередньо стосуються регулювання підприємницьких відносин.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Господарський кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: www.rada.gov.ua
3. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 р. №698-XII. URL: www.rada.gov.ua
4. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
5. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
6. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.

7. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: учебник / Н. А. Саниахметова. – Х.: Одиссей, 2005. – 800 с.
8. Мамутов В.К. Хозяйственное право: учебник / Мамутов В.К., Знаменский Г.Л., Хахулин К.С. и др.; Под ред. В.К.Мамутова. – К., 2002. – 912 с.
9. Гайворонський В.М. Господарське право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти./ В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.; За ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. – Х.: Право, 2005. – 384 с.

ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота передбачає необхідність самостійного опанування студентами основними теоретичними положеннями, категоріями, термінами, що використовуються даною навчальною дисципліною, а також самостійне оволодіння основними методами наукового дослідження та розвиток самостійного теоретичного правового мислення.

Опрацьовуючи самостійно матеріал студенти зобов'язані використовувати джерела, що запропоновані в загальному списку рекомендованих джерел, а також останніми редакціями нормативно-правових актів, що, в свою чергу, дасть можливість уникнути використання норм та положень, що втратили чинність.

Формами контролю виконання студентами самостійної роботи є усне опитування та перевірка правильності виконання письмових навчальних завдань під час індивідуально-консультативної роботи викладача.

Мета наукової роботи з аналітичним оглядом наукових публікацій:

напрацювання самостійних творчих навичок з підготовки письмової роботи, яка представляє собою загальний огляд (аналіз) наукових публікацій та розгорнуте і аргументоване викладення власного погляду студента, з

можливістю критичного підходу до деяких наукових теоретичних підходів за визначеною темою наукового дослідження.

Вимоги до змісту самостійної (індивідуальної) наукової роботи:

- 1) Структура роботи складається з плану, вступу, основної частини, загальних висновків, списку використаних наукових та нормативних джерел. Посилання на використані джерела є обов'язковим.
- 2) Вступ має містити:
 - актуальність теми (висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним, досить кількома реченнями висловити сутність проблеми наукового завдання);
 - мету і завдання;
 - об'єкт дослідження (це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення);
 - предмет дослідження (міститься в межах об'єкта);
- 3) Основний зміст роботи повинен містити детальний аналіз проблематики визначеної теми наукової роботи з оглядом наукових підходів та власних аргументованих ідей до вирішення проблеми, можливий аналіз нормативного матеріалу та матеріалів юридичної практики.
- 4) Загальні висновки по роботі – коротке викладення чітко сформульованих ідей і належно обґрунтованих пропозицій основної частини, які мають науково-практичне значення і є самостійним здобутком студента.
- 5) Список використаних джерел з посиланням в тексті (10-15 найменувань). **Обов'язковим є посилання на діюче законодавство.** Рекомендовано здійснювати пошук Законів України та інших нормативно-правових актів на офіційному порталі Верховної Ради України:

Оформлення роботи:

- загальний об'єм всієї роботи не має перевищувати 15 друкованих сторінок;

- поля: верхнє, нижнє – 2 см, зліва – 2,5 см, справа – 1,5 см;
- шрифт – 14 Times New Roman, інтервал – 1,5;
- нумерація сторінок.

Першою сторінкою є титульний аркуш (див. додаток 1), який включають до загальної нумерації сторінок. На першій та другій сторінках номер не ставлять. Номер проставляють з третьої сторінки (вступ) у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці. Зміст індивідуальної роботи повинен мати просту структуру (див. додаток 2). В дослідженні необхідно розкрити проблематику та запропонувати власні пропозиції щодо вдосконалення вказаних проблем, використовуючи нормативно-правову базу і наукові публікації з юридичних дисциплін останніх років.

Оцінювання: рівень аналізу чинного законодавства та наукових джерел, повнота розкриття теми, послідовність і правильність аргументації власних думок, якість оформлення та презентації, тощо.

Тематика самостійної (індивідуальної) наукової роботи затверджується викладачем.

Індивідуальна робота студента передбачає складання індивідуального науково-дослідного проекту.

Не припустимою є підготовка проекту в зошитах, або на листах формату А-4, що заповнені з обох сторінок. Індивідуальний науково-дослідний проект складається з наступних частин:

1. Індивідуальної наукової роботи (реферату) з актуальної проблематики в сучасних умовах.
2. Рішення юридичних задач (з глибокою та різносторонньою аргументацією).
3. Письмові відповіді на запитання за результатами опрацювання законів.

Рекомендовані теми для написання індивідуальних наукових робіт з основ правознавства:

1. Значення і роль судових органів у побудові правової держави в Україні.
2. Система судів загальної юрисдикції. Реформування судової системи в Україні.
3. Правовий статус суддів.
4. Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції.
5. Національна поліція в Україні.
6. Державна прикордонна служба України, її завдання та структура.
7. Нотаріат в Україні.
8. Адвокатура в Україні.
9. Юстиція в Україні.
10. Конституція України як Основний Закон держави.
11. Конституційні права, свободи та обов'язки людини та громадянина в Україні.
12. Державні службовці: правовий статус і класифікація посад.
13. Соціальне забезпечення та особливості відповідальності державних службовців.
14. Конституційно-правовий статус Президента України.
15. Уповноважений Президента України з прав дитини.
16. Конституційно-правовий статус народного депутата України.
17. Правовий статус помічника народного депутата України.
18. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.
19. Система органів виконавчої влади в Україні.
20. Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади.
21. Загальні засади місцевого самоврядування в Україні.
22. Поняття, ознаки і значення системи кримінальних покарань.
23. Співучасть у вчиненні злочинів: поняття та види.
24. Амністія та помилування у кримінальному праві.

25. Особливості кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх.
26. Судимість та її правові наслідки.
27. Адміністративні стягнення.
28. Адміністративна відповідальність: поняття, принципи та порядок притягнення.
29. Правове регулювання договору купівлі-продажу.
30. Правові засоби захисту прав споживачів.
31. Договір дарування.
32. Правові проблеми регулювання спадкових відносин.
33. Захист авторських прав в системі Інтернет.
34. Правове регулювання шлюбних відносин з іноземцем.
35. Аліментні правовідносини подружжя.
36. Шлюбний контракт.
37. Нормативні акти в сфері трудового права.
38. Поняття, зміст та порядок укладення колективного договору.
39. Трудовий колектив як суб'єкт трудового права і його повноваження.
40. Профспілкові органи як суб'єкт трудового права.
41. Поняття робочого часу і його види.
42. Правове регулювання праці осіб, що працюють за сумісництвом.
43. Поняття й види часу відпочинку.
44. Види відпусток, порядок їх надання.
45. Правове регулювання зайнятості і працевлаштування в Україні.
46. Законодавство та державна політика в області охорони праці.
47. Організація охорони праці на виробництві.
48. Особливості охорони праці жінок та неповнолітніх.
49. Засоби захисту житлових прав.
50. Приватизація житла: правові колізії.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра права та публічного адміністрування

Індивідуальна науково-дослідна робота

на тему «_____»

Виконав:

студент ___ курсу спеціальності

«_____»

денної форми навчання

Іванов І.І.

ЗМІСТ

ВСТУП...	3
1. Правове регулювання сфери захисту прав споживачів	4
2. Функції державного управління в сфері захисту прав споживачів щодо якості товарів	7
3. Реалізація прав споживачів на придбання товару належної якості	9
4. Здійснення захисту прав споживачів в Україні	10
ВИСНОВКИ	12
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЖЕРЕЛ...	14

**Приклади оформлення у процесі написання індивідуальної роботи
використаних джерел:**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. 2. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. 3. Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с. 4. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с. 5. Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : курс лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 145 с. 6. Горбунова А. В. Управління економічною захищеністю підприємства: теорія і методологія : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 240 с. 7. Гурська Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦУЛ, 2016. 172 с. 8. Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.
Два автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. 2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с. 3. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с. 4. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с. 5. Горошкова Л. А., Волков В. П. Виробничий менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с. 6. Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.
Три автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с. 2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. О. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с. 3. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с. 4. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.
Чотири і більше авторів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с. 2. Бікулов Д. Т, Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с. 3. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя :

	<p>ЗНУ, 2015. 88 с.</p> <p>4. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.</p> <p>5. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.</p>
Автор(и) та редактор(и)/упорядники	<p>1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.</p> <p>2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.</p> <p>3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В.М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.</p>
Без автора	<p>1. 25 років економічному факультету: історія та сьогодення (1991-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с.</p> <p>2. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с.</p> <p>3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с.</p> <p>4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с.</p> <p>5. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с.</p> <p>6. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с.</p> <p>7. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с.</p> <p>8. Адміністративно-правова освіта у персоналіях : довід. / за заг. ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2015. 352 с.</p> <p>9. Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с.</p> <p>10. Країни пострадянського простору: виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Рудяков (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2016. 306 с.</p> <p>11. Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття / упоряд. В. Агєєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.</p>
Багатотомні видання	<p>1. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с.</p> <p>2. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Синицына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с.</p> <p>3. Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь: НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с.</p> <p>4. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.</p> <p>5. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. Харьков : Право, 2007. Т. 4 : Особенная часть. Косвенные налоги. 536 с.</p>
Автореферати дисертацій	<p>1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис..... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.</p> <p>2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у</p>

	<p>формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.</p> <p>3. Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.</p>
Дисертації	<p>1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII - початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с.</p> <p>2. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с.</p> <p>3. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.</p>
Законодавчі та нормативні документи	<p>1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.</p> <p>2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i>. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.</p> <p>3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49. Ст. 536.</p> <p>4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>5. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 4. С. 530–543.</p> <p>6. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10.</p> <p>7. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 20. С. 136–141.</p> <p>8. Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця : затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i>. 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.</p>
Архівні документи	<p>1. Лист Голови Співки «Чорнобиль» Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Співки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. <i>ЦДАГО України</i> (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.</p> <p>2. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. <i>ЦДАВО України</i> (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.</p> <p>3. Наукове товариство ім. Шевченка. <i>Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України</i>. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.</p>
Патенти	<p>1. Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.</p> <p>2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.</p>
Стандарти	<p>1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с.</p>

	<p>(Інформація та документація).</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с. 3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).
Каталоги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с. 2. Історико-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с. 3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.
Бібліографічні показники	<ol style="list-style-type: none"> 1. Боротьба з корупцією: нагальна проблема сучасності : бібліогр. показч. Вип. 2 / уклад.: О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с. 2. Микола Лукаш : біобібліогр. показч. / уклад. В. Савчин. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10). 3. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. показч. / уклад.: Н. М. Загородна та ін.; наук. ред. Т. В. Марусик; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування). 4. Лисодед О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992-2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с. 5. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні показники (1856-2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).
Частина видання: книги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Баймуратов М. А. Імплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров / М. А. Баймуратов. <i>Михайло Баймуратов: право як буття вченого</i> : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. К., 2009. С. 477–493. 2. Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212. 3. Коломоець Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Київ, 2009. С. 195–197. 4. Алексеев В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.
Частина видання: матеріалів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133–136.

конференцій (тези, доповіді)	<ol style="list-style-type: none"> 2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137. 3. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i> : материалы VII междунар. антитеррорист. форума (Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145–150. 4. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53. 5. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали III регіон. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р. Запоріжжя, 2014. С. 211–212.
Частина видання: довідкового видання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673. 2. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України</i> : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55. 3. Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i>. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.
Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92. 2. Коломєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79. 3. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. 4. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності: аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i>. 2017. 20-26 жовт. (№ 42). С. 14–15. 5. Bletskan D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.
Електронні ресурси	<ol style="list-style-type: none"> 1. Влада очима історії : фотовиставка. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017). 2. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf. 3. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. – С. 20–27. – URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017). 4. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років XX століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.

ЗАВДАННЯ ДО ВИКОНАННЯ

1. Заповнити таблицю:

Теорії походження держави		
	<i>Сутність теорії</i>	<i>Представники</i>
Теологічна		
Патріархальна		
Договірна (природно-правова)		
Теорія насильства		
Органічна		
Історико-матеріалістична (класова або економічна)		
Психологічна		
Кризисна		

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
2. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
3. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
4. Лазарев В. В. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В. В. Лазарева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 1996. – 472 с.

5. Лисенков С.Л. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова – К.:Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
6. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник / А. Д. Машков. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 492 с.
7. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов / В. С. Нерсисянц. – М.: Издательство НОРМА, 2012. – 560 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2004. – 656 с.
9. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: Укр. енцикл., 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ «ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПРАВА»:

1. Заповнити таблиці:

Таблиця 1

Соціальні норми – ...		
	Право – це ...	Мораль – це ...
за походженням		
за сферою дії		
за ступенем деталізації		
за формою вираження		
за способом охорони від порушень		

Таблиця 2

Система права – ...			
Норма права – ...	Інститут права – ...	Підгалузь права – ...	Галузь права – ...

Таблиця 3

Галузі права				
	<i>Поняття</i>	<i>Предмет</i>	<i>Джерела</i>	<i>Суб'єкти</i>
Конституційне право України				
Адміністративне право				
Кримінальне право				
Цивільне право				
Сімейне право				
Трудове право				
Господарське право				
Житлове право				

Таблиця 4

Норма права		
Гіпотеза – це ...	Диспозиція – це ...	Санкція – це ...

Таблиця 5

Відмінності між публічним і приватним правом		
	публічне право (державний інтерес)	приватне право (приватний інтерес)
Предмет регулювання		
Метод регулювання		
Основні ознаки	1.	1.
	2.	2.
	3.	3.

	4.	4.
	5.	5.
	6.	6.
	7.	7.

Таблиця 6

Законодавство України – це...	
Закони, видані парламентом	Міжнародні договори, ратифіковані парламентом

Таблиця 7

Систематизація нормативно-правових актів – ...		
Кодифікація	Інкорпорація	Консолідація
(навести приклади)		

Таблиця 8

Правосуб'єктність – ...		
Правоздатність	Дієздатність	Деліктоздатність

Таблиця 9

Правопорушення – це ...			
Склад правопорушення – це ...			
Суб'єкт	Суб'єктивна сторона	Об'єкт	Об'єктивна сторона

Таблиця 10

Види юридичної відповідальності

Вид	Характеристика	Суб'єкт притягнення	Мінімальний вік правопорушника
Адміністративна			
Кримінальна			
Дисциплінарна			
Матеріальна			
Цивільно-правова			
Конституційно-правова			
Міжнародна			

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
3. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
4. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
5. Лазарев В. В. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В. В. Лазарева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 1996. – 472 с.
6. Лисенков С.Л. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова – К.:Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
7. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник / А. Д. Машков. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 492 с.
8. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов / В. С. Нерсисянц. – М.: Издательство НОРМА, 2012. – 560 с.

9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2004. – 656 с.
10. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: Укр. енцикл., 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.

**ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ
«ПРАВООХОРОННІ ТА ПРАВОЗАХИСНІ ОРГАНИ»**

1. Знайти на Офіційному порталі Верховної Ради України <http://rada.gov.ua/> Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р. № 2136-VIII та заповнити таблицю:

Таблиця 1

<p>Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції</p>
<p>компетенція:</p>
<p>склад:</p>
<p>вимоги до суддів:</p>

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. . Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р.
№ 2136-VIII URL: www.rada.gov.ua
3. . Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
4. . Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
5. . Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.

6. . Баймуратов М. А. Курс конституционного права Украины. Том 2. Конституционный строй Украины: учебник / под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. – 800 с.
7. . Бесчастный В. М. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / В. М. Безчасний. – К.: Знання, 2007. – 286 с. – (Вища освіта XXI століття)
8. . Погорілко В.Ф. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – 3-є вид. – К.: Наукова думка, 2006. – 516 с.
9. . Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.
10. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / Н. С. Юзікова. – Вид. Четверте, перероб. і допов. – К.: Істина, 2006. – 320 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ «ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА»:

1. Заповнити таблиці:

Таблиця 1

Класифікація прав і свобод людини і громадянина		
	визначення	статті Конституції України та назви прав
Особисті (громадські)		
Політичні		
Соціально-економічні		
Культурні		
Екологічні		
Інформаційні		

Таблиця 2

Стадії законодавчого процесу		
	назва стадії	характеристика
1.	Законодавча ініціатива	
2.	Розробка законопроекту	
3.	Попереднє обговорення	
4.	Обговорення законопроекту на пленарних засіданнях Верховної Ради України (читання законопроекту)	перше читання:
		друге читання:
		третє читання (факультативне):
5.	Прийняття закону	
6.	Підписання закону	
7.	Оприлюднення	
8.	Набирання чинності	

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
- 2.. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-ХІІ. URL: www.rada.gov.ua
- 3.. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
4. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
5. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
- 6.. Баймуратов М. А. Курс конституционного права Украины. Том 2. Конституционный строй Украины: учебник / под ред. М. А.

Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. – 800 с.

7.. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – 3-є вид. – К.: Наукова думка, 2006. – 516 с.

8.. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ «ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»:

1. Заповнити таблиці за прикладом, скориставшись Кримінальним кодексом України на сайті <http://rada.gov.ua/>:

Таблиця 1

Злочини

№ п/п	Назва злочину	Визначення злочину за Кримінальним кодексом України	Стаття за КК України
1.	Грабіж	Відкрите викрадення чужого майна	ст. 186
2.	Диверсія		
3.	Шпигунство		
4.	Крадіжка		
5.	Розбій		
6.	Вимагання		
7.	Шахрайство		
8.	Контрабанда		
9.	Фіктивне підприємництво		
10.	Бандитизм		
11.	Терористичний акт		
12.	Хуліганство		
13.	Дезертирство		
14.	Екоцид		

15.	Геноцид		
16.	Піратство		

Таблиця 2

Види кримінальних покарань

№ п/п	Вид кримінального покарання	Характеристика	Межі застосування
1.	штраф		
2.	позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу		
3.	позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю		
4.	громадські роботи		
5.	виправні роботи		
6.	службові обмеження для військовослужбовців		
7.	конфіскація майна		
8.	арешт		
9.	обмеження волі		
10.	тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців		
11.	позбавлення волі на певний строк		
12.	довічне позбавлення волі		

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

URL: <http://rada.gov.ua/>

- 2.. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: www.rada.gov.ua
3. Кримінальне право. Загальна частина: навчальний посібник (альбом схем) / А. С. Беніцький, В. О. Гацелюк, В. А. Звіряка та ін. / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ; [Відп. ред. Ю.О. Кучер]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 148 с.
4. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
5. Кримінальне право України. (Загальна частина) : підручник [А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Грищук та ін] ; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Александров Ю. В., Антипов В. І., Дудоров О. О. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [4-те вид.]. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.
7. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
8. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Фріс П. Л. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ «ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА»:

1. Заповнити таблиці за прикладом, скориставшись Кодексом України про адміністративні правопорушення на сайті <http://rada.gov.ua/>:

Адміністративне правопорушення (проступок)

№ п/п	Назва адміністративного правопорушення	Відповідальність	Стаття КУпАП
1.	Безквитковий проїзд	<p>Безквитковий проїзд пасажирів, а так само провезення без квитка дитини віком від семи до шістнадцяти років: у поїздах приміського, місцевого або дальнього сполучення -</p> <p>тягне за собою накладення штрафу в десятикратному розмірі від вартості проїзду;</p> <p>в міському транспорті -</p> <p>тягне за собою накладення штрафу в двадцятикратному розмірі від вартості проїзду;</p> <p>в автобусі приміського або внутрірайонного сполучення -</p> <p>тягне за собою накладення штрафу в десятикратному розмірі від вартості проїзду;</p> <p>в автобусі міжміського і міжнародного сполучення та у міжміському електротранспорті -</p> <p>тягне за собою накладення штрафу в десятикратному розмірі від вартості проїзду;</p> <p>на суднах водного транспорту -</p> <p>тягне за собою накладення штрафу в п'ятикратному розмірі від вартості проїзду.</p>	135
2.	Куріння тютюнових виробів у місцях		
3.	Дрібне викрадення чужого майна		
4.	Порушення законодавства про захист прав споживачів		
5.	Порушення чи невиконання колективного договору, угоди		

6.	Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності		
7.	Самовільне зайняття земельної ділянки		
8.	Порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою		
9.	Засмічення лісів відходами		
10.	Знищення корисної для лісу фауни		
11.	Жорстоке поводження з тваринами		
12.	Порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини		
13.	Невиконання водіями вимог про зупинку		
14.	Залишення водіями транспортних засобів		
15.	Самоправне зайняття жилого приміщення		
16.	Порушення правил паркування транспортних засобів		
17.	Порушення правил тримання собак і котів		

18.	Обман покупця чи замовника		
19.	Недобросовісна конкуренція		
20.	Невжиття заходів щодо протидії корупції		
21.	Поширювання неправдивих чуток		
22.	Завідомо неправдивий виклик спеціальних служб		
23.	Прояв неповаги до суду		
24.	Проживання без паспорта громадянина України або без реєстрації місця проживання		
25.	Умисне зіпсуття паспорта чи втрата його з необережності		

Адміністративні стягнення (ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення)

№п/п	Вид	Характеристика (або визначення)	Особливості
1.	Попередження		
2.	Штраф		
3.	Штрафні бали		
4.	Оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення		

5.	Конфіскація предмета		
6.	Позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинуві: –права керування транспортними засобами, –права полювання, –права обіймати певні посади, –права займатися певною діяльністю		
7.	Промадські роботи		
8.	Виправні роботи		
9.	Адміністративний арешт		
10.	Арешт з утриманням на гауптвахті		
<i>Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх (ст. 24 -1 Кодексу України про адміністративні правопорушення)</i>			
1.	зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого		
2.	попередження		
3.	догана або сувора догана		
4.	передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання		

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1.. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
- 2.. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: www.rada.gov.ua
- 3.. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку XXI

- століття): монографія / [В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук, Ю. В. Гридасов, М. М. Новіков, У. О. Палієнко, І. А. Дьомін, О. М. Єщук,] ; за заг. ред. В. В. Галуцька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 376 с.
- 4.. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К.: Юридична думка, 2004. – 584 с.
- 5.. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 2: Особлива частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К.: Юридична думка, 2005. – 624 с.
- 6.. Адміністративне право України: навч. посіб. / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 368 с.
- 7.. Адміністративне право України: підручник/ За заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: Юридична література, 2003. – 896 с.
- 8.. Колпаков В. К. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков [и др.]. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 872 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ «ОСНОВИ ТРУДОВОГО ПРАВА»:

Посилаючись на законодавство України, дайте юридичну оцінку наступних ситуацій:

Завдання 1.

Випускник юридичного факультету подав документи на прийом на посаду консультанта юридичного відділу райдержадміністрації. Він пройшов конкурс на посаду і був призначений з випробувальним терміном три місяці.

Він не погодився з таким призначенням і поставив вимогу про скасування цього терміну. Проаналізуйте ситуацію.

Завдання 2.

На приватному підприємстві «Пламя» немає колективного договору. На вимогу працівників укласти такий договір, директор підприємства заявив, що колективний договір не може бути укладений із-за відсутності на підприємстві профспілкової організації.

Чи правомірна заява директора підприємства?

Хто може бути сторонами колективного договору?

Чи передбачена відповідальність за ухилення від укладення трудового договору?

Завдання 3.

Маляр-штукатур РБУ Макарова звернулась до начальника РБУ Орехова з проханням перевести її, в зв'язку з вагітністю, на легшу роботу відповідно до медичного висновку. Але начальник РБУ, посилаючись на відсутність на будівництві легшої роботи, відмовив їй у цьому.

Чи правомірна відмова начальника РБУ?

Яким чином в цьому випадку має бути вирішене питання?

Відповіді на завдання повинні викладатися тільки в письмовому вигляді в короткій формі та з глибокої і різнобічної аргументацією, що демонструє логічний шлях до кінцевого висновку. Слід максимально використовувати теоретичні знання, при необхідності застосовуючи їх системно, звертаючись до декількох джерел трудового права. В якості правових підстав для вирішення завдань, якщо це необхідно, обов'язково використовувати нормативні акти, зокрема кодекси та закони з офіційного порталу Верховної Ради України <http://rada.gov.ua/>. Правові акти, їх статті,

пункти зазначаються повно і точно. Відсутність повної письмової відповіді на завдання розцінюється як невиконання завдання.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII.
URL: www.rada.gov.ua
3. Бойко М. Д. Трудове право України : навч. посібник. / М. Д. Бойко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 392 с
4. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2008. – 375 с.
5. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / За ред. Н.Б. Болотіної, Г.І.Чанишевої. - К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 564 с.
6. Дмитренко Ю. П. Трудове право України: підручник / Ю. П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 621 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ «ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА»:

1. Заповнити таблицю, скориставшись Цивільним кодексом України на сайті <http://rada.gov.ua/>:

Таблиця 1

Цивільно-правові договори

Назва	Поняття за ЦКУ	Сторони	Форма	Суттєві умови
Договір купівлі-продажу				
Договір міни				
Договір дарування				

Договір підряду				
Договір перевезення				
Договір схову				
Договір ренти				
Договір оренди				
Договір лізингу				
Договір страхування				

1. В главі 86 Цивільного кодексу України знайти черговість спадкування та заповнити таблицю:

Таблиця 2

Черговість спадкування за законом

	Спадкоємці
Перша черга	
Друга черга	
Третя черга	
Четверта черга	
П'ята черга	

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV.
URL: www.rada.gov.ua
3. Панченко М. І. Цивільне право України: навч. посіб / М. І. Панченко. – К.: Знання, 2005. – 583 с.
4. Фурса С. Я. Спадкове право. Теорія та практика / С. Я. Фурса. – К.: Атіка, 2002. – 496 с.

5. Харитонов Є. О. Цивільне та сімейне право України / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва. – К. : Правова єдність, 2009. – 968 с.
6. Харитонов Є. О. Цивільний кодекс України: коментар / Під ред. Є. О. Харитонова та О.М. Калітенко. – Х., 2003. – 640 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ «ОСНОВИ СІМЕЙНОГО ПРАВА»:

У письмовій формі виконати завдання з посиланням на чинні нормативно-правові акти та навчально-методичні та інші джерела сімейного та цивільного права з обґрунтуванням своїх думок:

Завдання 1. Іванченко Марина та Олексеєнко Василь при вступі в шлюб вирішили зберегти свої дошлюбні прізвища. Однак перед народженням дитини, вони вирішили, що у них повинна бути спільне прізвище, і звернулись до відділу РАЦС з заявою про присвоєння їм спільного прізвища шляхом приєднання. Органи РАЦС відмовили їм у переміні прізвища, посилаючись на те, що це допускається тільки при вступі в шлюб або розірванні шлюбу і що подвійне прізвище не допускається.

Чи законні дії органу РАЦС? Коли подружжя вправі вирішувати питання про зміну прізвища? Чи допускається подвійне прізвище за законодавством України?

Завдання 2. Світлана Єлісеєва, мешканка м. Приморське і студентка третього курсу ПДПУ, познайомилася з курсантом четвертого курсу ПЮУ Романом Зелениним. Світлана та Роман полюбили один одного. Роман Тетерін запропонував Світлані вийти за нього заміж. Вона погодилася, але сказала, що не може виїхати з м. Приморське до місця його призначення в м. Ленськ, оскільки їй потрібно закінчити університет. Однак після закінчення університету Світлана не поїхала до чоловіка та влаштувалася на

роботу за фахом у м. Приморське. Роман, приїхавши у відпустку у м. Приморське, став наполягати на тому, щоб Світлана звільнилася з роботи і поїхала з ним. Світлана дорожила місцем роботи і не хотіла їхати. Роман вважав, що якщо вона вийшла заміж за співробітника правоохоронних органів, то зобов'язана слідувати за ним до місця його служби і жити разом з чоловіком. Світлані це не здавалося обов'язковим, вона вважала, що можна жити в різних містах і їздити один до одного під час відпустки.

1. Чи правомірна заява Романа Зеленіна про те, що Світлана Єлісеєва, як його дружина зобов'язана слідувати за ним до місця його служби і проживати разом з ним?

2. Чи правомірна заява Світлани Єлісеєвій про те, що вони з чоловіком можуть жити в різних містах?

3. Як трактується в Сімейному кодексі України право подружжя на вибір місця проживання?

Завдання 3. Громадянка Жукова зареєструвала шлюб з громадянином Івановим у червні 2015 р. У квітні 2016 р. до суду був направлений позов прокурора про визнання шлюбу між Жуковою та Івановим недійсним. Свої вимоги прокурор мотивував тим, що у 2010 р. Іванов зареєстрував шлюб з громадянкою Вакуленко, який до цього часу не припинений. При реєстрації шлюбу з Жуковою Іванов приховав від неї цю обставину. Відмітки в паспорті громадянина Іванова про перший шлюб не було. Паспорт Іванов отримав у 2011 р. у зв'язку з втратою колишнього і під час його видачі в ньому не була зроблена відмітка про шлюб.

Який принцип сімейного права був порушений громадянином Івановим при укладанні шлюбу з громадянкою Жуковою?

Норми якого закону підлягають застосуванню в цьому випадку?

Чи має право прокурор вимагати визнання шлюбу недійсним у цій ситуації?

Завдання 4. Синіцина А. неодноразово висловлювала претензії своєму чоловіку з приводу його ставлення до сім'ї, вважаючи, що він недостатньо піклується про дружину і дітей. В обґрунтування своєї позиції вона наводила доводи про невисокий дохід чоловіка за місцем державної служби і його небажання зайнятися підприємницькою діяльністю. Проте Синіцин Б. вважав докори несерйозними і не бажав змінювати улюбленої професії, яка не приносить великого доходу. З цього приводу між подружжям виникали суперечки. В сім'ї Синіцин Б. повадився гідно, піклувався про дітей, займався домашньою роботою. Проте дружина вважала його поведінку неправильною, такою, що руйнує сім'ю.

Переконавшись, що чоловік не збирається змінювати свою поведінку, вона подала заяву до органів опіки та піклування, в якій просила вплинути на поведінку чоловіка з метою збереження сім'ї.

Який, на Вашу думку, буде результат звернення А. Синіциної до органів опіки та піклування?

Які принципи сімейного права порушив Синіцин Б.?

Якими органами здійснюється захист сімейних прав і за наявності яких підстав?

Завдання 5. Громадяни Тимофєєва та Демидов проживали разом і вели спільне господарство без реєстрації шлюбу декілька років. Потім між ними виник конфлікт, стосунки погіршилися і вони стали проживати окремо. Через деякий час Тимофєєва звернулася до суду з позовом про поділ спільно нажитого майна (земельна ділянка, телевізор, холодильник, меблі, відеомагнітофон).

Норми якої галузі права можуть бути застосовані судом при вирішенні цієї суперечки?

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

URL: <http://rada.gov.ua/>

2. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III.
URL: www.rada.gov.ua
3. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
4. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
5. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Борисова В. І. Сімейне право України: підручник / За заг.ред В. І. Борисової та І. В. Жилінкової – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 264 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ «ОСНОВИ ЖИТЛОВОГО ПРАВА»:

Завдання 1. Поясніть, які з наведених повноважень державних органів належать до сфери регулювання житлового законодавства і чому.

1. Видача ордера на заселення житлової площі.
2. Надання дозволу на спорудження будівлі.
3. Здійснення реконструкції будинку, що знаходиться в аварійному стані.
4. Затвердження програми соціально-економічного та культурного розвитку району на 2016 р.
5. Здійснення контролю за дотриманням законодавства в житловій сфері. Облік і реєстрація об'єктів житлового фонду незалежно від форми власності.
6. Видача дозволу на будівництво будинку в сільській місцевості.
7. Прийняття рішення про приватизацію.
8. Інвестування у житлове будівництво.

Завдання 2. Громадянин Ярема приватизував належну йому двокімнатну квартиру на першому поверсі п'ятиповерхового будинку. З часом він почав займатися підприємницькою діяльністю, зробив окремих вхід і влаштував невеличке кафе.

1. Визначте класифікацію житлового фонду залежно від форм власності.

2. Яке призначення житлового фонду?

3. Чи правомірно діяв Ярема? Проаналізуйте ситуацію.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Житловий Кодекс Української РСР: Кодекс від 30 червня 1983 р.
№ 5464-Х. URL: www.rada.gov.ua
3. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України 19.06.1992 р. № 2482-ХІІ URL: www.rada.gov.ua
4. Про приватизацію державного майна: Закон України 04.03.1992 р.
№ 2163-ХІІ URL: www.rada.gov.ua
5. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
6. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
7. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
8. Галянтич М. К. Житлове право: навчальний посібник / М. К. Галянтич. – К: Юрінком Інтер, 2008. – 528 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО ТЕМИ «ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА»:

Завдання 1. Що з нижчевикладеного не є підприємницькою діяльністю:

- а) ресторанний бізнес
- б) виготовлення та реалізація будівельних матеріалів
- в) виготовлення та реалізація військової зброї та боєприпасів до неї
- г) послуги приватного нотаріуса

Завдання 2. Дайте відповідь на питання та наведіть приклади:

- а) виходячи з визначення підприємницького права, назвіть його предмет, основні категорії та інститути.
- б) які правові відносини регулюються підприємницьким правом.

Завдання 3. Назвіть нормативні акти, які відносяться до джерел підприємницького права:

- а) «Про підприємництво» Закон України від 7 лютого 1991 р.
- б) «Про підприємства в Україні» Закон України від 27 березня 1991 р.
- в) Цивільний кодекс України

Завдання 4. Дайте відповідь на питання та наведіть приклади:

- а) в чому полягає соціальна цінність підприємницького права?
- б) як підприємницьке праворегулює ринкові відносини?
- в) як підприємницьке право співвідноситься з іншими галузями права?

Завдання 5. Дайте відповіді на питання та наведіть приклади:

- а) виходячи з визначення підприємницької діяльності в законі, назвіть її основні ознаки.
- б) назвіть принципи підприємницької діяльності

в) назвіть згідно законодавства України, які є заборони щодо провадження громадянами підприємницької діяльності.

г) яка відповідальність за здійснення підприємницької діяльності без відповідної ліцензії.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Господарський кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: www.rada.gov.ua
3. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
4. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С.В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
5. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
6. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: учебник / Н. А. Саниахметова. – Х.: Одиссей, 2005. – 800 с.
7. Мамутов В.К. Хозяйственное право: учебник / Мамутов В.К., Знаменский Г.Л., Хахулин К.С. и др.; Под ред. В.К.Мамутова. – К., 2002. – 912 с.
8. Гайворонський В.М. Господарське право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти./ В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.; За ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. – Х.: Право, 2005. – 384 с.

Глосарій з дисципліни
«ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»

1. *Абсентеїзм* – нез'явлення виборців на виборчі дільниці для здійснення акту голосування.
2. *Абсолютна монархія* – форма правління, за якою влада (законодавча, виконавча, судова) цілковито належить одній особі – монарху (цареві, королю, імператору), ніким і нічим не обмежена.
3. *Автократія (самодержавство)* – система управління, що виявляється у необмеженій і безконтрольній владі однієї особи.
4. *Автономія* – відносно самостійні у здійсненні державної влади або місцевого самоврядування територіальні утворення у межах певної держави.
5. *Авторитаризм* – система влади, що характерна для антидемократичних політичних режимів. Влада концентрується в руках однієї особи або одного державного органу, при цьому занижується або виключається роль представницьких інститутів влади, ущемляються основні політичні права і свободи. Крайня форма авторитаризму – тоталітаризм.
6. *Авторське право* – сукупність правових норм, якими регулюються особисті (немайнові) і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані із створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва.
7. *Адвокат* – особа, яка надає фізичним і юридичним особам різні види юридичної допомоги, передбачені законодавством.
8. *Адвокатура* – добровільне професійне об'єднання юристів, покликане, згідно з Конституцією України, сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм юридичну допомогу.
9. *Адміністративна відповідальність* – вид юридичної відповідальності, що полягає у покладенні на фізичних осіб, які вчинили адміністративне

(у сфері управлінських відносин) правопорушення, санкцій особистого, майнового чи морального характеру.

10. **Адміністративне законодавство** – сукупність нормативно-правових актів, що регламентують суспільні відносини, які виникають у процесі державного управління та у зв'язку зі здійсненням державними органами діяльності управлінського характеру.
11. **Адміністративне затримання** – захід адміністративно – правового припинення та забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.
12. **Адміністративне правопорушення (проступок)** – протиправна, винна (умисна чи необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.
13. **Адміністративне стягнення** – міра відповідальності , що застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень, як самим правопорушником, так і іншими особами.(ст23.КпАП)
14. **Акт проголошення незалежності України** – документ Верховної Ради України, яким було визначено новий політико-правовий статус України схвалений 24 серпня 1991 р.
15. **Акт юридичний** – акт (офіційний документ) волевиявлення держави, формально обов'язковий для виконання.
16. **Активне виборче право** – право громадян обирати склад виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.
17. **Акціонерне товариство** – господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства.

18. **Аліменти** – кошти, наданні у визначених законом випадках одними особами на утримання інших, які потребують матеріальної допомоги.
19. **Амністія** – рішення компетентного органу державної влади про повне або часткове звільнення від покарання певної категорії засуджених за вчинення злочину, про скорочення призначеного їм судом строку покарання або заміну його м'якшим покаранням, припинення порушеного кримінального переслідування.
20. **Антидемократичний державний режим** – державний режим, за якого суттєво ускладнюються можливості реалізації прав і свобод громадян, а реальна влада зосереджується в руках неконтрольованої народом групи осіб або в руках однієї особи.
21. **Апарат органів виконавчої влади** – організаційно поєднана сукупність структурних підрозділів і посад, які призначені для здійснення консультативних чи обслуговуючих функцій щодо виконання відповідними органами закріплених за ними повноважень.
22. **Апеляційні суди** – судові інстанції, що переглядають за апеляціями учасників процесу рішення нижчих судів, які ще не набули законної дії.
23. **Апеляція** – одна з форм оскарження судових рішень у цивільних і кримінальних справах до суду вищої інстанції, що має право переглядати справу.
24. **Арбітраж** – спосіб вирішення спорів, що розглядаються відповідальними, спеціально уповноваженими на це органами.
25. **Банк** – юридична особа, яка на підставі ліцензії Національного банку України здійснює діяльність по залученню вкладів від фізичних та юридичних осіб, веденню рахунків і наданню кредитів на власних умовах.
26. **Банківське право** – сукупність правових норм, що регулюють порядок організації та діяльності банків, їхні взаємовідносини з клієнтами, а також порядок здійснення ними банківських операцій.

27. **Батьки** – батько та мати, записані органами реєстрації актів громадянського стану в книзі народжень і свідоцтві про народження дитини.
28. **Батьківство** – факт походження дитини від певного чоловіка (батька).
29. **Батьківські права та обов'язки** – особисті й майнові права та обов'язки, які закон надає батькам (батькові і матері) для забезпечення належного виховання і матеріального утримання дітей, а також захисту їхніх прав та інтересів.
30. **Безпосередня демократія** – сукупність форм організації державної влади, за якої основні рішення щодо управління справами суспільства й держави схвалюються безпосередньо всіма громадянами на референдумах, зборах тощо.
31. **Безробітні** – працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку або інших передбачених чинним законодавством доходів через відсутність відповідної роботи, зареєстровані у державній службі зайнятості, справді шукають роботу та здатні приступити до праці.
32. **Благодійна діяльність** – безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності.
33. **Благодійна організація** – недержавна організація, головною метою діяльності якої здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства, або окремої категорії осіб.
34. **Бюджет** – план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади України, органами влади Автономної Республіки Крим та місцевими радами народних депутатів.
35. **Бюджет державний** – форма утворення і використання централізованого фонду коштів для забезпечення виконання функцій держави і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

36. **Бюджетна система України** – сукупність бюджетів різних рівнів.
37. **Бюджетний устрій** – організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.
38. **Важкі роботи** – роботи, пов'язані з підвищеною витратою працівником психічних або фізичних зусиль.
39. **Верховенство закону** – визначальна роль закону в правовій системі держави, в діяльності всіх суб'єктів права, насамперед державних органів і посадових осіб.
40. **Ветерани війни** – особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, інваліди війни, учасники війни
41. **Ветерани військової служби** – громадяни України, які бездоганно прослужили на військовій службі 25 і більше років у календарному обчисленні і звільнені в запас або у відставку відповідно до законодавства України чи колишнього Союзу РСР, а також інваліди I та II груп, інвалідність яких настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби.
42. **Ветерани праці** – особи, які сумлінно працювали в народному господарстві, державних установах, організаціях та об'єднаннях громадян, мають трудовий стаж (жінки – 35 років, чоловіки – 40 років), вийшли на пенсію.
43. **Вибори** – процес, в результаті якого певна спільність людей голосуванням формує склад державного органу або місцевого самоврядування.
44. **Вибірчі цензи** – сукупність умов, відповідність яким становить підставу для допуску громадян до участі у виборах.
45. **Виконавча влада** – одна з гілок влади у державі за теорією поділу влади; сукупність повноважень і функцій по управлінню державою; система

державних органів і посадових осіб, що здійснюють ці повноваження та функції.

46. **Вихідні дні** – вільні від роботи дні, які надаються трудящим щотижня для відпочинку.
47. **Відповідальність конституційна** – різновид юридичної відповідальності, що має складний політично-правовий характер.
48. **Відповідальність кримінальна** – вид юридичної відповідальності, суть якого полягає у застосуванні судом від імені держави до особи, що вчинила злочин, державного примусу у формі покарання.
49. **Відповідальність юридична** – вид відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників передбачених законодавством санкцій, що забезпечується у примусовому порядку державою.
50. **Відпустка щорічна** – вставлена законом кількість календарних днів безперервного відпочинку, які щорічно надаються працівникові власником або уповноваженим ним органом із збереженням місця роботи і середнього заробітку.
51. **Відпустки** – певний календарний період часу, що надається працівникам протягом року для відпочинку, відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, задоволення інших життєво важливих потреб та інтересів зі звільненням від виконання трудових обов'язків і збереженням місця роботи (посади) та зарплати (допомоги) у випадках, передбачених законом.
52. **Відшкодування шкоди** – цивільна правова компенсація майнових збитків, заподіяних правопорушенням.
53. **Влада** – здатність одного суб'єкта нав'язати свою волю іншому суб'єктові.
54. **Власність** – належність засобів і предметів виробництва народові, а також відповідним фізичним або юридичним особам.

55. **Внутрішні функції держави** – державні функції, що здійснюються у межах держави і виявляють її внутрішню політику.
56. **Володіння** – фактичне утримування речей, що має юридичне значення, тобто захист від порушення.
57. **Галузь законодавства** – сукупність усіх чинних нормативно-правових актів, що мають загальний предмет і метод правового регулювання.
58. **Галузь права** – певна сукупність правових норм, що мають загальний предмет і метод правового регулювання.
59. **Гаранти прав і обов'язків** – засоби й умови, які реально забезпечують повне і неухильне здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єктів.
60. **Гіпотеза** – частина норми права, в якій встановлюються умови, за наявності яких діє правило, що встановлене в її диспозиції.
61. **Господарське товариство** – підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.
62. **Громадянин** – фізична особа (індивід), котра перебуває у сталих юридичних зв'язках з конкретною державою, що затверджується відповідним громадянством.
63. **Громадянство** – необмежений у просторі й часі правовий зв'язок особи з конкретною державою, який зумовлює поширення на особу всіх конституційних прав і обов'язків.
64. **Громадянське суспільство** – суспільство, в якому держава гарантує індивідам надійний захист усіх прав і свобод людини, зокрема рівні можливості щодо підприємництва, участі в політичній та інших сферах життєдіяльності суспільства.
65. **Делікт** – порушення цивільно-правових норм, за яке передбачена цивільно-правова (майнова) відповідальність.

66. *Деліктоздатність* – закріплена у законі здатність суб'єкта нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення.
67. *Демократична держава* – держава, що базується на визнанні та втіленні в суспільну практику таких принципів конституційного устрою, як народовладдя, політичний плюралізм, свобода й рівність громадян, реальність і невід'ємність прав людини тощо.
68. *Демократичний державний режим* – державний режим, за яким реально забезпечується реалізація широкого кола прав і свобод громадян, котрі мають реальні можливості впливати на формування та діяльність державних органів.
69. *Держава* – особлива політико-територіальна організація, що має суверенітет, спеціальний апарат управління й примусу і здатна надавати своїм велінням загальнообов'язкової сили для всього населення країни.
70. *Державна влада* – здатність держави за допомогою державного апарату підкорювати своїй волі поведінку людей та їхніх об'єднань.
71. *Державна мова* – мова, обов'язкова для використання у законодавстві, офіційному діловодстві, судочинстві тощо.
72. *Державна служба* – спеціально організована професійна діяльність громадян з реалізації конституційних цілей і функцій держави.
73. *Державний апарат* – система органів держави, які виконують управлінські функції.
74. *Державний орган* – особа або група осіб, організованих у встановленому законом порядку, які виступають від імені держави, у зв'язку з чим наділені державно-владними повноваженнями.
75. *Державний режим* – сукупність форм і методів здійснення державної влади.
76. *Державний суверенітет* – повновладдя й незалежність держави, що полягають у її праві за власним розсудом вирішувати свої внутрішні й зовнішні питання без втручання в них будь-якої іншої держави.

77. *Державні комітети* – центральні органи виконавчої влади, які безпосередньо не формуючи урядову політику, покликані сприяти міністерствам та уряду в цілому в реалізації цієї політики шляхом виконання функцій державного управління, як правило, міжгалузевого чи між секторного характеру.
78. *Державні підприємства* – організації, що здійснюють функції держави у виробничій сфері, безпосередньо забезпечують виробництво матеріальних благ.
79. *Державні символи* – встановлені Конституцією або спеціальними законами особливі розпізнавальні знаки держави, в яких уособлюється її суверенітет, а в окремих випадках символізується певний історичний або ідеологічний зміст.
80. *Державні установи* – організації, які здійснюють функції держави, пов'язані зі створенням нематеріальних благ.
81. *Деспотична монархія (деспотія)* – монархія, де влада монарха обожнюється, а він сам визнається божеством.
82. *Деспотія* – влада абсолютного монарха, особа якого обожнюється, тому відкидається необхідність додержуватися законів і моральних норм, що робить його владу дійсно нічим не обмеженою.
83. *Джерело (форма) права* – засіб зовнішнього виразу права, за допомогою якого воно набуває формальної визначеності та загальнообов'язковості.
84. *Джерело підвищеної небезпеки* – об'єкт, експлуатація якого пов'язана з підвищеною ймовірністю завдання шкоди оточенню.
85. *Диктатура* – необмежена політична, ідеологічна та економічна влада, яка здійснюється певною групою осіб на чолі з лідером, ім'я якого може дати назву тому чи іншому правлінню (бонапартизм, сталінізм і т. ін.).
86. *Диспозиція* – частина норми права, в якій визначається певне правило поведінки, тобто те, що суб'єкт повинен (або може) робити чи не робити.
87. *Дисциплінарна відповідальність* – вид юридичної відповідальності, що виникає за порушення дисципліни у сфері трудових відносин і полягає в

накладанні на винних заходів дисциплінарного характеру: зауваження, догани, переводу на іншу роботу, звільнення з посади тощо.

88. *Дієдатність* – передбачена нормами права здатність суб'єкта своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.
89. *Діти* – за сімейним правом особи, що не досягли повноліття, а також особи, які, незалежно від віку, є синами й дочками своїх батьків.
90. *Договір* – взаємна угода між двома чи більше особами, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення правовідносин.
91. *Договір житлового найму* – письмовий документ, укладений на підставі ордера між наймодавцем і наймачем (громадянином, на чие ім'я видано ордер), що передбачає правила користування житлом, права та обов'язки сторін із утримання жилого будинку і прибудинкової території.
92. *Договір купівлі-продажу* – усна або письмова угода за якою одна сторона (продавець) зобов'язується передати майно у власність іншій стороні (покупцеві), а друга сторона зобов'язується прийняти майно і сплатити за нього певну грошову суму.
93. *Договір оренди землі* – угода сторін про взаємні зобов'язання, відповідно до яких орендодавець за плату передає орендареві у володіння і користування земельну ділянку для господарського використання на обумовлений договором строк.
94. *Договір позики* – договір за яким одна сторона (позикодавець) передає другій стороні (позичальникові) у власність (в оперативне управління) гроші або речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошей або рівну кількість речей того ж роду і якості.
95. *Дольова відповідальність* – вид цивільно-правової відповідальності, за якої кожний з боржників несе відповідальність перед кредитором лише в межах тієї її частини (долі), яка встановлена для нього законом чи договором.

96. **Дуалістична монархія** – монархія, в якій законодавча влада переходить до представницького виборного органу (парламенту), а монарх зберігає виконавчу владу і на власний розсуд формує уряд, відповідальний перед ним.
97. **Екологічна безпека** – стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної ситуації та виникненню небезпеки для здоров'я людей.
98. **Екологічна експертиза** – вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколога-експертних формувань та об'єднань громадян, що базується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація й дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, і спрямована на підготовку висновків щодо відповідності запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання й відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.
99. **Екологічне законодавство** – система нормативно-правових актів, які регламентують суспільні відносини у сфері раціонального використання і збереження природних ресурсів.
100. **Екологічне право** – система правових відносин, якими регулюються суспільні відносини з охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів (екологічні відносини).
101. **Екологічне правопорушення** – протиправне діяння (дія чи бездіяльність), що порушує встановлений в Україні екологічний правопорядок.
102. **Екологічні права та обов'язки громадян України** – система юридично закріплених за громадянами повноважень та зобов'язань в екологічній сфері.

103. **Житло** – готовий жилий будинок чи інше жите приміщення, придатне для проживання в ньому людей.
104. **Житлове законодавство** – сукупність нормативно-правових актів, які регулюють умови і порядок надання житлових приміщень громадянам, користування і розпорядження ними.
105. **Житлове право України** – сукупність правових норм, що регулюють житлові правовідносини між громадянами та громадян із державними та громадськими організаціями у процесі реалізації конституційного права людини і громадянина на житло.
106. **Житловий фонд (громадський)** – сукупність жилих будинків та інших жилих приміщень, що належать кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілкам та іншим громадським організаціям.
107. **Житловий фонд (державний)** – сукупність жилих будинків та інших жилих приміщень, що знаходяться у власності місцевих рад народних депутатів, державних підприємств, установ, організацій і призначаються для проживання людини і громадянина.
108. **Житловий фонд (індивідуальний)** – сукупність жилих будинків (приміщень), що знаходяться в особистій і приватній власності.
109. **Житловий фонд будівельних кооперативів (ЖБК)** – сукупність жилих будинків, що належать житлово-будівельним кооперативам і призначаються для проживання членів БК.
110. **Житлові чеки** – приватизаційні папери, які одержуються всіма громадянами України і використовуються при приватизації державного житлового фонду.
111. **Закон** – нормативно-правовий акт, який регулює найважливіші суспільні відносини, приймається колегіальним представницьким органом державної влади (парламентом) або всенародним голосуванням (референдумом) і має вищу силу порівняно з іншими нормативно-правовими актами.

112. **Законність** – правовий режим точного і неухильного здійснення законів та інших нормативних актів у всіх сферах державного і суспільного життя.
113. **Законодавство** – сукупність законів (актів найвищої юридичної сили, які видаються парламентом) даної держави.
114. **Збиток** – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.
115. **Звичай** – правило поведінки людей, яке склалося історично, у результаті багаторазового повторення в певних ситуаціях, а тому виконується автоматично.
116. **Земельне законодавство** – сукупність нормативно-правових актів, що регулюють земельні відносини з метою їх раціонального використання.
117. **Землі водного фонду** – землі, зайняті ріками, озерами, водоймами, болотами, гідротехнічними та іншими водогосподарськими спорудами, а також землі, виділені по берегах водойм під смуги відведення.
118. **Землі запасу** – землі, не передані у власність або не надані у постійне користування. До них належать також землі, право власності або користування якими припинено.
119. **Землі лісового фонду** – землі, вкриті лісом, а також не вкриті лісом, але надані для потреб лісового господарства.
120. **Землі оздоровчого призначення** – земельні ділянки, що мають природні лікувальні фактори, сприятливі для організації профілактики та лікування.
121. **Землі рекреаційного призначення** – землі, призначені для організованого масового відпочинку і туризму населення: земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, кемпінгів, туристських баз, стаціонарних і наметових туристсько-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристських станцій, парків, зелених зон навколо міст та інших населених пунктів,

навчально-туристських стежок, маркірованих трас, дитячих і спортивних таборів, розташовані поза землями оздоровчого призначення.

122. **Злочин** – суспільне небезпечне, протиправне, винне й карне діяння, яке завдає чи може завдати суттєвої шкоди певним суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом.
123. **Зовнішні функції держави** – державні функції, що здійснюються в процесі спілкування держави з іншими державами та міжнародними організаціями і в яких виявляється її зовнішня політика.
124. **Імперія** – велика багатонаціональна держава, яка створювалась шляхом насильницького (рідше – добровільного) приєднання незалежних держав або частин інших держав.
125. **Імпічмент** – усунення Президента з поста на основі прийнятого Верховною Радою за спеціальною процедурою рішення про його звинувачення у вчиненні державної зради або іншого злочину.
126. **Інкорпорація** – об'єднання чинних нормативних актів в одному збірнику на основі певного критерію (за алфавітом, за хронологією, за предметом правового регулювання тощо) без зміни їх внутрішнього змісту.
127. **Інститут права** – частика норм певної галузі чи підгалузі права, цю регулює конкретний вид або сторону однорідних відносин.
128. **Історичний тип держави і права** – сукупність певних рис і ознак, які на різних етапах розвитку людства визначають соціальну сутність держави й права, тобто їх спрямованість на задоволення інтересів та потреб певного панівного класу.
129. **Казус** – подія, настання якої не викликане навмисною або необережною поведінкою особи, або випадкові дії, які мають ознаки правопорушення за винятком вини особи, що їх скоїла.
130. **Кодекс** – закон, у якому об'єднуються й систематизуються правові норми, що регламентують певну сферу суспільних відносин.

131. **Кодифікація** – вид систематизації законодавства, що здійснюється через об'єднання нормативного матеріалу, зі змінами його внутрішнього змісту, в єдиний внутрішньо узгоджений акт.
132. **Коллективний договір** – угода, що укладається між власником і найманими працівниками (колективом усіх, кому власник надає роботу) і регулює виробничі, трудові й соціально-економічні відносини сторін з метою узгодження їх інтересів на підприємствах, в установах, організаціях.
133. **Консолідація** – зведення в одне ціле кількох чинних нормативних актів.
134. **Конституційний закон** – закон, який вносить певні доповнення, зміни, уточнення до тексту Конституції.
135. **Конституційний суд** – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні.
136. **Конституційні принципи правового статусу особи** – основні ідеї, відображені у Конституції і покладені в основу змісту й умов реалізації прав та обов'язків людини в державі.
137. **Конституціоналізм:** 1) політична система, що спирається на конституцію, конституційні методи управління;
2) науковий напрям, у межах якого досліджуються конституційні проблеми.
138. **Конституція** – основний закон держави, де регламентуються найважливіші з погляду держави відносини у сфері державного устрою, організації і функціонування органів держави, правового статусу особи.
139. **Конфедерація** – форма державного устрою, за якої держави створюють об'єднані органи для досягнення конкретних цілей (наприклад, військові) за збереження в інших питаннях цілковитої самостійності.
140. **Конфіскація майна** – примусове безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, яке є особистою власністю засудженого.

141. **Концерни** – статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємців.
142. **Корпоративні норми** – правила поведінки, встановлені певними об'єднаннями людей (політичними партіями, громадськими організаціями) і обов'язкові для їхніх членів.
143. **Корпорація** – об'єднання підприємств, створене на підставі спільних виробничих, наукових і комерційних інтересів.
144. **Корупція** – діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.
145. **Крайня необхідність** – учинення діяння, яке підпадає під ознаки злочину, з метою відвертання загрози інтересам держави й суспільства, інтересам чи правам даної або інших осіб, за умови, що ця небезпека не могла бути відвернута іншими засобами й завдана шкода є менш значною, ніж та, якій запобігли.
146. **Кредитор** – громадянин або юридична особа, яка має підтвержені належними документами майнові вимоги до боржника.
147. **Кримінальна відповідальність** – вид юридичної відповідальності, що настає за скоєння злочину і полягає у застосуванні до винної особи виду і міри покарання, передбаченого Кримінальним кодексом.
148. **Кримінальне законодавство** – галузь права, яка визначає перелік суспільне небезпечних діянь, що є злочинами, і яке покарання слід застосовувати до осіб, винних у їх вчиненні.
149. **Людина** – біологічна істота, наділена членороздільною мовою, здатністю мислити, створювати і використовувати знаряддя праці.
150. **Материнство** – правове становище жінки у зв'язку з народженням, утриманням і вихованням дітей. Методи правового регулювання – засоби, за допомогою яких норми права впливають на суспільні

відносини (заборона, винагорода, встановлення відповідальності певного типу тощо).

151. **Метод правового регулювання** – засіб, за допомогою якого право впливає на суспільні відносини (заборона, винагорода, призначення відповідальності певного виду тощо).
152. **Механізм держави** – система державних організацій, що забезпечують реалізацію функцій держави.
153. **Міліція** – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.
154. **Міністерства** – центральні органи виконавчої влади, покликані формувати та реалізувати державну політику у відповідних сферах суспільного життя - (секторах державного управління), їх очолюють міністри, які за посадою є членами Кабінету Міністрів України і відповідно до цього мають статус політичних діячів (політиків).
155. **Місьцеве самоврядування** – право певної територіальної громади – мешканців села чи добровільного об'єднання в одну сільську громаду жителів кількох сіл, селища або міста – самостійно розв'язувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.
156. **Монархія** – форма державного правління, згідно з якою вищу державну владу зосереджує (повністю або частково) одна особа – монарх і передає у спадщину представникам панівної династії.
157. **Надра** – частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.
158. **Напівпрезидентська (змішана) республіка** – форма республіканського правління, за якої президент обирається народом, але парламентові надаються певні повноваження щодо контролю за діяльністю президента під час формування уряду та здійснення виконавчої влади.
159. **Народ** – населення певної країни.

160. **Народний суверенітет** – повновладдя народу, здійснення ним невід'ємної та неподільної влади самостійно і незалежно від будь-яких інших соціальних сил.
161. **Народність** – спільність людей, що проживають на одній території, зв'язані спільною мовою, особливостями психічного складу, культури і способу життя та іншими загальними цінностями, що закріплені у звичаях, традиціях та інших соціальних нормах.
162. **Населення** – сукупність людей, які проживають на певній території та здійснюють свою життєдіяльність у межах адміністративної чи політичної одиниці.
163. **Національна безпека** – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, держави та суспільства від існуючих і можливих загроз у всіх сферах суспільних відносин.
164. **Національний суверенітет** – повновладдя нації у вирішенні всіх питань її національного життя аж до реальної можливості створення самостійної національної держави.
165. **Нація** – спільність людей, які проживають на одній території, зв'язані загальними економічними відносинами, спільною мовою, культурою, одним законодавством, національними інтересами, митними кордонами та іншими ознаками.
166. **Необмежена (абсолютна) монархія** – монархія, в якій влада монарха ніким і нічим не обмежується, тобто в країні немає ні органів, ні законів, що могли б певною мірою змінити чи знехтувати волю монарха.
167. **Необхідна оборона** – захист особою свого життя і здоров'я шляхом завдання шкоди нападникові. Це дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного

відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому було допущено перевищення меж необхідної оборони. Ст.36 ККУ.

168. **Непереборна сила** – надзвичайна подія (тобто явище, яке не залежить від волі людини), настання та шкідливі наслідки якої зобов'язана особа не могла ні передбачити, ні доступними їй засобами відвернути.
169. **Норма права** – формально визначене, сформульоване чи санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки загального характеру, реалізація якого забезпечується державним примусом.
170. **Нормативний договір** – правило поведінки, яке встановлюється за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і яке визнається і забезпечується державою.
171. **Нормативно-правовий акт** – офіційний письмовий документ, виданий у певному порядку уповноваженим державним органом, де встановлюються, змінюються або скасовуються загальнообов'язкові правила поведінки (норми права), що забезпечуються державними примусовими заходами.
172. **Норми моралі** – соціальні норми, які регулюють поведінку людей внаслідок її оцінки з погляду категорій добра і зла.
173. **Нотаріат** – система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати беззаперечні права і факти, що мають юридичне значення, а також інші нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності.
174. **Об'єкт правопорушення** – суспільні відносини, які охороняються правом і на які це правопорушення посягає.
175. **Об'єкти правовідносин** – соціальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини.
176. **Об'єктивна сторона правопорушення** – зовнішній вираз протиправного діяння.
177. **Об'єктивне право** – сукупність усіх чинних у державі правових приписів, які встановлюють, змінюють чи скасовують

загальнообов'язкові правила поведінки і реалізація яких забезпечується можливістю застосування державного примусу.

178. **Обмежені монархії** – монархії, в яких влада монарха в тій чи іншій мірі обмежується повноваженнями певних державних органів.
179. **Обов'язок (юридичний)** – передбачені у праві міра і вид необхідної поведінки суб'єкта.
180. **Опіка** – засіб охорони, захисту особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх, що не досягли 14 років і залишилися без батьківського піклування, а також повнолітніх осіб, котрих суд визнав недієздатними внаслідок душевної хвороби або недоумства.
181. **Органічний закон** – закон, на необхідність існування якого прямо вказує Конституція.
182. **Ордер на жиле приміщення** – письмове розпорядження на заселення жилого приміщення, що видається на підставі рішення виконавчого комітету органу місцевого самоврядування чи місцевої державної адміністрації.
183. **Особа** – людина як суб'єкт, що має індивідуальні інтелектуальні та інші ознаки й усвідомлює себе членом спільності таких же суб'єктів.
184. **Особа без громадянства** – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином
185. **Охлократія** – влада, яка орієнтується на вимоги натовпу й водночас намагається використати його для досягнення своїх цілей.
186. **Охорона праці** – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.
187. **Охорона тваринного світу** – система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення та раціональне використання об'єктів тваринного світу.

188. **Парламентарна (конституційна) монархія** – монархія, в якій влада монарха в усіх сферах здійснення державної влади суттєво обмежується: йому надаються лише формальний статус глави держави і виключно представницькі повноваження.
189. **Пасивне виборче право** – право громадян бути обраними до складу виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.
190. **Первісне стадо** – об'єднання окремих людей та їх груп для спільного полювання, спільного проживання, спільного добування і споживання їжі, інших засобів до існування.
191. **Первісний лад** – суспільно-економічна формація, певний тип суспільства, що характеризується колективною формою об'єднання людей, які спільно виробляли примітивні знаряддя праці, засоби до існування, де панували колективна власність і суспільна влада. Розглядають дородову (група людей, первісне стадо) і родові спільності людей.
192. **Перспективна (позитивна) юридична відповідальність** – сумлінне виконання суб'єктом всіх правових приписів.
193. **Підгалузь права** – частина галузі права, яка складається з норм, що регулюють суспільні відносини певного виду.
194. **Підзаконний акт** – правовий акт, який видається уповноваженими на те державними органами (Президентом, Кабінетом Міністрів тощо) на основі й на виконання законів.
195. **Підприємницька діяльність** – самостійна, ініціативна, систематична на власний ризик діяльність, спрямована на виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг і зайняття торгівлею з метою отримання прибутку.
196. **Підприємство** – самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу). Ст.1 Закону України “Про підприємства в Україні”

197. **Піклування** – засіб охорони і захисту особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх віком від 14 до 18 років, а також громадян, яких суд визнав обмежено дієздатними внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними речовинами, та осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права й виконувати свої обов'язки.
198. **Плем'я** – спільність людей у докласовому суспільстві, що складалася з декількох родів, які мали багато спільних рис та інтересів: загальний діалект мови, однакові звичаї та релігійні культу, загальну територію для полювання і проживання, загальне ім'я і т. ін.
199. **Повне товариство** – товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства своїм майном.
200. **Податки** – обов'язкові платежі, що їх сплачують юридичні особи та населення до бюджету в розмірах і в строки, передбачені законом.
201. **Поділ влади** – модель побудови державного апарату, згідно з якою влада в державі має поділятися між законодавчими, виконавчими та судовими органами. При цьому кожна з влад повинна бути незалежною від інших і водночас їм підконтрольною, що має на меті виключення можливості концентрації влади в руках одного органу.
202. **Політика** – специфічна діяльність представників різних класів (людей або їхніх об'єднань), спрямована на здійснення своєї влади в суспільстві.
203. **Політична влада** – здатність окремих суб'єктів диктувати свою волю суспільству, спрямовувати його розвиток у відповідності зі своїми потребами та інтересами.
204. **Політична партія** – об'єднання громадян прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі.

205. **Політична система суспільства** – сукупність державних та недержавних (громадських) організацій, які беруть участь у політичних відносинах.
206. **Помилування** – повне або часткове звільнення конкретної особи від відбування кримінального покарання, заміна призначеної їй судом міри покарання або не відбутої його частини м'якшим покаранням.
207. **Право** – система загальнообов'язкових правил поведінки, що встановлені або санкціоновані державою і забезпечуються її примусом.
208. **Право власності** – врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном.
209. **Правова держава** – держава, в якій панує право, де діяльність усіх її органів і посадових осіб здійснюється на основі та в межах, визначених правом, де не тільки особа відповідальна за свої дії перед державою, а й держава несе реальну відповідальність перед особою за результати своєї діяльності.
210. **Правова поведінка** – передбачена нормами права соціальне значуща поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, що контролюється їхніми свідомістю і волею.
211. **Правова презумпція** – закріплене в законодавстві припущення про наявність або відсутність певних юридичних фактів.
212. **Правовий (судовий або адміністративний) прецедент** – рішення з конкретної судової чи адміністративної справи, яке стає обов'язковим зразком при вирішенні у майбутньому аналогічних справ.
213. **Правовий звичай** – звичай, схвалений державою, виконання вимог якого забезпечується державним примусом.
214. **Правовий статус особи** – сукупність закріплених у законодавстві прав, свобод, обов'язків громадян та гарантій їх здійснення.
215. **Правовідносини** – специфічні суспільні відносини, учасники яких виступають як носії прав та обов'язків, установлених нормами права.

216. **Правоздатність** – передбачена нормами права здатність суб'єкта мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.
217. **Правомірна поведінка** – суспільно-необхідна, бажана й допустима, під кутом зору інтересів громадянського суспільства, поведінка індивідуальних і колективних суб'єктів, що полягає у здійсненні норм права, гарантується та охороняється державою.
218. **Правоохоронні органи** – органи, які держава наділяє компетенцією охорони суспільних відносин, урегульованих правом.
219. **Правопорушення** – суспільне небезпечне, шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатної особи, за яке може бути накладене покарання чи стягнення.
220. **Правопорядок** – відповідність суспільних відносин приписам норм права.
221. **Правосуб'єктність** – здатність бути суб'єктом права (учасником правовідносин).
222. **Працівник** – фізична особа, яка працює на підставі трудового договору на підприємстві, в установі або організації чи у фізичної особи, яка використовує найману працю.
223. **Предмет правового регулювання** – певні суспільні відносини, що врегульовуються цією сукупністю правових норм (наприклад, відносини, пов'язані з власністю, відносинами у сім'ї тощо).
224. **Представницька демократія** – сукупність форм організації державної влади, за якої певні важливі рішення щодо управління справами суспільства й держави виносяться виборними установами (парламентами, муніципалітетами тощо).
225. **Президентська республіка** – республіка, в якій повноваження глави держави, а в деяких випадках – і глави уряду, належать президенту, який обирається непарламентським шляхом (а саме – громадянами держави) і формує уряд, що не несе відповідальності перед парламентом.

226. **Приватизація державного житлового фонду** – відчуження, тобто безоплатна передача чи продаж із державного житлового фонду у власність громадянам України жилих квартир чи приміщень, які вони займають, а разом із ними – господарських споруд, що до них належать. Приватизація здійснюється через: безоплатну передачу громадянам квартир (будинків) із розрахунку санітарної норми – 21 кв. м загальної площі на наймача і кожного члена його сім'ї та додатково 10 кв. м на сім'ю; продаж надлишків загальної площі квартир (будинків) громадянам України, які мешкають у них або перебувають на черзі з поліпшення житлових умов.
227. **Прокурор** – посадова особа, яка наділена повноваженнями щодо здійснення прокурорського нагляду.
228. **Пропорційна виборча система** – виборча система, у відповідності з якою депутатські мандати розподіляються між виборчими об'єднаннями (партійними списками кандидатів) пропорційно кількості голосів виборців, поданих за кожний список.
229. **Проступки** – правопорушення, які порушують приписи норм права, але не досягають рівня суспільної небезпеки, притаманної злочинам.
230. **Релігійні норми** – правила поведінки, що містяться у тих чи інших релігійних вченнях.
231. **Республіка** – форма державного правління, в якій вищі державні органи обираються населенням або формуються загальнонаціональним представницьким органом влади.
232. **Ретроспективна (негативна) юридична відповідальність** – закріплений у законі обов'язок правопорушника прийняти від держави певні санкції за скоєне правопорушення.
233. **Референдум** – голосування населення всієї держави (загальнодержавний референдум) або певної частини (місцевий референдум) з метою розв'язання найважливіших питань суспільного життя.

234. **Рід** – первинний виробничий, соціальний та етнічний колектив людей у докласовому суспільстві, який засновується та існує здебільшого на кровно-родинних зв'язках.
235. **Санкція** – частина правової норми, де містяться вказівки на ті негативні наслідки, що наступають для суб'єкта у випадку невиконання ним правил, визначених у диспозиції, або умов, встановлених у гіпотезі норми права.
236. **Система права** – внутрішня організація права, що полягає в єдності та погодженості правових приписів певної держави.
237. **Систематизація законодавства** – упорядкування чинного нормативно-правового матеріалу, об'єднання його в єдину внутрішньо узгоджену систему.
238. **Сімейне законодавство** – сукупність нормативно-правових актів, що регулюють особисті та пов'язані з ними майнові відносини громадян, які виникають із шлюбу і належності до сім'ї.
239. **Сімейне право** – сукупність правових норм, які регулюють особисті й пов'язані з ними майнові відносини громадян, що виникають із шлюбу й належності до сім'ї.
240. **Сім'я** – первинна клітинка громадянського суспільства, в якій реалізується дітородна, виховна та інші функції суспільного життя; союз людей, оснований на добровільному й рівноправному шлюбі.
241. **Скарб** – зариті в землі або приховані іншим способом валюта, валютні та інші цінності, власник яких невідомий або в силу закону втратив на них право.
242. **Склад злочину** – сукупність передбачених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, за якими суспільне небезпечне діяння визнається злочином.
243. **Служба безпеки України** – державний правовий орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України.

244. **Солідарна відповідальність** – вид цивільно-правової відповідальності, за якої кредитор має право на свій розсуд вимагати від усіх або від кожного з боржників окремо повного або часткового виконання зобов'язання (наприклад, повернення боргу).
245. **Соціальна держава** – держава, зорієнтована на здійснення широкої та ефективної соціальної політики, яка має втілюватись у реальності прав людини й громадянина, в існування доступних та ефективних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, у підтримку малозабезпечених прошарків населення тощо.
246. **Соціальне забезпечення** – державна система матеріального забезпечення й соціального обслуговування громадян у старості, у випадках хвороби, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника та в інших випадках, коли людина цього потребує.
247. **Соціальне страхування загальнообов'язкове державне** – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.
248. **Соціальні норми** – правила, які регулюють поведінку людей у суспільстві.
249. **Спадщина** – майно (в тому числі гроші, цінні папери) і сукупність майнових прав та обов'язків громадянина (спадкодавця), які після його смерті переходять до іншого суб'єкта (спадкоємця).
250. **Співучасть** – умисна спільна участь двох або більше осіб у вчиненні злочину.

251. **Споживач** – громадянин, який придбає, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (робота, послуги) для власних побутових потреб.
252. **Страйк** – одночасна колективна відмова продовжувати роботу до задоволення вимог щодо виконання передбачених у законодавстві або в колективному договорі умов організації праці.
253. **Суб'єкт правопорушення** – суб'єкт, котрий вчинив правопорушення.
254. **Суб'єкти правовідносин (суб'єкти права)** – учасники (сторони) правовідносин, пов'язані взаємними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.
255. **Суб'єктивна сторона правопорушення** – внутрішнє психологічне ставлення суб'єкта до вчиненого протиправного діяння та його наслідків.
256. **Суб'єктивне право (право громадянина)** – передбачена певною нормою права можливість суб'єкта поводити себе певним чином.
257. **Субсидіарна відповідальність** – вид цивільно-правової відповідальності іншої особи за зобов'язаннями основного боржника, який не може цілком або частково їх виконати.
258. **Суд** – орган держави, що здійснює правосуддя в формі розгляду та роз рішення кримінальних, цивільних, адміністративних та деяких інших категорій справ у встановленому законом порядку.
259. **Суддя** – посадова особа держави, яка є носієм судової влади.
260. **Суспільна влада** – управління справами первинної спільності (роду, братії, племені), що здійснювалося всіма дорослими членами на загальних зборах, рада старійшин.
261. **Суспільний порядок** – порядок у суспільстві, що відповідає вимогам всього комплексу соціальних норм.
262. **Суспільство** – форма життєдіяльності людей, яка склалась історично і відокремилась від навколишньої природи.
263. **Теократія** – зосередження державної влади в руках духовенства або особисто глави церкви, що тягне за собою підвищення ролі релігійних

норм у регулюванні суспільного та особистого життя, здійснення судочинства на основі релігійних догматів, перетворює державу на інструмент проведення політики в інтересах панівної церкви тощо.

264. **Територіальна громада** – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.
265. **Територіальний устрій** – поділ території держави на певні складові частини, взаємовідносини цих частин території держави між собою, між ними та державою в цілому.
266. **Тиранія** – влада, яка встановлюється і здійснюється шляхом відкритого, нічим не замаскованого насильства і жорстоко карає будь-яку незгоду і спроби протесту проти дій владних структур.
267. **Тоталітаризм** – антидемократичний державний режим, за якого фактично панує одна політична партія, яка зростається з державним апаратом, устанавлюються жорстка централізація в управлінні й партійно-державний контроль за всіма сферами суспільного життя.
268. **Третейський суд** – одноособовий арбітр або колегія арбітрів.
269. **Трудова дисципліна** – необхідність додержання учасниками трудового процесу порядку й правил, закріплених у нормах права.
270. **Трудове законодавство** – сукупність правових норм, які регламентують суспільні відносини, що виникають при застосуванні праці найманих працівників у процесі виробничої діяльності.
271. **Трудовий договір** – угода між працівником і власником (роботодавцем), за якою перший зобов'язується виконувати роботу за певною спеціальністю, кваліфікацією або посадою, а другий – виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати безпечні умови праці.
272. **Угоди** – дії громадян і організацій, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

273. **Унітарна держава** – єдина централізована держава, що не має у своєму складі державних утворень і територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці (області, райони, провінції тощо).
274. **Фактичний зміст правовідносин** – реально здійснювані учасниками правовідносин дії, спрямовані на реалізацію своїх прав і обов'язків.
275. **Федерація** – держава, до складу якої входять декілька державних утворень (суб'єктів), які мають юридично визначену політичну самостійність.
276. **Фізичні особи** – індивіди (громадяни України, особи без громадянства, іноземці та особи з подвійним громадянством), які наділені законом цивільною правоздатністю та дієздатністю.
277. **Фінансове законодавство** – сукупність нормативно-правових актів, що регулюють відносини у галузі фінансової діяльності.
278. **Форма держави** – комплексне поняття, яке характеризує державу щодо форми правління, форми державного устрою та державного режиму.
279. **Форма державного правління** – порядок організації вищих державних органів, що визначає їхню структуру, компетенцію та взаємодію.
280. **Форма державного устрою** – територіальний поділ держави, взаємовідносини її складових частин між собою і державою загалом і відповідною організацією державних органів.
281. **Функції держави** – основні напрями діяльності держави, в яких дістають своє вираження її сутність та соціальне призначення.
282. **Функції права** – основні напрями впливу права на суспільні відносини.
283. **Цивільне законодавство** – сукупність нормативно-правових актів, що регулюють майнові відносини, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням матеріальними благами, а також певні особисті стосунки, пов'язані з майновими (наприклад, авторське право), та виключно особисті немайнові відносини, об'єктами яких можуть бути, наприклад, ім'я, честь, гідність.

284. **Цивільно-правова відповідальність** – вид юридичної відповідальності фізичної чи юридичної особи при недотриманні нею договірних зобов'язань або завданні майнової шкоди чи порушенні особистих немайнових прав (посягання на честь, гідність особи). Полягає у покладанні на винних обов'язку відшкодувати заподіяні потерпілим збитки.
285. **Цивільно-правовий договір** – угода двох чи більше осіб, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Цивільно-правові договори є найпоширенішим видом цивільно-правових угод.
286. **Шлюб** – юридичне оформлений добровільний, вільний і рівноправний союз чоловіка і жінки, який породжує їхні взаємні права й обов'язки, спрямовані на створення сім'ї, народження і виховання дітей.
287. **Штраф** – грошове стягнення, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні, кримінальні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених законами України.
288. **Юридична відповідальність** – закріплений у законі обов'язок правопорушника зазнати з боку держави певних санкцій за скоєне ним правопорушення.
289. **Юридичний зміст правовідносин** – зафіксовані в юридичних нормах , права та обов'язки учасників правовідносин.
290. **Юридичні (спеціальні) гарантії** – правові засоби (юридичні норми та інститути), покликані забезпечувати реальність прав та обов'язків особи.
291. **Юридичні особи** – організації, підприємства чи установи, що мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав та виконувати обов'язки, бути позивачами й відповідачами в суді, арбітражі.
292. **Юридичні факти** – конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують настання юридичних наслідків у вигляді виникнення, зміни або припинення правових відносин.

293. **Юрисдикція** – передбачена законом компетенція відповідних державних органів давати правову оцінку фактам, вирішувати правові спори, застосовувати юридичні санкції до правопорушників.
294. **Явка з повинною** – добровільне звернення громадянина до органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або суду із заявою про скоєння ним злочину.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Лекції, семінари, підготовка доповідей, самостійна робота студентів.

Консультація викладача з питань підготовки до семінарських занять, виконання ІНДЗ за змістом тем.

Індивідуально співбесіда за програмовим змістом дисципліни, та перевірка завдань для самостійної роботи студента визначених у семінарських заняттях з метою підвищення рейтингу успішності студента.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ І ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

Систему контролю складають: семінарські заняття, усне опитування, тестові завдання, перевірка та оцінювання самостійної роботи студента.

За часом педагогічний контроль передбачає поточний, тематичний, модульний і підсумковий.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ З ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»

1. Блок питань з теорії держави та права

1. Поняття та ознаки держави.
2. Теорії походження держави.
3. Функції держави.
4. Форма правління: поняття та види.
5. Форми державного устрою: поняття та види.
6. Форми державного режиму.

7. Форма правління та форма державного режиму в Україні.
8. Система адміністративно-територіального устрою України.
9. Поняття органу держави. Апарат держави.
10. Походження права. Поняття та ознаки права.
11. Система права. Норма права як первинний елемент системи права.
12. Джерела (форми) права. Правова система.
13. Поняття та ознаки нормативно-правових актів. Види нормативно-правових актів.
14. Систематизація нормативно-правових актів: поняття та види.
15. Галузі права.
16. Правовідносини: поняття та склад.
17. Правопорушення.
18. Поняття, види та ознаки юридичної відповідальності.

2. Блок питань з конституційного права

19. Конституційне право: поняття та предмет правового регулювання.
20. Характеристика Конституції як Основного Закону держави.
21. Громадянство України.
22. Система конституційних прав і свобод людини та громадянина. Конституційні обов'язки громадян в Україні.
23. Референдум: поняття та види.
24. Принципи виборчого права в Україні.
25. Виборчий процес та його стадії.
26. Правовий статус, склад і повноваження Верховної Ради України.
27. Правовий статус народного депутата України.
28. Правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
29. Правовий статус Президента України.
30. Правовий статус Кабінету Міністрів України.
31. Центральні органи виконавчої влади в Україні.
32. Місцеві органи виконавчої влади.

33. Органи місцевого самоврядування.
34. Прокуратура України.
35. Національна поліція в Україні.
36. Служба безпеки України.
37. Нотаріат в Україні.
38. Адвокатура в Україні.
39. Юстиція в Україні.

3. Блок питань з кримінального права

40. Основні поняття і система кримінального права України.
41. Характеристика Кримінального кодексу України.
42. Кримінальна відповідальність та її підстави.
43. Поняття злочину, його ознаки, склад та стадії.
44. Співучасть у злочині.
45. Кримінальне покарання: поняття, ознаки та види.
46. Амністія та помилування.

4. Блок питань з адміністративного права

47. Поняття та джерела адміністративного права України.
48. Державна служба в Україні. Правовий статус державних службовців.
49. Адміністративна відповідальність.
50. Поняття та система адміністративних стягнень.
51. Поняття, система та завдання правоохоронних органів в Україні.

5. Блок питань з трудового права

52. Поняття трудового права і предмет його регулювання.
53. Джерела трудового права. Місце Кодексу законів про працю в системі трудового права України.
54. Колективний договір.
55. Трудовий договір: поняття, сторони і зміст.
56. Види трудових договорів.
57. Порядок прийняття на роботу.
58. Робочий час: поняття та види.

59. Поняття та види часу відпочинку.
 60. Трудова дисципліна. Правила внутрішнього трудового розпорядку.
 61. Оплата праці.
 62. Праця молоді. Пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням.
 63. Відповідальність у трудовому праві України.
 64. Індивідуальні та колективні трудові спори.
 65. Підстави розірвання трудового договору:
- 6. Блок питань з цивільного та сімейного права**
66. Цивільне право України: поняття і система.
 67. Загальна характеристика цивільного законодавства України. Цивільний кодекс України
 68. Поняття та види суб'єктів цивільно-правових відносин.
 69. Фізичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин. Поняття правоздатності фізичної особи.
 70. Дієздатність фізичних осіб: поняття та види. Недієздатність.
 71. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Оголошення фізичної особи померлою.
 72. Юридичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин. Правосуб'єктність юридичних осіб.
 73. Поняття та елементи права власності. Форми власності в Україні.
 74. Цивільно-правові договори: поняття і види.
 75. Цивільно-правова відповідальність: поняття та особливості.
 76. Спадкування в Україні.
 77. Сімейне право України: поняття та джерела.
 78. Сім'я та шлюб за сімейним законодавством.
 79. Порядок укладення шлюбу.
 80. Порядок розірвання шлюбу.
 81. Права та обов'язки подружжя. Шлюбний договір.
 82. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

7. Блок питань з житлового права

83. Житловий фонд України та його види.
84. Договір житлового найму.

8. Блок питань з господарського права

85. Господарське право України. Господарський кодекс України
86. Господарські відносини. Суб'єкти господарського права та їхні види.
87. Господарське товариство.
88. Підприємницька діяльність.
89. Інвестиції та інвестиційна діяльність.
90. Поняття «податок». Види податків.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Максимальна кількість балів за вивчення дисципліни складає 100 балів.

Рейтинг успішності студента за вивчення – це сума балів за змістовий практичний модуль (семінарські заняття), модуль самостійної роботи, тестовий модульний контроль.

Поточне тестування та самостійна робота										Підсумковий тест (екзамен)	Сума	
Модуль 1									Модуль 2			
ЗМ 1			ЗМ 2							Реферат	50	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	10		
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4			

По завершенні визначається рейтинг знань в межах 100 бальної шкали.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ПОСІБНИКІВ, ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОЩО

Базові нормативно-правові акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996.– № 30.– Ст. 141.
2. Господарський кодекс України: Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: www.rada.gov.ua
3. Житловий Кодекс Української РСР: Кодекс від 30 червня 1983 р. № 5464-X. URL: www.rada.gov.ua
4. Загальна декларація прав людини: декларація ООН від 10.12.1948 р. URL: www.rada.gov.ua
5. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: www.rada.gov.ua
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: www.rada.gov.ua
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: www.rada.gov.ua
8. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: www.rada.gov.ua
9. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. URL: www.rada.gov.ua
10. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: www.rada.gov.ua
11. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: www.rada.gov.ua
12. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: www.rada.gov.ua
13. Про державну службу в Україні: Закон України від 10 грудня 2015 р.. URL: www.rada.gov.ua
14. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. URL: www.rada.gov.ua

15. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: www.rada.gov.ua
16. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: www.rada.gov.ua
17. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: www.rada.gov.ua
18. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: www.rada.gov.ua
19. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII URL: www.rada.gov.ua
20. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 р. URL: www.rada.gov.ua
21. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
22. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: www.rada.gov.ua
23. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI. URL: www.rada.gov.ua
24. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: www.rada.gov.ua
25. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: www.rada.gov.ua
26. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: www.rada.gov.ua

Додаткові нормативно-правові акти

27. Акт проголошення незалежності України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38.
28. Бюджетний кодекс України: Кодекс від 08 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: www.rada.gov.ua
29. Виборчий кодекс України: Кодекс від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: www.rada.gov.ua
30. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII. URL: www.rada.gov.ua

31. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: www.rada.gov.ua
32. Декларація соціальної справедливості: гідна праця та соціальний захист: Декларація від 10.02.2013 р. URL: www.rada.gov.ua
33. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 3 травня 1996 р. № ETS 163. URL: www.rada.gov.ua
34. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: www.rada.gov.ua
35. Земельний кодекс України: Кодекс від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: www.rada.gov.ua
36. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: www.rada.gov.ua
37. Кодекс цивільного захисту України: Кодекс від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: www.rada.gov.ua
38. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: www.rada.gov.ua
39. Лісовий кодекс України: Кодекс від 21.01.1994 р. № 3852-XII URL: www.rada.gov.ua
40. Митний кодекс України: Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI URL: www.rada.gov.ua
41. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: www.rada.gov.ua
42. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: www.rada.gov.ua
43. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: www.rada.gov.ua
44. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: www.rada.gov.ua
45. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: www.rada.gov.ua
46. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: www.rada.gov.ua

47. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI.
URL: www.rada.gov.ua
48. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III.
URL: www.rada.gov.ua
49. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р.
№ 2811-XII. URL: www.rada.gov.ua
50. Про державну реєстрацію актів громадянського стану: Закон України від
01.07.2010 р. № 2398-VI. URL: www.rada.gov.ua
51. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-XII. URL:
www.rada.gov.ua
52. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України
від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: www.rada.gov.ua
53. Про Загальнодержавну цільову програму захисту населення і територій
від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на
2013-2017 роки Верховна Рада України; Закон, Програма, Паспорт,
Заходи від 07.06.2012 р. № 4909-VI. URL: www.rada.gov.ua
54. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного
випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили
втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. URL:
www.rada.gov.ua
55. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок
безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL:
www.rada.gov.ua
56. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України
від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: www.rada.gov.ua
57. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон
України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: www.rada.gov.ua
58. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України
від 26.06.1997 р. № 400/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
59. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-
VII. URL: www.rada.gov.ua
60. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р.
№ 2136-VIII URL: www.rada.gov.ua
61. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-

- IV. URL: www.rada.gov.ua
62. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: www.rada.gov.ua
63. Про місцеве самоврядування в Україні: Закони України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
64. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: www.rada.gov.ua
65. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: www.rada.gov.ua
66. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. URL: www.rada.gov.ua
67. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI. URL: www.rada.gov.ua
68. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 22. – Ст. 216.
69. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: www.rada.gov.ua
70. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: www.rada.gov.ua
71. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: www.rada.gov.ua
72. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII. URL: www.rada.gov.ua
73. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 р. №698-XII. URL: www.rada.gov.ua
74. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: www.rada.gov.ua
75. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-XI. URL: www.rada.gov.ua
76. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України 19.06.1992 р. № 2482-XII URL: www.rada.gov.ua
77. Про приватизацію державного майна: Закон України 04.03.1992 р. № 2163-XII URL: www.rada.gov.ua

78. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: www.rada.gov.ua
79. Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: www.rada.gov.ua
80. Про соціальний діалог в Україні Верховна Рада України: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – Ст. 255.
81. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV. URL: www.rada.gov.ua
82. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII. URL: www.rada.gov.ua
83. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: www.rada.gov.ua
84. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: www.rada.gov.ua
85. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. URL: www.rada.gov.ua
86. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: www.rada.gov.ua
87. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: www.rada.gov.ua
88. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН: міжнародний документ від 26.06.1945 р. URL: www.rada.gov.ua
89. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: www.rada.gov.ua

Допоміжна наукова література

- 1.. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку XXI століття): монографія / [В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук, Ю. В. Гридасов, М. М. Новіков, У. О. Палієнко, І. А. Дьомін, О. М. Єщук,] ; за заг. ред. В. В. Галуцька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 376 с.
- 2.. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К.:

- Юридична думка, 2004. – 584 с.
- 3.. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 2: Особлива частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К.: Юридична думка, 2005. – 624 с.
 - 4.. Адміністративне право України: навч. посіб. / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 368 с.
 - 5.. Адміністративне право України: підручник/ За заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: Юридична література, 2003. – 896 с.
 6. Баймуратов М. А. Курс конституционного права Украины. Том 2. Конституционный строй Украины: учебник / под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. – 800 с.
 7. Берлач А. И. Правоведение: учебник / А. И. Берлач, С. С. Бычкова, Д. А. Карпенко, А. Н. Колодий, А. Е. Олейник, В. И. Осадчий. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – 864 с.
 - 8.. Бесчастний В. М. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / В. М. Безчасний. – К.: Знання, 2007. – 286 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
 9. Бойко М. Д. Трудове право України : навч. посібник. / М. Д. Бойко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. - 392 с
 - 10.Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2008. – 375с.
 - 11.Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / За ред. Н. Б. Болотіної, Г.І.Чанишевої. - К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 564 с.
 - 12.Борисова В. І. Сімейне право України: підручник / За заг.ред В. І. Борисової та І. В. Жилінкової – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 264 с.
 - 13.Гайворонський В.М. Господарське право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти./ В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.; За ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. – Х.: Право, 2005. – 384 с.
 - 14.Галянтич М. К. Житлове право: навчальний посібник / М. К. Галянтич. – К: Юрінком Інтер, 2008. – 528 с.
 - 15.Дмитренко Ю. П. Трудове право України: підручник / Ю. П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 621с.

16. Дрожжина С.В. Правознавство: навч. посібник / За ред. Дрожжиної С. В. – К.: Знання. – 2006. – 350 с.
17. Колпаков В. К. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков [и др.]. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 872 с.
18. Кравченко В. В. Правознавство: навчальний посібник / В. В. Кравченко, О. П. Савчук. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
19. Кримінальне право України. (Загальна частина) : підручник [А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Гришук та ін] ; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
20. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Александров Ю. В., Антипов В. І., Дудоров О. О. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [4-те вид.]. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.
21. Кримінальне право України: Загальна частина : Підручник / [Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
22. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
23. Кримінальне право. Загальна частина: навчальний посібник (альбом схем) / А. С. Беніцький, В. О. Гацелюк, В. А. Звіряка та ін. / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ; [Відп. ред. Ю.О. Кучер]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 148 с.
24. Лазарев В. В. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В. В. Лазарева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 1996. – 472 с.
25. Лисенков С. Л. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова – К.:Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
26. Мамутов В.К. Хозяйственное право: учебник / Мамутов В.К., Знаменский Г.Л., Хахулин К.С. и др.; Под ред. В.К.Мамутова. – К., 2002. – 912 с.
27. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник / А. Д. Машков. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 492 с.

28. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов / В. С. Нерсисянц. – М.: Издательство НОРМА, 2012. – 560 с.
29. Панченко М. І. Цивільне право України: навч. посіб. / М. І. Панченко. – К.: Знання, 2005. – 583 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
30. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – 3-є вид. – К.: Наукова думка, 2006. – 516 с.
31. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: учебник / Н. А. Саниахметова. – Х.: Одиссей, 2005. – 800 с.
32. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків:Консум, 2004. – 656 с.
33. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.
34. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Фріс П. Л. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.
35. Фурса С.Я. Спадкове право. Теорія та практика / С. Я. Фурса. – К.: Атіка, 2002. – 496 с.
36. Харитонов Є. О. Цивільне та сімейне право України / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва. – К. : Правова єдність, 2009. – 968 с.
37. Харитонов Є.О. Цивільний кодекс України: коментар./ Під ред. Є.О. Харитонова та О.М. Калітенко. – Х., 2003. – 640 с.
38. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.
39. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / Н. С. Юзікова. – Вид. Четверте, перероб. і допов. – К.: Істина, 2006. – 320 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Урядовий портал. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
3. Центр політико-правових реформ. URL: <http://www.pravo.org.ua>
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>

5. Професійна юридична система «Нормативні акти України». URL: <http://zakon.nau.ua/>

**ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ БІБЛІОТЕКИ ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ
НАВЧАЛЬНИМИ ПІДРУЧНИКАМИ (ПОСІБНИКАМИ) З
ДИСЦИПЛІНИ**

з/п	Найменування навчальної дисципліни	Автор підручника (навчального посібника тощо)	Найменування підручника (навчального посібника тощо)	Найменування видавництва, рік видання	Кількість примірників
1.	Основи правознавства	Пилипенко П.Д., Хома Н.М., Кельман М.С. та ін	Основи правознавства: навчальний посібник. 2-ге видання, виправлене і доповнене	Львів: «Магнолія 2006», 2008. 467 с.	1
2.		Каркач П.М., Головка В.О., Барановський Д.І., Кузьмін Б.М., Іванов С.М.	Основи правознавства України: Навчальний посібник	Харків: Еспада, 2008. 344 с.	1
3.		Годованик Є.В. Барегамян С.Х.	Правознавство: навчальний посібник	Маріуполь: МДУ, 2017. 320 с.	3
4.		Лисенков С.Л.	Правознавство: підручник	Київ: ФОРУМ. 2004. 480 с.	67
5.		Бобир В.І., Демський С.Е., Колодій А.М.	Правознавство: навч. посібник / За ред. Копейчикова В.В.	Київ: Юрінком Інтер, 1999. 704 с.	30
6.		Ортинський В.Л.	Основи права України	Львів: Світ, 2003. 368 с.	28
7.		Кивалов С.В., Музыченко П.П., Крестовская Н.Н., Крыжановский А.Ф.	Основы правоведения Украины: Учебное пособие	Харьков: «Одиссей», 2005. 384 с.	1
8.		Пахомов И.Н., Погребной О.О. и др.	Основы государства и права Украины	Харьков: ООО «Одиссей», 2003. 352 с.	1
9.		Пузанова Г.И.	Основы права: Учебное пособие	Одесса: Феникс, 2004. 672 с.	1

10.	Атамась Г.О.	Правознавство: навчальний посібник	Львів, 2004. 252 с.	1
11.	Понікаров В.Д., Ялдин І.В., Єрофеєнко Л.В. та ін.	Правознавство: навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни	Харків: ІНЖЕК, 2004. 272 с.	1
12.	Сухоноса В.В.	Правознавство: навчальний посібник	Суми: Університетська книга, 2005. 909 с.	2
13.	Кириченко В.М.	Правознавство. Модульний курс: навчальний посібник	Київ: Центр учбової літератури, 2007. 328 с.	1
14.	Копейчиков В.В.	Правоведение: учебник	Киев: Юринком Интер, 2002. 752 с.	1
15.	Быкова Л.В.	Основы правоведения: учебное пособие	Одесса: ФЕНИКС, 2011. 204 с.	1